

El gust per la lectura

El paisatge com a itinerari

JOAN CHAVARRIA I PANISELLO

JORDI DOLÇ I CARTANYÀ

MÀRIUS PONT I FANDOS

COLUMNA

SEMINARI
"El gust per la lectura"
1993 - 1994

El paisatge com a itinerari

JOAN CHAVARRIA I PANISELLO

JORDI DOLÇ I CARTANYÀ

MÀRIUS PONT I FANDOS

Primera edició: febrer de 1994
 Disseny de cobertes: TRIPTIC, S.C.P.
 © 1994, Joan Chavarría i Panisello, Jordi Dolç i Cartanyà, Màrius Pont i Fandos.
 © de les característiques d'aquesta edició:
 GENERALITAT DE CATALUNYA
 Departament d'Ensenyament
 Diputació 219 - 08011 Barcelona
 Direcció: Joaquim Arenas i Sampera
 Coordinació: Maria Areny i Busquets
 Producció i Distribució: Columna Edicions, S.A.
 Provença 333, 2n. 2a.
 08037 Barcelona
 ISBN: 84-7809-622-1
 Dipòsit legal: B. 2.596-1994
 Impres a Libergraf, S.A.
 Constitució 19 - 08014 Barcelona

Tots els textos han estat reproduïts amb l'autorització expressa de les editorials corresponents

ÍNDEX

Introducció	7
I. El Pirineu	9
1. D'Olot al santuari del Mont	11
2. De Camprodon a Vilafranca de Conflent	16
3. La Cerdanya	25
4. Del Pallars a la Val d'Aran	28
II. El Montseny	37
1. La Plana de Vic	39
2. El massís del Montseny	46
III. El litoral català	55
1. La costa de l'Empordà	58
2. La ruta de «Contraban»	69
3. <i>Navegació d'estiu</i> : el litoral, de nord a sud	72
IV. L'Ebre	89
1. Mequinensa, real i mítica	92
2. Aigües avall	95
3. Tortosa i el delta de l'Ebre	101
4. La Terra Alta	116
V. El País Valencià	119
1. La figura de Joan Fuster al País Valencià	121
2. Els Ports i el Maestrat	121
3. L'Horta, la Ribera Alta i la Costera	124
4. La Vall d'Albaida i la Safor	130
5. La Marina, l'Alcoià, l'Alacantí i el Baix Vinalopó	132
VI. Mallorca	141
1. De Ciutat a Pollença	143
2. De Ciutat a Randa	155
Bibliografia	159

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny de la coberta, no pot ésser reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia, sense la prèvia autorització dels propietaris del copyright.

INTRODUCCIÓ

Segons Josep Pla, «el paisatge és l'única cosa que en aquest país no falla mai». Aquesta idea ha esdevingut l'eix vertebrador de la proposta didàctica que us presentem, ja que intenta fer veure les múltiples i variades possibilitats que ens ofereix el paisatge del nostre entorn.

És per això que us proposem sis grans blocs d'itineraris. Algú es preguntarà per què aquests sis i no uns altres. És ben cert que la variada geografia dels Països Catalans ofereix una vasta quantitat de possibles itineraris, però calia no excedir-se i ens hem hagut de limitar als que us presentem. Aquests reflecteixen la pràctica totalitat dels Països Catalans, si n'exceptuem l'Alguer.

El mètode que hem seguit ha estat el de focalitzar, a partir d'uns autors, diferents blocs geogràfics de paisatges. D'aquesta manera els textos literaris esdevenen veritables protagonistes de les rutes proposades. La proposta didàctica, però, va més enllà de la llengua i de la literatura i aspira a ser una eina que integri i globalitzi el coneixement geogràfic, històric, cultural i científic dels itineraris descrits. En aquest sentit, moltes vegades el text esdevé una excusa per tal de desencadenar activitats de coneixement dels diferents llocs.

Volem que els alumnes es documentin i construeixin els seus propis itineraris a partir dels textos i les propostes que els presentem. Partim d'uns coneixements previs i inexcusables dels alumnes per poder dur a terme les activitats d'aprenentatge, per això la tipologia dels continguts que s'ofereixen va encaminada cap a la formació a nivell teòric, cap a l'aprofitament pràctic i cultural. Així doncs, els materials que presentem només pretenen donar pistes de què i com es pot treballar, ja que, si ens centrem en els itineraris, existeixen -com a mínim- tres possibilitats, sempre amb els alumnes com a protagonistes:

1. La forma ideal i més motivadora és aquella en què els propis alumnes, assessorats pel professorat, decideixen un itinerari, s'encarreguen de buscar textos literaris adients, de documentar-se sobre els llocs que visitaran, d'esbrinar quins personatges importants han tingut o tenen relació amb els llocs del recorregut... Dissenyar i construir totalment el propi itinerari és molt costós, però té un alt rendiment.

2. Si esteu disposats a viatjar, però no teniu gaire temps per dedicar a la preparació de l'itinerari, sempre teniu la possibilitat d'aprofitar les rutes i les activitats que aquí us suggerim. Deixem, però, a criteri dels professors triar, adaptar, afegir i millorar aquelles propostes que més s'ajustin a les característiques i necessitats del seu alumnat i que siguin més apropiades a les condicions òptimes per al seu aprenentatge. De tota manera, sempre caldrà comptar amb la implicació de l'alumnat per tal de treure la màxima rendibilitat de les propostes.

3. Quan no es pugui realitzar el viatge, els materials presentats permeten també treballar des de l'aula un itinerari de tal manera que es constitueixi en un centre d'interès. L'alumnat

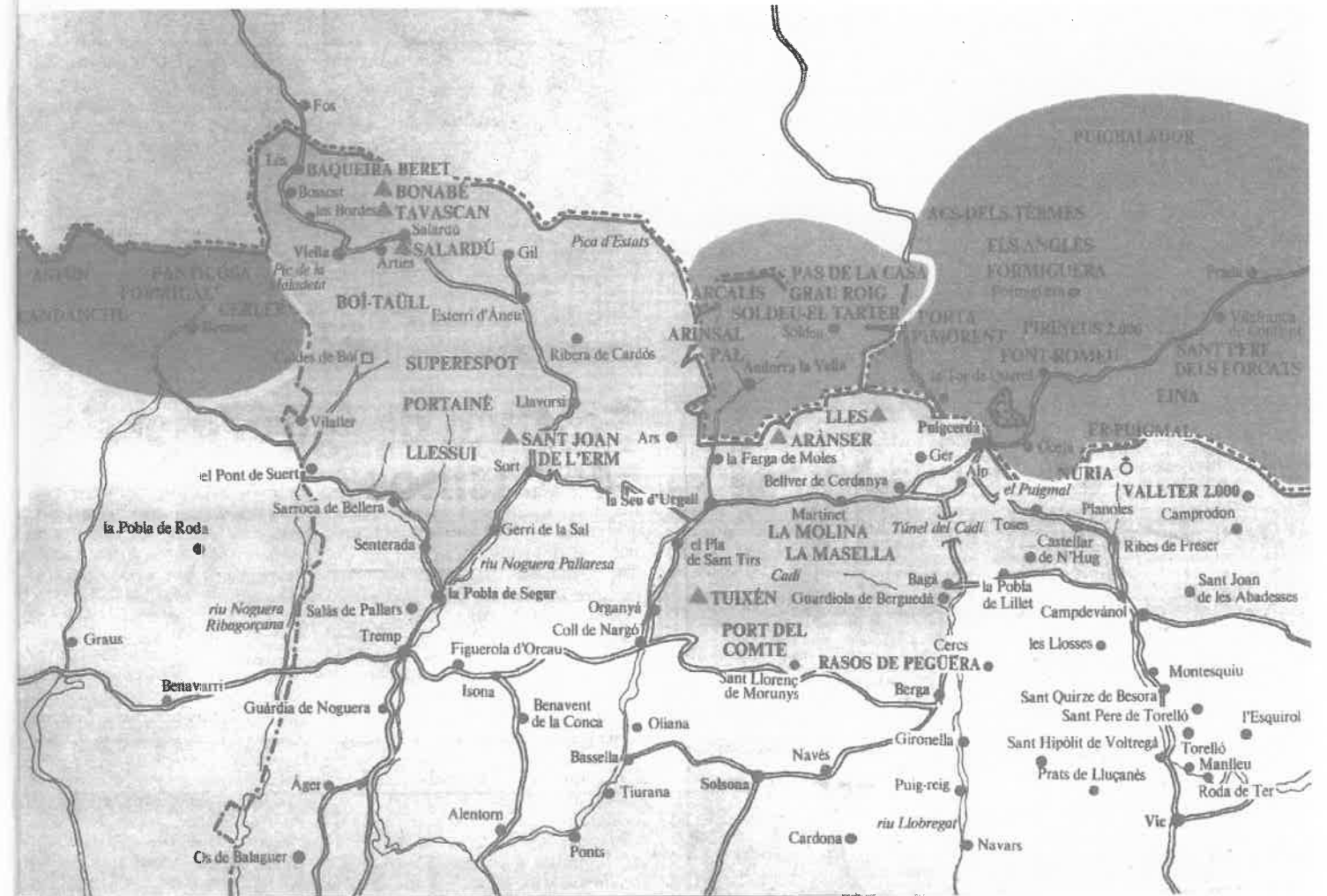
accedirà a múltiples coneixements dels llocs triats i els vídeos, les diapositives, les fotografies, etc. substituiran l'estada presencial. Aquesta manera de treballar podrà ser, fins i tot, una bona activitat de recerca.

Pel que fa a les dues primeres possibilitats de treball, resulta altament interessant i motivadora la lectura *in situ* dels textos que es relacionen amb els indrets referits.

Sigui quina sigui la possibilitat que escolliu, tingueu present que a l'hora de fer un itinerari didàctic i literari es pot partir: a) del disseny d'una ruta (i buscar *a posteriori* textos adients), b) d'un autor o d'uns textos que suggereixin ja un camí per recórrer. Nosaltres hem treballat amb les dues possibilitats. Val a dir que Josep Pla ha estat un autor que ens ha resultat d'una gran rendibilitat en molts dels itineraris, atesa la quantitat i qualitat de descripcions paisatgístiques que va arribar a realitzar.

Per no allargar desmesuradament la proposta didàctica, no ens hem entretingut gaire a proposar activitats textuals i gramaticals. De tota manera, la possibilitat hi és i el professorat de secundària, tan acostumat a treure el màxim suc d'un text, segur que aprofitarà la gran riquesa potencial dels textos per fer activitats d'aquest tipus.

La bibliografia, l'hem estructurada en dos apartats, un primer de «lectures», on trobareu la relació i referència dels textos que es proposen com a material de lectura dins de la proposta didàctica, i un segon d'«estudis, llibres de consulta i altres lectures», on podeu ampliar els continguts que es treballen o es referencien; així aconseguirem que l'alumnat s'hi interessi i s'hi documenti.

I. EL PIRINEU

1. D'OLOT AL SANTUARI DEL MONT

Text 1: Olot tardoral

I després hi ha una altra cosa fascinant a Olot, que és sortir en una finestra qualsevol i contemplar l'aparició del paisatge circumdant -els prats sempre verds, els arbres (en aquest moment) tocats de sal i de vinagre tardorals, amb un fons ferruginós i rovellat extremament agradable; i els pujols negroides i brillants, d'un perfil saltironejant i enjogassat. Sembla mentida que els antics volcans puguin arribar a prendre formes tan enraonades. Tot és sucós, amable i -ara que som en la magnificència melangiosa de la tardor- apte per ésser poblat d'escenes lligades amb les exigències més sentimentals del cor humà. La vida arriba a ésser absolutament plàcida i àtona. Les giragonses del Fluvià fan com una música adormida entre una gotellada menuda i un cel blau i blanc. Pels voltants d'Olot -vistos des de qualsevol finestra- tot és petit, variat, amb racons d'una voluptuositat vegetal lenta i íntima, amb corbes d'una morositat que es queden com flotants en la vostra dispersió mental.

Josep Pla, *De l'Empordanet a Andorra*

1. En el curs de la seva activitat literària, Josep Pla ha tractat de formular un paisatge, d'establir-ne els colors, de dibuixar les seves formes i de captar-ne l'esperit. Llegiu el text anterior. A continuació destrieu els elements que defineixen el paisatge d'Olot i ompliu el quadre següent:

Elements	Colors	Formes	Imatges

2. Aproveiteu el quadre de l'exercici anterior i structureu els elements amb els seus colors, formes i imatges.

Text 2: Olot primaveral

El paisatge d'Olot a la primavera i a primers d'estiu és tendre, regalimant de saba verda, d'un tacte a l'ull suavíssim, una invasió fenomenal de la vegetació primigènia. Un paper sobre el paisatge d'Olot s'hauria de construir, potser, sobre aquesta barreja complexa de colors: el color negre del llécol brillant, formiguejant, pessigollejant, del volcànic del Pirineu; el verd dels prats i dels blats de moro sobre aquesta negror de la terra i les frondes arbòries, canviant amb les estacions: l'aquositat dels verds pel

maig i els rovellats daurats de la tardor. Em sembla, en tot cas, que no es podria fer res sense combinar sobre la vivacitat de l'estructura del país el verd i el negre.

Josep Pla, *De l'Empordanet a Andorra*

1. El paisatge descrit en el text 1 fa referència a la tardor. Llegiu ara aquest fragment referent a la primavera, destrieu les imatges descrites i el colors que les defineixen o que vosaltres suggeriu tot omplint el quadre següent:

<i>paisatge tendre</i>	color:
<i>regalimant de saba verda</i>	
<i>tacte a l'ull suavíssim</i>	

2. Compareu els colors descrits a la tardor amb els descrits a la primavera i establiu-ne les diferències.

3. D'Olot hem de remarcar l'anomenada Escola d'Olot, escola pictòrica iniciada a la segona meitat del segle XIX. Amb l'ajuda de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, busqueu-ne informació: qui en va ser el fundador, quins pintors inclou, quina era la seva font d'inspiració, etc.

4. Com heu vist, l'Escola d'Olot es caracteritza pels paisatges olotins. La pintura i la poesia són dues arts molt lligades, d'un cromatisme intens i de gran bellesa. Prova d'això són els poetes que descriuen els paisatges, com Joan Maragall en «Pirinenques» o en «La fageda d'en Jordà». Llegiu el poema de Joan Maragall «La fageda d'en Jordà»¹ i després:

a) Busqueu informació sobre el nom de la fageda, situada a la regió volcànica d'Olot, a la vall del riu Fluvià.

b) Geogràficament, la major part dels volcans de Catalunya es troben situats a la serralada Transversal. Dibuixeu sobre un mapa de Catalunya la serralada Transversal. Situeu-hi Olot, el riu Fluvià i els principals volcans.

c) Visiteu el Parc Natural de la Garrotxa i voltants. Abans d'arribar a Santa Pau, monument històric-artístic medieval, podeu fer una excursió fins al volcà de Santa Margarida. Demaneu més informació sobre la zona volcànica a l'oficina de turisme local.

¹ *Obres completes*. Vol. 1, pàg. 105.

d) Els volcans, tradicionalment, s'han descrit com a muntanyes de foc. El foc, com a símbol, té una doble significació: el sagrat i el malèfic. A les terres gironines, els volcans de caràcter benèfic són els més abundosos ja que la gran majoria porten noms de sant o de santa i tenen en els punts culminants oratoris dedicats als sants respectius. Els volcans de caràcter malèfic han dut associades llegendes, més o menys històriques, de bruixeria, de màgia negra o d'aparicions diabòliques.

Informeu-vos de l'obra de Josep Berga i Boix, *Les llegendes de la comarca d'Olot*² a l'oficina de turisme local, a l'Ajuntament d'Olot o a les llibreries locals. Per acompanyar la visita als volcans i il·lustrar-ne els topònims que anireu trobant, aquestes llegendes poden aprofundir i donar un caire etnològic a l'excursió.

Text 3: La punyalada

Dalt del Puig de Bassegoda, com posat exprés per a confort de l'excursionista afadigat, hi ha un canapè de blaníssima herba i sòlid respall de pedra, on algun temps jo m'hi asseia sovint, contemplant sempre amb el mateix interès el grandios panorama que s'estenia a mos peus. A sol ixent, les terres baixes de l'Empordà s'obiraven boiroses per damunt les serralades de la Mare de Déu del Mont, emboscades fins a sota les calisses de sa carena nua;

Marià Vayreda, *La Punyalada*

Text 4: La vall de Sant Aniol

Les immenses cingleres que, com les runes d'un amfiteatre colossal, migclouen la vall diminuta de Sant Aniol, semblava que m'anessin a caure a damunt, i les boscúries d'alzines que s'estenien a banda i altra, des del repeu de les cingleres fins a les clapisses de Bassegoda, fosques com eren, pareixien les negres tapisseries que endolaven el grandios temple on s'hi celebraven els funerals de les meves il·lusions. Prou remorejaven les cristallines aigües de la riera que, davallant de l'espantosa esbaconada de Brull, formen amansides gorgues d'un verd esmaragdí, enfilades les unes amb les altres per filigranes d'argentina escuma; prou s'hi emmirallaven els verns i castanyers revestits de novella fulla d'un verd tendral, i el sol prou ho hermojava matisant-ho tot amb els canviants de sa lluminosa paleta, i fins els aucells xarrotejaven agradosament per les bardisses;

Marià Vayreda, *La punyalada*

² Ajuntament d'Olot, 1977.

1. Recolliu informació sobre l'escriptor Marià Vayreda. Escriviu-ne una biografia ressaltant sobretot la seva ideologia carlista. Informeu-vos sobre el carlisme com a moviment polític: quins drets defensava, quin programa mantenia. Feu un resum de les tres guerres carlines i situeu Marià Vayreda en el context històric.

2. *La Punyalada* explica la història dels pagesos de la regió d'Olot estemordits per la crueltat dels trabucaires i bandolers procedents de l'exèrcit carlí en desintegració. Els dos fragments que acabeu de llegir situen geogràficament la zona on es desenvolupa l'acció. Situeu sobre un mapa de Catalunya els llocs per on transcorre la novel·la.

3. Descomponeu el paisatge descrit tot utilitzant el quadre de la pàgina 11.

4. Després de llegir la novel·la, descriuiu els tres personatges cabdals seguint els quadres següents:

Personatges	Del capítol I fins al capítol XII
<i>l'Albert</i>	
<i>la Coralí</i>	
<i>l'Ibo</i>	

Personatges	Del capítol XIII fins al final
<i>l'Albert</i>	
<i>la Coralí</i>	
<i>l'Ibo</i>	

5. Expliqueu la relació que existeix entre ells tres. Relacioneu els personatges amb la simbologia:

Albert - gos
Coralí - colom/serp
Ibo - llop/esparver

6. Llegiu fins al capítol XII. Expliqueu les situacions que es van descabdellant fins a arribar en aquest punt, situacions principalment d'amor i d'odi.

7. A partir del capítol XIII, es traça en la novel·la un doble itinerari: un d'exterior, com d'una novel·la d'aventures, protagonitzat pels personatges que es dediquen a la persecució dels trabucaires, i un viatge interior de l'Albert a l'encaix d'ell mateix. Descriuiu aquestes dues temàtiques de l'obra.

8. L'acció i l'anàlisi psicològica alternen al llarg de la novel·la amb moments de descripció d'una manera majestuosa i alhora feréstega que l'autor plasma des d'una òptica amb qualitats pictòriques: expliqueu la visió del món rural que ens fa veure M. Vayreda en la novel·la i com el paisatge hostil condiciona la gent.

9. El paisatge no funciona únicament com a marca de l'acció. Busqueu a *La punyalada* els fragments complets dels textos anteriors i estudeu la dimensió psicològica dels personatges tot relacionant la descripció pintoresca amb l'estat d'ànim dels protagonistes.

10. Per completar l'estudi sobre l'Alta Garrotxa us proposem l'estudi geològic de la zona, els plegaments muntanyencs, la vegetació, etc., amb l'ajuda del seminari o departament de Ciències Naturals.

11. L'admiració i l'esfereïment de la zona han fet que molts escriptors no s'hagin pogut estar de descriure les bel·leses i complexitats dels seus cims, uns cims que podeu estudiar científicament tot seguint aquestes explicacions literàries:

Text 5: La serra del Mont

La serra del Mont és comparable, per sa estranya figura, a un enorme i bonyegut camell que baixa del Pirineu en direcció del golf de Roses, vora avall del Fluvià. Amb lo cim del gep sosté el santuari, i al cim del cap lo castell de Falgars.

Jacint Verdager, *Excursions i viatges*

Text 6: El gran cercle de Talaixà

Per fer-se càrrec de la grandiositat del cercle de Talaixà, és necessari pujar al cim de la muntanya de Bassegoda. Des d'allí es domina l'immens amfiteatre format per cingles, els graons dels quals tenen 100 metres d'altura. [...] En els estrets graons, que formen els cingles, creix una vegetació de boixos, faigs i fins de teixos. En cap altra part del Pirineu he trobat el teix, només en aquests cingles.

C. Bosch de la Trinxeria, *Records d'un excursionista*

2. DE CAMPRODON A VILAFRANCA DE CONFLENT

Text 1: La vall de Camprodon

La vall de Camprodon, que és tan fina, produeix, com molts altres llocs del Pirineu, una mica de pena. Aquests últims anys, el gegant del Pirineu ha patit molt de la secada i sempre és possible de veure, sota el verd polsós, el groc que s'inicia. Els arbres, a més a més, es van cada any enrarint. Aquest vell, meravellós Pirineu es va quedant cada dia més pobre de vegetació, es va pelant llastimosament. La muntanya merament geològica, desproveïda d'arbrat, pot arribar a ésser, és clar, un gran espectacle. [...]

La vall de Camprodon, tan ondulada i elegant, de vessants tan suaus i ben formats, mereixeria tenir una vegetació esplèndida.

Josep Pla, *De l'Empordanet a Andorra*

Josep Pla ens descriu la vall de Camprodon en una època de l'any dominada per la sequera; això fa que el paisatge sigui pobre i d'un color groguenc. Les activitats que plantegem a continuació necessiten un estudi previ de la zona, bé sigui visitant-la abans de fer el recorregut, bé rebent la informació oportuna.

1. L'escriptor empordanès fa referència a la sequera i descriu un paisatge polsós i esgrogueït. Identifiqueu actualment el paisatge descrit per Josep Pla? Enumereu els diferents elements del paisatge de Josep Pla, escriviu la vostra descripció al costat de la seva i després compareu-les.

2. Creieu que Pla té raó quan diu que el Pirineu es va quedant cada dia més pobre de vegetació? Per què? Quins fenòmens actuen avui contra la vegetació pirinenca?

3. Intenteu esbrinar quan va fer J. Pla aquest viatge a la Catalunya vella. Argumenteu si el tema tractat sobre la sequera i la desforestació és encara un tema actual.

4. Amb l'ajuda d'una enciclopèdia o de revistes actualitzades marqueu en un mapa del món les principals zones forestals del Planeta i aquelles que es troben més perjudicades per la desforestació.

Text 2: La conca del Ter

Des del puig de Coma Armada, es domina tota la Conca del Ter, des del seu naixement fins a Camprodon. A Setcases comencen els boscos de pins i avets. És país molt trencat i escabros. Teníem al davant les cingleres granítiques de Gra de Fajol; és un puig molt alt (2.700 metres) blanquíssim per la seva abundància de roques de quars; té forma d'un gra de fajol. Més enllà, el coll de la Marrana, que divideix la Conca del Ter amb la del Freser. Al nord-oest, el grandió puig de Bassibés (altitud 2.850 metres). Aquestes muntanyes formen un semicercle que enclou la pintoresca vall

de Morens i Ulldeter. El seu aspecte salvatge i grandió, amb els seus pins (1) torçuts per les tempestes, els seus cingles espantosos, les seves clapisses (2) d'imponents penyes granítiques; les seves nombroses cascades, fonts del riu Ter, la seva verda vegetació de boixerica (3), fan de Morens una de les valls més admirables dels nostres Pirineus.

(1) *Pinus uncinata*. Pi negre.

(2) Enderrocs

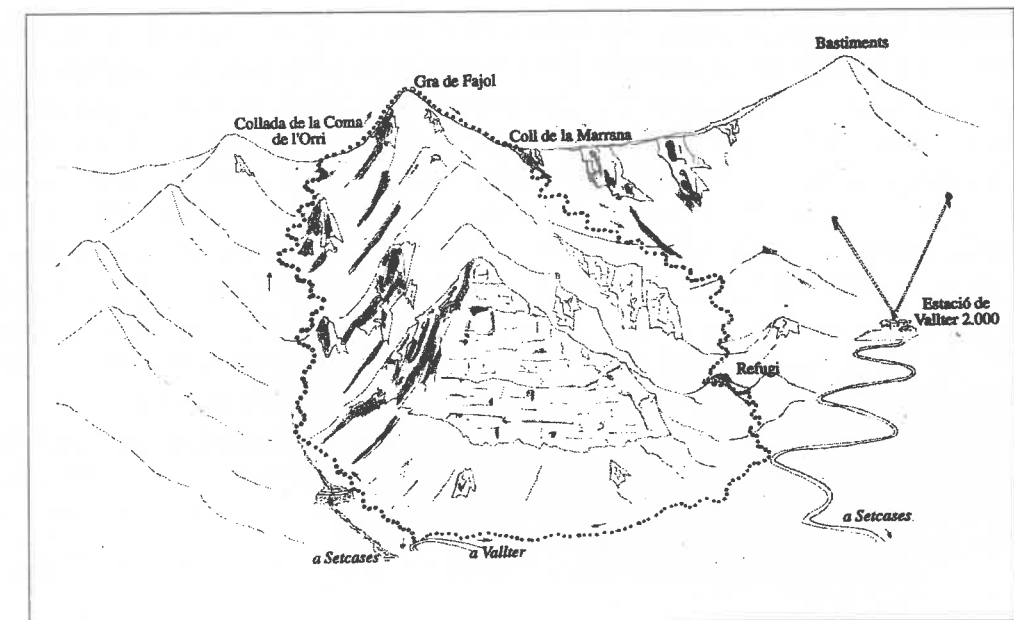
(3) *Rhododendron ferrugineum*.

C. Bosch de la Trinxeria, *Records d'un excursionista*

1. Carles Bosch de la Trinxeria, en una de les excursions per la serralada pirinenca, a cavall del Ripollès i del Vallespir, ens fa una descripció científica i a la vegada literària sobre la conca del Ter i les muntanyes que l'envolten. Destrieu els elements que indiquin sentit figuratiu dels que tenen un sentit científic i escriviu al costat de cadascun l'explicació que en fa l'autor i la que en fa el diccionari.

2. A l'àrea de Ciències de la Naturalesa estudeu el text comentant-lo des del punt de vista científic: definiu què és un *puig*, una *coma*, una *conca*, les *cingleres granítiques*, les *roques de quars*, un *coll*, una *vall*, els *cingles*, les *clapisses*. Estudieu també la vegetació: pins, avets, vegetació de boixerica, etc.

3. Amb l'ajuda del plànol que us presentem a continuació, dibuixeu sobre un mapa de Catalunya tota la zona descrita en el text anterior:

4. Altres textos que es poden treballar referents a aquesta zona són la llegenda «El mariner de Sant Pau»³ i el poema de Jacint Verdaguer, «Lo Ter i lo Freser»⁴. A partir d'aquest poema, dibuixeu en un mapa els dos rius. Detalleu les principals comarques que recorren, des del naixement fins a la desembocadura. Documenteu-vos sobre el Ter: els llocs per on passa, els primers pobles que van ocupar les riberes del riu, la importància del riu en la unificació històrica dels primers comtats catalans, les indústries que aprofitaren els seus recursos. Assenyaleu els principals monuments històrico-artístics situats a la seva vora.

Text 3: Prats de Molló

Prats de Molló (750 metres d'altitud) és una vila d'unes tres mil ànimes, situada sobre la riba esquerra del riu Tec, en una deliciosa vall dominada per altes muntanyes, les quals per la seva verdor i bosquíries de castanyers, recorden les valls de Suïssa.

C. Bosch de la Trinxeria, *Records d'un excursionista*

Text 4: El Tec i la Tet

Les comarques dels rius Tec i Tet ofereixen a l'excursionista paratges agradabilíssims, sobretot a l'internar-se dins les muntanyes, aigües amunt. [...]

Què voleu més admirable que la verda i regalada vall d'Arles, amb les seves aigües cristal·lines, els seus prats, les seves pomeredes i ombrívols arbres, rodejada d'altres muntanyes!

C. Bosch de la Trinxeria, *Records d'un excursionista*

1. Si us situeu sobre un mapa polític dels Països Catalans, us haureu adonat que els textos que us exposem descriuen algunes comarques que actualment no pertanyen a Catalunya, però que - com ja sabeu - encara que administrativament pertanyin a l'Estat francès, continuen lligades culturalment i geogràficament a les terres de parla catalana. Per quin motiu foren adjudicades a França? Després de quina guerra? Quins favors es van pagar?

2. Busqueu informació sobre la Guerra dels Segadors, també anomenada guerra de Separació. Argumenteu els motius pels quals es va dur a terme. Assenyaleu en un mapa les comarques annexionades a França en la Pau dels Pirineus (1659). Expliqueu la situació de Llúvia.

3. Arran d'aquesta guerra sorgí una cançó popular catalana anomenada «Els segadors». Busqueu el text en versió d'Aureli de Capmany al *Cançoner popular*, o bé en versió de Milà

³ *Les nostres llegendes*, pàg. 57 o, en versió de J. Verdaguer, *Rondalles*, dins de les *Obres completes*.

⁴ *Obres completes*, pàg. 429-430.

i Fontanals a *Romancer català*. Confirmeu cadascuna de les afirmacions de la cançó popular amb la història real dels fets que heu estudiat anteriorment.

4. Aprofundiu més en el tema i esbrineu qui era cadascun dels personatges que apareixen en la cançó. (Podeu treballar les propostes didàctiques sobre aquesta temàtica que trobareu en el dossier *Romanços i cançons*, del seminari «El gust per la lectura» 1991-1992.)

5. Tornant a Prats de Molló, punt que ens ha servit per reflexionar sobre una part de la nostra història, informeu-vos sobre els fets ocorreguts en aquesta població en l'anomenada Conspiració de Prats de Molló.

6. Documenteu-vos sobre la figura de Francesc Macià i Llussà i prepareu, amb l'ajuda dels professors, una cronologia del personatge.

7. Prats de Molló fou també un camí cap a l'exili de molts catalans, després de la Guerra Civil, l'any 1939. En podeu trobar un document històric en les memòries d'Avel·lí Artís, *Viure i veure*³.

Si prepareu aquest itinerari podeu estudiar o llegir algun poema de Josep Sebastià Pons dels llibres *Primeres poesies* o *Divertiment*⁵. Poemes com «Temporal a Vallmanya», «Serres de Canigó» o «Serrabona», mostren els sentiments del poeta cap a aquestes terres.

Text 5: Els dos campanars

*Doncs ¿què us heu fet, superbes abadies,
Mercèvol, Serrabona i Sant Miquel,
i tu, decrepit Sant Martí, que omplies
aqueixes valls de salms i melodies
la terra d'àngels i de sants lo cel?*

Jacint Verdaguer, *Canigó*

D'aquesta manera comença l'epíleg de la llegenda pirenaica del temps de la reconquesta, *Canigó*, escrita per Jacint Verdaguer. Catalunya, país a cavall dels Pirineus, va arrelar i configurar els fonaments del que és avui a l'edat mitjana. Fou aleshores quan a Catalunya florí un art romànic que ben aviat esquitxaria de construccions tot el paisatge.

1. Primerament, estudeu l'art romànic: l'arquitectura, l'escultura i la pintura. Analitzeu la planta d'una església romànica. Introduïu-vos en el món de la simbologia bíblica i analitzeu les escultures romàniques del timpà d'una portalada o dels capitells d'algun claustre romànic. (Per preparar material per a aquestes propostes didàctiques podeu utilitzar els dossiers *Els països catalans a l'època medieval* i *Literatura actual i món medieval* del seminari «El gust per la lectura» 1989-90.)

⁵ *Poesia completa*.

2. Us proposem de fer una ruta pel romànic. Podeu demanar informació a l'oficina de turisme de la vostra localitat. En aquest apartat ens centrem bàsicament en una ruta romànica per la conca del Ter i del Freser: Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Beget..., entre les comarques del Ripollès i de la Garrrotxa; però podreu comprovar que hi ha altres rutes per tot l'àmbit català.

3. Situant-nos en les comarques dels rius Tec i Tet, marqueu sobre un mapa de la Catalunya vella -amb les comarques del Rosselló- una ruta romànica que ens dugui des de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses passant per Prats de Molló, Arles, Serrabona, Mârcevol, Prada, Sant Miquel de Cuixà, Sant Martí de Canigó, fins a Vilafranca de Conflent. Ompliu una fitxa amb els principals monuments romànics:

Població:	Monestir:
Arquitectura:	Arquitectura:
Escultura:	Escultura:
Pintura:	Pintura:

Text 6: Canigó

*Un gran arbre ajagut és lo Pirene
que mira ses brancades poderoses
esbadiar-se de València a Roses,
entretèixer-se amb serres i turons,
on penja, com ses flors immusteïbles,
les blanques caseries i vilatges
i més a prop del cel, los ermitatges,
que en semblen, allí dalt, los escalons.*

Jacint Verdaguer, *Canigó*

Canigó se situa en l'època de la reconquesta: la llegenda del comte Tallaferró, lligada a la fundació del monestir de Sant Martí del Canigó. L'escenari és la muntanya de Canigó i tot

el Pirineu català, amb les llegendes, les tradicions i els records de les lluites de la reconquesta.

1. Abans de centrar la temàtica del poema èpic, hauríeu de llegir les cançons populars sobre la muntanya de Canigó que podeu trobar en el *Romançer català*, recollides per Manuel Milà i Fontanals, i les llegendes sobre la fundació del monestir de Sant Martí del Canigó recollides per Joan Amades a *Folklore de Catalunya*. (Sobre aquesta temàtica es poden treballar les propostes didàctiques del dossier *Rondalles i llegendes*, del seminari «El gust per la lectura» 1991-1992.)

La nostra proposta ara és treballar la part del poema *Canigó* com un viatge descriptiu per damunt de la ruta pirinenca que anem seguint. Això vol dir que quan arribem al Pirineu catalano-occidental tornarem a emprendre el fil del poema èpic verdaguerià. No obstant això, intentem no deixar deslligades certes temàtiques cabdals per a la comprensió del text. Els alumnes, per fer aquestes propostes haurien d'haver llegit el poema sencer, sigui individualment, sigui per grups o equips de treball.

2. En el poema hi ha dos nuclis llegendaris entrelligats i que donen lloc a dues accions diferents. Destrieu els capítols que facin referència a un nucli de tipus històric, temporalment uniforme dins del poema, de les que facin referència a un nucli de tipus popular, desencadenant de l'anterior i que es realitza fora del temps, o si més no, dins de les fronteres d'un altre temps. Digueu també on apareixen els temes versificats referents a l'explosió paisatgística:

Nucli temàtic	Cants
1. Històric	
2. Popular	

Text 7: El Canigó és una flor

*Lo Canigó és una magnòlia immensa
que en un rebrot del Pirineu se bada;
per abelles té fades que la volten,
per papallons los cisnes i les àligues.
Formen son càlzer escarides serres
que plateja l'hivern i l'estil daura,
grandiós beire on beu olors l'estrella,*

*los aires relentor, los núvols aigua.
 Les bosquíries de pins són sos bardissos,
 los Estanyols ses gotes de rosada,
 o és son pistil aqueix palau aurífic,
 somni d'aloja que del cel davalla.*

Jacint Verdaguer, *Canigó*

1. En el Cant II, titulat «Flordeneu», al qual pertany el fragment que acabeu de llegir, el poeta ens descriu el Canigó en unes belles imatges:

a) Intenteu desxifrar les metàfores tot buscant al diccionari aquelles paraules que desconegueu. Després descriuiu el paisatge i situeu la muntanya i els seus voltants en un mapa de les comarques rosselloneses.

b) Acabeu de llegir aquest Cant II i identifiqueu les metàfores que il·lustren aquests versos amb el paisatge real de la zona. Si no podeu reconèixer el paisatge *in situ*, expliqueu les metàfores i digueu, en el conjunt, què representen.

c) Jacint Verdaguer, motivat per l'ambient medievalitzant que vivia, va intentar de construir una cançó de gesta sobre els orígens històrics de Catalunya, per a la qual barreja personatges trets de les cròniques antigues amb d'altres de ficció. Busqueu en la *Gran Enciclopèdia Catalana* o en una història de Catalunya els noms dels personatges de l'obra i indiqueu si són històrics o de ficció.

d) Impulsat pels ideals romàntics i pels excursionistes, Verdaguer es va servir de diversos materials folklòrics trets directament, o no, de les llegendes canigonenques. Busqueu en els cants II, III, IV, VI i VII els temes següents extrets, probablement, de motius folklòrics i expliqueu-los:

- el procés de seducció de Gentil
- la nit de Sant Joan
- la substitució de personalitat
- el trasllat en barca
- el somni
- la presó d'amor

e) Dintre del mateix camp, busqueu alguna llegenda que parli del Comte Tallaferro, Bernat I de Besalú. Llegiu-la i apunteu els paral·lelismes amb el personatge del poema *Canigó*.

f) Els llocs per on heu anat passant des de l'inici d'aquest itinerari, els podeu trobar en el Cant VI. Identifiqueu tots els topònims que apareixen en aquest cant -pobles, rius, muntanyes, llacs, etc.- en un mapa de Catalunya i del Rosselló, i a continuació escriviu la definició o la descripció que en fa Verdaguer. Si a més a més heu visitat l'indret, anoteu les vostres impressions. Podeu sintetitzar-ho en aquest quadre:

Topònim	Descripció/Canigó	Descripció personal
Canigó	<i>almorratxa descomunal gegant ample d'espatlles</i>	

Als cants XI i XII, Verdaguer va dissenyar un model de pàtria realitzat per l'abat Oliba després d'expulsar les forces sarraïnes i les paganes. Oliba ja somnia en la construcció del monestir de Ripoll, és a dir, del «primer baluard de Catalunya». Ara, a l'epíleg, aquest model de pàtria, nou segles després, s'ha ensorrat. Per això «els dos campanars» fan una elegia per l'ideal perdut.

Des de Prada, allà on diu Verdaguer que «*bramaren les balenes*», divisareu el monestir de Sant Miquel de Cuixà, abadia romànica recentment restaurada, i des de Vilafranca de Conflent podreu accedir al llogarret que porta cap al monestir de Sant Martí del Canigó. El poeta els encara; un des de la vall i l'altre des del cim recorden que en temps remots foren sentinelles de Catalunya.

2. Tota aquesta ruta marcada fou de gran inspiració per a Jacint Verdaguer a l'hora de confeccionar el seu gran poema èpic *Canigó*. El text 5 pertany a l'epíleg de l'obra. Llegiu-lo tot sencer i a continuació feu les següents activitats:

a) Estudieu la mètrica del poema:

- combinació d'estrofes
- tipus de vers
- ritme i accentuació
- rima

b) Definiu i exemplifiqueu les següents figures retòriques que apareixen en el poema:

- comparació
- imatge
- metàfora
- prosopopeia
- al·literació
- encavallament
- hipèrbaton
- pleonasme

c) Descriuiu cadascun dels campanars i anoteu en dues columnes allò que van recordant:

Sant Miquel de Cuixà	Sant Martí del Canigó

d) L'epíleg consta d'un total de vint-i-una estrofes dividides en tres parts. Anoteu en el quadre la síntesi d'allò que el poeta ens vol explicar:

Estrofes	Síntesi del contingut
I - VII	
VIII - XVIII	
XIX - XXI	

3. Documenteu-vos sobre la vila de Prada de Conflent. Llegiu el quart capítol, paràgraf 15 de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós.

4. Després de la guerra civil espanyola, la vila acollí intel·lectuals catalans, entre els quals Pau Casals i Pompeu Fabra, que contribuïren al desvetllament cultural de la població. Informeu-vos sobre aquests dos personatges.

5. Seguint la ruta paral·lela al riu Tet, es troba estratègicament situada Vilafranca de Conflent. Aquesta circumstància va provocar que la població esdevingués una fortalesa, testimoni de la qual són les muralles que encara es conserven actualment. Documenteu-vos sobre la vila i els seus principals monuments històrico-artístics. Podeu llegir el capítol tercer, paràgrafs 173 i següents, de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós.

6. Llegiu el poema de Jordi Pere Cerdà «Alt Conflent», del recull *La Guatlla i la Garba*. Analitzeu el paisatge descrit, els sentiments i la plasticitat del poema. (Podeu documentar-vos sobre el poeta a l'annex de *Cinc poetes contemporanis*, «El gust per la lectura» 1990-91.)

3. LA CERDANYA

La regió històrica, emmarcada en els dos vessants del Pirineu, ocupa l'alta vall de riu Segre i la plana o gran Cerdanya, centrada per la vila de Puigcerdà. Actualment la regió es troba dividida políticament en les comarques de l'Alta i de la Baixa Cerdanya.

Text 1: La Cerdanya al setembre

*No sé per què la Cerdanya al setembre
em fa pensar en el raïm verol.
Els bous porten els camps en les carretes,
coixinades de palla,
l'aiguatge sembla escates de peix pel riberal,
i el cel retalla una fulla de parra
amb la cruesa lluminosa d'un podall.
No sé per què la Cerdanya al setembre
em fa pensar en el raïm verdal.
Ja tornen aquells verds que l'agost ha xuclat fins la sang.
Certs dies, com si fos un gran vaixell molt lent,
un grumoll fraternal de broma avança amb pena,
averany d'aigua i de plata
que guaiten les cent mil nines dels redalls.
Setembre és nou com la pell de la nou,
i, abans d'aquell rovell fruitat dels tardorans,
un verd de juny esclata al tombant de l'anyada.
Setembre és nou
té un bàlsam de tendre i moll
com una cambra emblanquinada.
Pel finestrall d'agost han fugit
els passerells d'estiu;
per a mi queda el meu país,
mocadoret brodat de menta,
d'aquells que embolquen el tresor,
al fons d'una butxaca vella,
d'un gra d'imaginació
que mai no madura
com les parres de Cerdanya,
que, empaperinant-les bé,
porten la gaspa al Nadal.*

Jordi Pere Cerdà, *Cerdaneses*

1. Jordi Pere Cerdà, un dels principals poetes en llengua catalana del Rosselló, nascut a l'Alta Cerdanya, ens ofereix una imatge plàstica, una fotografia en tres dimensions d'un dia de tardor a la Cerdanya. Busqueu informació sobre el poeta i la seva obra.

2. Analitzeu el poema. Consulteu aquells mots que us siguin estranys i després identifiqueu les imatges metafòriques i comparatives que utilitza el poeta.

3. Describiu el paisatge i els seus colors, el treball al camp i els primers dies de tardor i l'estiu fugisser.

4. Expliqueu allò que us suggereixi la descripció final que fa del seu país.

Text 2: La vall de la Cerdanya

Sobre el coll de llevant, hi ha Montlluís i, des d'aquesta altura, la Cerdanya va baixant lentament, seguint el Segre, sobre ponent. Aquest és l'horitzó més llarg... Això fa que totes les projeccions siguin molt esbatanades i que el conjunt tingui una gràcia especial -rara en les valls pirinenques. El cel és obert, la terra és ampla, llarga, assolellada. Puigcerdà la presideix amb una naturalitat espontània.

Josep Pla, *De l'Empordanet a Andorra*

Text 3: Des del coll de la Perxa

Lo sol, que es pon en un cel serè com uns ulls de dotze anys, aboca ses darreres llums a l'encantadora plana, i la rossor dels blats creix amb la rossor de sos raigs, que baixen drets i obliquats com lo pinzell d'una mà invisible. I l'or de les feixes apar que s'estén a les verdoses prades i salzeredes que en gracioses línies segueixen lo Segre, Cerdanya avall; a les pinoses negrenques que faixen les muntanyes d'Alp, Toses, Puigmal i totes les de la serralada de migdia, fins al pelat Cadí; a les boires que s'ajoquen en ses cimes blanquinoses, com en los arbres més alts los aucells cansats de volar; a les congestes, més blanques encara, i al cel mateix, que en eix instant misteriós sembla pendre quelcom de la vestidura de la terra, o millor, sembla vestir-la un instant amb la seva, rica i resplendent.

J. Verdager, dins de *Jacint Verdager*

1. Els dos textos anteriors descriuen, en una gran plana envoltada d'una muntanya que ofereix una natura esplèndida i una gran riquesa de fauna i flora, un paisatge humanitzat pels conreus i les viles. Abans de conèixer la regió, situeu-la en un mapa. Després separeu amb una línia discontinua la Baixa Cerdanya de l'Alta. Assenyaleu en el mapa els caràcters principals, seguint les descripcions de tots dos textos.

2. Informeu-vos en un diccionari de la història de Catalunya del comtat de Cerdanya. Escriviu la seva història i assenyaleu en el mapa els territoris originaris del comtat i l'expansió al llarg dels segles IX, X i XI.

3. Des del coll de la Perxa, llegiu els textos anteriors sobre la Cerdanya, senyaleu en el text el paisatge que reconeixeu i preneu nota de les vostres impressions. Al final escriviu la vostra descripció de la regió, tenint en compte l'època de l'any que l'heu visitada, els colors del paisatge, etc.

4. Un escriptor a qui agradava passar els estius a la Cerdanya fou Narcís Oller. Una bona mostra del bé que coneixia aquestes contrades la tenim en els primers capítols de *Pilar Prim*:

a) En la primera part de la novel·la, l'autor aprofita les vacances d'estiu d'una vídua i els seus fills per sadollar-nos de paisatges. Primer en el viatge de Barcelona a Puigcerdà i després en l'excursió a Font-Romeu. Podeu analitzar el paisatge de la vall vist des d'un altre punt, com és la collada de Toses al capítol II⁶. Feu-ne un seguiment amb un mapa al davant i marqueu els llocs per on passen.

b) Llegiu el capítol III i assenyaleu al mapa l'itinerari que marca fins a Dorres. Situeu el Puigmal i analitzeu les imatges descrites.

c) Llegiu el capítol IV. Pilar Prim se sent contenta i l'escriptor posa en els seus ulls un magnífic paisatge cerdà. Analitzeu les imatges que apareixen en la descripció. Si feu aquest itinerari, aprofiteu el text per llegir-lo des d'un punt elevat on es pugui veure tota la vall.

d) Llegiu el capítol V, exposeu tot el trajecte de l'excursió a Font-Romeu. Marqueu-lo en un mapa comarcal. Assenyaleu els pobles per on passen. Expliqueu, seguint la lectura, allò que fan a cada lloc on paren.

e) Actualment ja no es viatja de la mateixa manera que a principis de segle. Imagineu-vos una excursió com la descrita anteriorment, o la vostra, si l'heu feta, i detalleu tots els preparatius, els avituallaments i el mitjà de transport que utilitzaríeu.

f) Finalment, tal com fa l'Elvira al capítol II, escriviu una carta als pares, familiars o amics contant-los tot allò que heu fet durant els dies del vostre viatge. Si no heu viatjat, igualment escriviu-los una carta tot explicant-los el vostre desig i què us agradaria de veure.

g) Si llegiu tota la novel·la, trobareu més descripcions relacionades amb l'estat anímic dels personatges als capítols VII i VIII.

h) En relació amb el tema històric de la Cerdanya estudiat anteriorment, ratifiqueu les paraules del narrador a la pàgina 125 quan diu: *...tota aquella Cerdanya que el ridícul orgull de dos monarques volgué partir, un dia, per fer-ne dos pobles diferents.*

⁶ Pàgines 29-35.

4. DEL PALLARS A LA VAL D'ARAN

Comencem un segon itinerari pel Pirineu català des de La Pobla de Segur fins a Vielha. Com us podeu imaginar en tot itinerari hem hagut de fer una tria i és per això que tant anteriorment com ara no podem abastar tot el territori.

Text 1: El congost de Collegats

*i, sota Bresca en Collegats, li ensenya
la rica Argenteria que en la penya
parà algun geni amb enciseres mans.*

*Cortinatges de tosca i brodadures,
cascades d'argent fos en l'aire preses,
garlandes d'heura en rics calats suspeses,
d'alguna fada finestró diví,
de lliri d'aigua i de roser poncelles,
com ulls closos de verges que hi somnien
tot hi és blanc, com los coloms que hi nien
papallones gentils d'aquell jardí.*

J. Verdaguer, *Canigó*

Text 2: Cap a la Pobla

*D'aquesta manera, vaig passar Collegats per primer camí. Per la carretera que baixa
enfonsada dins l'esvoranc, semblava ofegar-me, i la penya altíssima, com si fos
tallada a dretal, creia que podia caure'm al damunt. Havent-ne sortit, el cel de la
Pobla el vaig veure ample i el poble pla, a comparació dels de muntanya.*

Maria Barbal, *Mel i metzines*

1. Passada la Pobla de Segur, us trobareu un congost d'uns 5 quilòmetres obert per la Noguera Pallaresa, entre les serres de Peracalç, a ponent, i de Boumort, a llevant. Jacint Verdaguer descriu aquest estret amb paraules carregades de bellesa, dibuixant un esplèndid paisatge. Després de llegir el fragment del cant IV «Lo Pirineu», Busqueu informació en la *Gran Enciclopèdia Catalana* o en la *Gran Geografia Comarcal* sobre la roca anomenada «Argenteria» i expliqueu per què es creu que se la va anomenar així.

2. Actualment el congost ha quedat tancat per la construcció d'una nova carretera. Abans de fer la ruta, informeu-vos a l'oficina de turisme local o als ajuntaments de la Pobla o de Gerri si és possible fer l'itinerari a través del congost.

3. El text de Verdaguer presenta la dificultat d'entendre, des del seu punt de vista de poeta, les sensacions i la imaginació que li provoquen aquells paratges. Intenteu, amb l'ajuda dels

professors i del diccionari, d'esbrinar què vol dir Verdaguer en la segona estrofa. Si feu el viatge, llegiu-los allà i definiu cada element, per exemple: *tosca, cascades, heura*, etc. tal com els defineix el poeta, utilitzant metàfores i comparacions. Preneu-ne notes i exposeu allò que Verdaguer ens volia fer sentir.

4. D'un altre estil és el fragment de Maria Barbal. Ella exposa en el fragment la impressió d'Agustí Ribera, un noi adolescent d'Olp, a la vall d'Assua, el primer cop que va passar l'estret. Marqueu les diferències respecte del text de J. Verdaguer, tant d'estil com de forma. Anoteu els principals elements que descriu i després escriviu les vostres impressions sobre el paisatge visitat i els elements que el componien.

Text 3: Gerri i les tres valls del Pallars

*Volant als cingles de Monsèn, li ensenya
les cascades bellíssimes de Gerri,
i en Cabdella, en Espot i Bisiverri
constel·lacions d'estanys d'atzur i verd:
les tres valls de Pallars, que la calitja
de boirina amb son ròssec emmantella,
li semblen solcs que gegantina rella
a les tres branques del Noguera ha obert.*

J. Verdaguer, *Canigó*

1. Visiteu les salines de Gerri de la Sal, documenteu-vos sobre l'explotació de les salines com a font principal de la seva economia durant l'edat mitjana. Visiteu també la Col·legiata de Santa Maria, obra romànica del segle XII.

2. Informeu-vos, abans de visitar la zona, sobre la comarca i els seus indrets naturals, com l'estany de Montcortès. Aquest estany, prop del caseriu medieval de Peramea, ha estat tema de llegendes. Llegiu la que explica Verdaguer⁷.

3. Sort és la capital comarcal:

a) Documenteu-vos en la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* o en la *Gran Enciclopèdia Catalana* sobre els punts que us demanem en la fitxa que trobareu al final d'aquest apartat.

b) Aquesta vila tenia un castell que fou residència dels comtes dels Pallars. Esbrineu qui eren aquests comtes i quin territori abastava el seu comtat. Compareu-lo amb un mapa actual de les comarques pallareses.

⁷ *Obra completa*, pàg. 1.338.

c) A la vila es pot trobar, en un edifici del carrer principal, una placa dedicada a Josep Moragues, militar que lluità contra les tropes filipistes en la guerra de Successió del 1714. Informeu-vos sobre el general Moragues i redacteu una petita història de la seva vida i sobretot del càstig sofert després de ser condemnat a mort. Llegiu la poesia d'Àngel Guimerà «Lo cap d'en Josep Moragues», escrita en l'època del desvetllament romàntic.

Text 4: La vall d'Àssua

El temps de tardor és molt curt a muntanya. Encara l'herba té un baf d'humitat, que pot arribar la rufera del port i dur la primera gelada. Les fulles dels clops, de les freixeres i dels bedolls no tenen per molt temps aquells colors grocs i rojos o acarbassats. El fred les asseca amb un viatge i aviat cauen a terra i s'hi barregen. Només els pins conserven la verdor, fins al dia que la neu els posa una capa blanca al damunt.

Maria Barbal, *Mel i metzines*

1. Sobre la vall d'Àssua i Rialp està ambientada la novel·la ja citada de Maria Barbal, *Mel i metzines*. Pot ser una lectura interessant per conèixer més bé els costums i la manera de viure de la gent d'aquella comarca en el primer terç del segle XX.

Maria Barbal, nascuda a Tremp, narra la història d'Agustí Ribera, fill cabaler d'un poble del Pallars, Olp. L'escriptora ens guia per la vida d'aquest personatge, des de la seva infantesa en aquesta comarca pallaresa fins al seu exili a París, després de passar per dos camps de concentració a França. Es pot fer llegir sencera o distribuïda per capítols de manera que tots els alumnes coneguin els fets que han llegit els altres; així es pot tenir un coneixement més aprofundit sobre els costums i el treball a muntanya.

2. Documenteu-vos sobre l'escriptora tot llegint l'entrevista «Saber olorar les tragèdies», apareguda al setmanari *El Temps*⁸.

3. Al text mostrat anteriorment s'exposa la flora que pobla aquells indrets. Intenteu identificar cadascun dels arbres: *clops, freixeres, bedolls, pins*. Descriviu el color que tenen en l'època de l'any que es descriu en la novel·la i el que tenen en altres èpoques de l'any.

4. De les narracions de viatges «Excursió a l'Alt Pallars»⁹, llegiu els capítols titulats «Salòria» i «Vall de Cardós»:

⁸ *El Temps*, núm. 414 (25 de maig de 1992).

⁹ Jacint Verdager, *Obra completa*.

a) En aquestes dues valls podeu fer una ruta d'esglésies romàniques. Feu un inventari del pobles que podeu trobar tot seguint els rius que travessen totes dues valls, el Noguera de Cardós i el Noguera de la vall Ferrera.

b) Documenteu-vos sobre les *bordes*, per a què serveixen i si encara són d'utilitat avui en dia. Visiteu-ne alguna durant el vostre trajecte.

c) Estudieu en un mapa físic de Catalunya les muntanyes que envolten aquestes dues valls. Després confeccioneu un mapa comarcal i situeu-hi els principals elements físics que formen aquestes valls.

5. Rellegiu el text 3 i assenyaleu en el mapa la vall de Cabdella -coneguda com la vall Fosca- al Pallars Jussà, la d'Espot al Pallars Sobirà, la vall d'Àneu i la de Boí a l'Alta Ribagorça.

Text 5: Els Encantats

Seguint amb fidelitat la vall de l'Escrita havien anat pujant les costes fortes i meravellant-se dels indrets on el camí planejava. Aquella abundor d'aigua regalimant contínuament entremig de la terra fosca i les pissarres, traient el cap davall la verdor de l'herba i de les mates, bramant escandalosa quan s'havia de travessar el riu, tenia els excursionistes silenciosos, contemplatius o immergits en els seus pensaments. Els avets dominaven. [...]

L'estany semblava un mirall. El sol lluia al seu damunt amb força. Els Encantats, vigilant, li donaven un aire esquerp, fantàstic. Els arbres s'hi atansaven valents, de vegades ajaçant el tronc per deixar-se besar per l'aigua. Tots cinc s'havien quedat embadocats, fins el Dalmau que tan sovint s'hi arribava. Verd i blau es repartien l'escena, només compartien la coloració amb el blanc. L'atracció de l'aigua tranquil·la, aquell raconet de neu eterna, allà dalt, espiant...

Maria Barbal, 1935: *excursió als estanys*

1. Aquest fragment, extret del llibre de narracions *La mort de Teresa*, narra una visita d'uns turistes barcelonins a l'estany de Sant Maurici. Subratlleu tots els sintagmes adjectius que apareixen en el text. Fixeu-vos si l'adjectiu usat per l'autora és l'adequat a l'època de l'any que heu visitat l'estany i els Encantats. Després afegiu aquell adjectiu o sintagma adjectiu que us suggereixi el panorama.

2. Aconseguiu tota la narració i llegiu-la. Imagineu-vos la situació i resseguiu els llocs descrits en el text.

3. Els personatges parlen d'anar a pescar, de continuar el camí amb els muls... són a l'any 1935. Feu una llista de totes aquelles activitats que actualment estiguin prohibides de fer en un parc nacional.

4. Situeu el parc en un mapa comarcal de Catalunya. Assenyaleu la part que podeu visitar des d'Espot. Documenteu-vos sobre quines valls, rius i estanys podeu veure des d'aquest vessant.

5. Informeu-vos també de la part occidental del parc, la d'Aigüestortes, quina vall podeu visitar i els principals monuments que hi trobareu.

6. Estudieu la geomorfologia, flora i fauna del parc nacional d'Aigüestortes i de Sant Maurici:

- serralada axial pirinenca
- vegetació
- fauna

7. Qualsevol època de l'any és bona per visitar el parc, però tenint en compte que a l'hivern està cobert de neu, la millor època per fer-ho és a la tardor i al començament de l'estiu, que és quan s'observa el major contrast de colors. Documenteu-vos sobre les normes de protecció que regeixen el parc. Expliqueu què és un parc nacional, quan van quedar regulats i si en coneixeu d'altres.

Text 6: La vall d'Àneu

La Vall d'Àneu té la forma d'una fulla de neret. Tot un seguit de barrancs i de petites valls baixen dels cims fins a trobar el nervi principal, el Riu Blau o Noguera, que la travessa mandrosament pel mig. Petits poblets de cases amb parets fosques i teulades llustroses esquitxen de xarol la seua verda geografia per tots els racons on hi ha un pam de terra de conreu. Pobles, tant a tocar els uns dels altres, que des de cadascun d'ells se senten els cants dels galls i els lladrucs dels gossos dels pobles veïns.

Pep Coll, *La mula vella, del Pirineu al Caixmir*

Pep Coll, nascut al Pallars Jussà, s'ha preocupat profundament per les seves comarques. El seu darrer treball, *Muntanyes maleïdes*, és un llarg itinerari per la narrativa popular del Pirineu tal com havia fet en *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*.

El fragment apuntat aquí narra les aventures d'una mula que viu i treballa pels pobles i fires del Pirineu en els anys de la postguerra. Aquesta mula és testimoni de totes les transformacions socials i econòmiques de l'època fins que un dia arriba al poble el primer tractor i aquest esdeveniment li canviarà totalment la vida.

La mula és el fil conductor que va mostrant la vida de la gent del Pirineu. Dóna també temes per treballar, com ara: la influència dels maquis a la vall d'Aran, aspectes històrics del franquisme...

Text 7: D'Alós a Montgarri

Sortint d'Alós pel camí de Montgarre, no se deixa mai, en cinc hores de camí, la riba del Noguera, que és fresca i hermosa, com cap altra n'hi haja. Les muntanyes de la dreta són les de la frontera d'Espanya i els herbeis comencen al cim i baixen com domassos verds fins al Noguera, que murmureja i rondina anguilejant per aquelles prades, i trona per aquells gorgs d'aigües blaves i pures com aquell cel. A l'esquerra és tot bosc, des d'Alós a Montgarre, d'aïrosos avets i pins (n'hi ha de roigs), bedolls, moixeres, mates i verdor. A la dreta es veuen blanques congestes clapejant la verdosa i llisa cordillera.

Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges*

1. Continueu llegint el text de Verdaguer¹⁰ i feu una llista de tots els elements que va descrivint fins a l'arribada al pla de Beret.

2. Al cant VII de *Canigó*, «El Desencantament», Verdaguer posa en boca de la fada de Fontargent el poema «Noguera i Garona». Llegiu-lo i descriu-hi com si fos un article científic el camí que fan aquests dos rius que naixen al pla de Beret.

Text 8: Era Val d'Aran

La Vall d'Aran és una vall més estreta, més abruptament individual que la Cerdanya, però força més ampla que les tristes i obsessives valls d'Andorra, a la seva part baixa. És una vall que potser no és tan rica com la seva perenne verdor sembla indicar, però admirablement aprofitada. Els grans boscos d'avets de les seves declivitats arbòries són prodigiosos; els prats hi tenen una gran densitat vegetal. L'aigua es toca amb la mà, encanta l'orella amb la seva remor greu.

Josep Pla, *Catalunya*

1. La Vall d'Aran constitueix bàsicament la vall de capçalera de la Garona i té la particularitat de ser una vall atlàntica a causa de la seva situació al nord de la carena dels Pirineus axials, oberta a les planes d'Aquitània, cap on es dirigeix la Garona. Busqueu a la *Gran Enciclopèdia Catalana* informació històrica sobre la vall: de quin comtat formava part inicialment, a partir de quin segle es vincula als comtats pirinencs d'Aragó i de Catalunya i des de quan s'integra plenament a la corona catalano-aragonesa.

2. Situeu la vall en un mapa comarcal de Catalunya i marqueu les principals serralades que l'envolten. Assenyaleu els seus punts de comunicació amb Catalunya i Occitània. Marqueu la seva divisió territorial.

¹⁰ *Obra completa*, pàg. 1.090-1.091.

3. Marqueu-vos una ruta pel romànic aranès. Demaneu informació, si cal, a l'oficina de turisme. Assenyaleu en un mapa els monuments històrico-artístics més importants a visitar i les seves característiques principals. No us oblideu de visitar el Museu dera val d'Aran on rebreu tota la informació necessària de la història aranesa.

Text 9: Vall d'Aran: un dia plujós

Vall d'Aran. Començava a escriure amb la pluja perquè és una forma envoltant i amiga. Com l'aigua que s'escorre de la neu i amoixa els prats. A Salardú i Arties una placa recorda els sojorns de la poetessa Palmira Jaquetti.

El dia s'arrossega sobre l'herba lent, pujant les muntanyes i descobrint cada raconet de maduixes, el voltar de les gralles i el planar dels falcons i la gratuïta, bellíssima i fugaç floració de les valls. Hem comptat quaranta classes d'herba. [...]

Als llacs s'ajeu la boira, gelosa dels autos que esventren la puresa dels cims. Blau, fred, amenaçador.

Olga Xirinacs, *Música de cambra*

1. L'autora descriu el paisatge de forma afectada perquè el temps, la pluja, l'afecta també en el seu estat d'ànim. Escriviu un paisatge tal com el veieu en un dia trist, apagat i que us trobeu malenconiosos i un altre on predomini la llum, l'alegria i la vostra eufòria.

Text 10: Era Maladeta

*Ei era Maladeta era mès nauta sèrra
De totes es mès nautes que i a na nòsta tèrra;
Pòrte era corona des tucs deth Pirinèu.
Era ei eth rei de toti es soldats d'espada e lança
Que viren ara Espanha des armes dera França:
Tan nauta ei sa corona qu'arribe enquia eth cèu.*

*Tota era cordilhèra, des der un cap ar aute,
Era garde e domine, quan eth sòn cap anaute,
Com rei que ve e domine a toti es són vassalhs.
Eth casco e era coirassa de gèus e nhèus etèrnes,
De net, as sòns domenis servissen de lantèrnes,
De dia, li servissen de resplendents miralhs.*

*Aguest gigant indòmit d'aguesta cordilhèra
Pòrte es sinhaus mercadi na sua cabelhèra
Des passi de cent sègles, qu'ath dessús li an deishat.
Çò qu'ei barba e peus blanqui ena sua vielhesa*

*Siguec verdor florida ena sua joenesa;
Çò qu'ara ei nhèus etèrnes siguec un immens prat.*

*Un prat que tamb cants doci es audèths alegrauen;
A on es agles blanques e es parrats i volauen,
En tot guardar es ribères qu'ath hons deth mon se ven.
Un prat a on es èrbes mès doces i creishien
E a centes es ranades de oelhes i peishien
Quan ena tèrra baisha eth minjar eth solei les pren.*

Jusèp Condò, dins d'Aran 2

1. Una de les característiques principals de la Vall d'Aran és la seva llengua. Documenteu-vos sobre l'origen de l'aranès. Busqueu a la Llei de Normalització Lingüística de Catalunya l'article que parla sobre la normalització de l'ús de l'aranès. (Us podeu informar al capítol II del llibre de Xavier Lamuela, *Català, Occità, Friülà: llengües subordinades i planificació lingüística*.)

A continuació proposem unes activitats sobre el poema. Esperem que els alumnes de la Vall d'Aran puguin fer-les sense l'«intenteu»:

2. Intenteu llegir el poema. Fixeu-vos que manté clares analogies amb la llengua catalana. El poeta descriu la Maladeta. Amb què la compara? Expliqueu-ne el significat.

3. Intenteu fer una llista de vocabulari per la semblança de l'arrel amb la paraula catalana, pel context o documentant-vos.

4. Compareu el poema de Jusèp Condò amb el de Jacint Verdaguer del cant IV de *Canigó* titulat també «La Malaïda (Maladeta)».

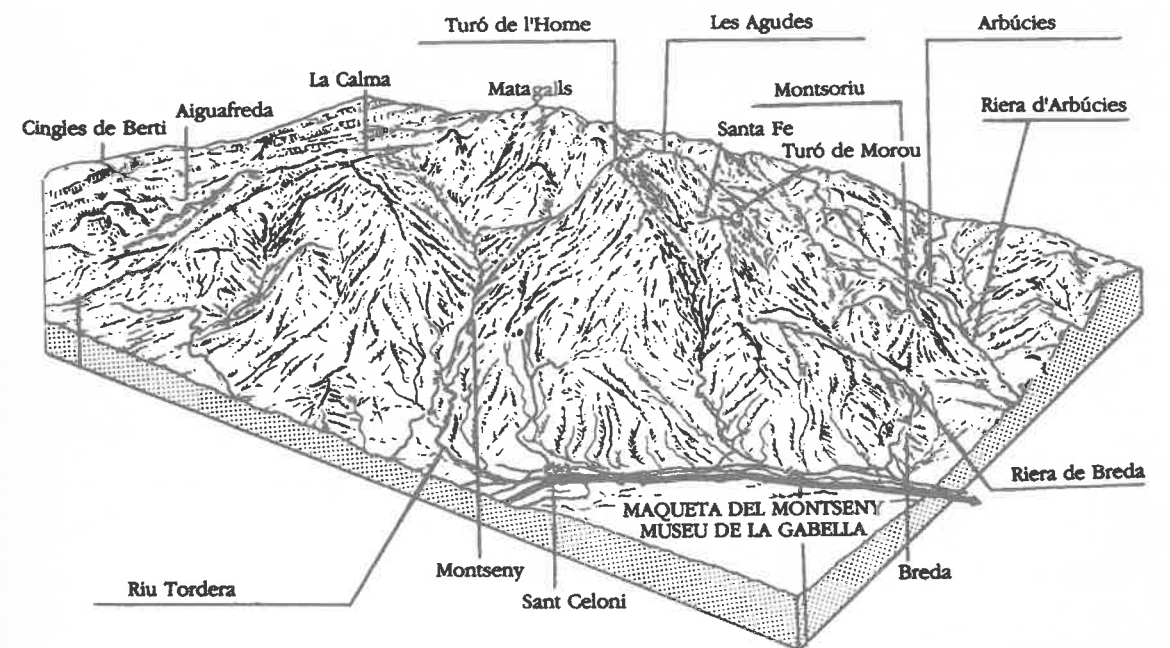
La Maladeta és la serralada que vigila la porta d'entrada a la Vall d'Aran pel túnel de Vielha. El nostre itinerari acaba aquí. Vosaltres podeu continuar-lo i preparar-ne d'altres com, per exemple, per la Noguera Ribagorçana.

FITXA

Aquest quadre o fitxa de treball l'heu d'utilitzar en aquelles activitats en què es demana. Hi heu de posar els habitants de la població de l'any 1900 i de l'any 1980. Compareu-los amb les dades de capitals de comarca o amb ciutats de la costa. On diu demarcacions històriques poseu els principals monuments històrico-artístics de la població i, a la columna següent, anoteu si hi ha cap monument, edificació o zona paisatgística que valgui la pena visitar prop del municipi. Finalment escriviu quin és el sector principal al qual es dedica la població activa:

Vila	1900 habitants	1980 habitants	Demarcacions històriques	Excursió als voltants	Sectors de treball
La Pobla de Segur					
Gerri de la Sal					
Sort					
Rialb					
Llavorsí					
Esterri d'Àneu					
Esterri de Cardós					
Alins de Vallferrera					

Dibuix tret de **El Montseny** 1. Can Massaguer. Parc Natural del Montseny. Associació Catalana de Cases de Colònies. Diputació de Girona.

II. EL MONTSENY

1. LA PLANA DE VIC

Text 1: La plana de Vic

El llit antic del riu i el desgast, amb les seves escarpes i contraescarpes corresponents, formà la Plana de Vic, que es troba totalment rodejada de muntanyes: les del Ripollès i la Garrotxa cap al nord; les Guillerries a l'est; el Montseny al sud-est; el Moianès i el Lluçanès cap a ponent, i quedà tancada per un cercle de serralades que dibuixen les altures del seu perfil: les de Bellmunt, Collsacabra, Guillerries, Matagalls, Tagamanent, els espadats de Bertí, Collsuspina, Gurb, el Grau i Orís i els contraforts pirinencs de Montesquiu i de Besora. Encara que no puguem dir pròpiament que la Plana de Vic sigui una planura, com ho són l'Empordà o les terres de l'Urgell, ja que el país és ondulat, amb turons i sistemes de pujols dibuixats, si us poseu en les seves parts fondals i contempleu el panorama muntanyós circumdant teniu la sensació de trobar-vos en un pla. Són les muntanyes que la volten, més que l'horitzontalitat de les seves terres, les que han creat el nom de la plana.

Josep Pla, Catalunya

1. Escriviu en el quadre el significat dels mots següents que pertanyen al lèxic geològic:

Mot	Significat
<i>llit</i>	
<i>escarpes</i>	
<i>serralada</i>	
<i>espadat</i>	
<i>contrafort</i>	
<i>turons</i>	
<i>pujols</i>	

2. Localitzeu en un mapa físic les muntanyes, serralades i accidents geogràfics que envolten la Plana de Vic i que Josep Pla assenyala en el text.

Diversos poetes han cantat el paisatge que la Plana ens ofereix, com per exemple, Guerau de Liost o Jacint Verdaguer, entre d'altres.

Text 2: Visió de la Plana

*Des d'un replà de cingle que faixa la carena,
com llisca la mirada per l'infinit espai
i, enllà d'enllà, retroba, de prop no vista mai,
la Plana, de vilatges i de masies plena!*

*La presideix, invicta, la capital que mena
certàmens i disputes, aferrissat esplai.
Sobtadament les notes d'un rústec virolai
em tornen de muntanya l'amistat serena. [...]*

Guerau de Liost, *La muntanya d'ametistes*

Text 3: Ausona

*Enmig d'una plana de cingles reclosa,
com reina que guarden de dia i de nit
los braços de l'aspre Montseny i del Tosa,
desperta somnia la ciutat de Vic.*

*Apar entre masos senzilla pastora
menant ses ovelles al marge del riu;
li fa de cadira l'herbei de la vora,
los salzes d'ombrel·la, les aigües d'espill. [...]*

*Boscúries i pobles i viles li diuen
que ella és de Muntanya la reina gentil,
i rius i fontanes que hi juguen i riuen
amb dolços murmuris l'hi tornen a dir.*

Jacint Verdaguer, *Pàtria*

3. La Plana de Vic és una subcomarca que se situa a la part més baixa de la comarca d'Osona. És d'un relleu pla i monòton que només es trenca per la presència de turons que donen una nota típica i particular al paisatge. Investigueu sobre la Plana de Vic. Quines poblacions en formen part? Relacioneu-les i marqueu-les, també, en un mapa de la comarca d'Osona.

4. Pel que fa a la climatologia de la Plana, un fenomen singular d'aquest indret és la inversió tèrmica, que provoca humitats i boires, i que ha esdevingut característic en la fesomia

d'aquesta zona. Què és la inversió tèrmica i en què consisteix? Per què es dona a la Plana de Vic? Quin tipus de vegetació és típica d'indrets amb aquest fenomen climatològic?

Text 4: La boira

*Era l'hora que sol sortir el sol, que es quan glaça de valent; la terra era forta com
una roca i, per la part de llevant, llenques de broma vermellenques, estirades sobre
el ras de les muntanyes, li privaven al sol d'enviar els seus raigs a la plana, coberta
per altra part d'una boirina blanquinosa i alta, que llevava al cel el seu color blau
i espargia per tot una claror matinal trista com la claror d'entrada de fosc.*

Martí Genís i Aguilar, *Dos albats de mitja pompa*

Text 5: Comarquinal

*Tot ha quedat part enllà de Collat Negre, i Barcelona encara és molt més enllà, a
setanta quilòmetres. La Laura es gira cap aquell punt incert on el seu pensament situa
Barcelona i la claror dels seus ulls es torna greu per un començ d'enyorament.
Després, fixa l'esguard vers la direcció que duu el tren, cap aquell altre punt incert
on abans d'una hora veurà com si Comarquinal sortís de sota terra, amb els
campanars de la Seu, del Seminari, dels asils i de les cases de penitència, enmig dels
camps de patates i moresc, gairebé tot el paisatge del Pla, que ara comença, alterat
només per la grisor d'alguns pujols de llicorella, que aguanten ermites acompanyades
d'un xiprer esberlat pel llamp.*

Miquel Llor, *Laura a la ciutat dels sants*

1. La ciutat de Vic s'enclava al bell mig de la Plana a la qual dona nom. Vic, ciutat bonica i acollidora i d'un gran valor històric, és la capital de la comarca d'Osona. Miquel Llor ens descriu l'arribada de la Laura, protagonista de la novel·la, a la ciutat de Vic, Comarquinal en la ficció. Quin és l'estat d'ànim de la Laura quan s'acosta a Comarquinal?

2. Investigueu sobre la vida i l'obra de Miquel Llor.

3. Organitzeu una sortida a la ciutat de Vic. Informeu-vos en una oficina de turisme sobre aquesta ciutat i prepareu un itinerari per la localitat tot visitant el temple romà, el castell dels Montcada, la catedral, les muralles de Pere III, el museu Episcopal, la casa Masferrer i la plaça del Mercadal. Investigueu sobre la història i l'aspecte artístic d'aquests monuments o indrets.

4. Molts personatges relacionats amb Vic han estat de gran transcendència pel que fa a la història de Catalunya. Un d'aquests personatges fou Oliba, abat de Ripoll i Cuixà i bisbe de Vic. Interesseu-vos per la seva vida. Què era la Pau i Treva que Oliba va fomentar?

5. Un altre personatge vigatà fou Jaume Balmes, eclesiàstic, filòsof i polític, el monument funerari del qual podeu visitar al claustre de la catedral de Vic. Informeu-vos sobre aquest personatge. Jacint Verdaguer dedicà un poema a la ciutat que el va veure néixer en l'aniversari de la seva mort, un fragment del qual reproduïm.

Text 6: A Vic, en l'aniversari de la mort de Balmes

*Voltada de turons, oberta i franca
me sembles, gran ciutat,
un niu de flors penjat en una branca
del Pirineu nevat.*

*Dintre tos murs ses àligues covaren,
i quina n'hi ha nascut!
quan per ton cel ses ales s'eixamplaren
semblava un gran escut.*

*Un gran escut pels tronos i pel temple,
pel món un llibre obert,
pels segles a venir un gran exemple,
llavor que mai se perd. [...]*

*Seguí la terra amb sa volada llesta
com un pagès son camp,
i entre els núvols que apila la tempesta
vegé els camins del llamp.*

*Vegé els errors, fills de la nit, alçar-se
de rats-penats com vol,
i unir-se ales amb ales i eixamplar-se
fins a tapar lo sol.*

*Sa ploma d'aquells núvols formidables
desemboirava el cel,
a capbussons, com ne tragué els diables
l'espasa de Miquel.*

*Les idees sortien de sa pensa
com brolladors de llum,
i es desplegà una resplendor immensa
on era abans tot fum.*

*Aprés escorcollava el negre abisme;
seguia el resplendor
que deixà en les edats lo Cristianisme
com una estela d'or. [...]*

*Sentí en los cels angèlica harmonia
i allí aixecava el vol;
mes ai!, mes ai!, joh dolça pàtria mia,
tu veies pondre el sol!*

Mar Atlàntic, 1875

Jacint Verdaguer, *Pàtria*

1. En aquest poema podem distingir clarament dues parts: una que tracta sobre la ciutat de Vic, i una altra que homenatja l'il·lustre vigatà. Marqueu aquesta divisió.

2. L'apartat en què el poeta canta les virtuts de Balmes es caracteritza perquè en cada estrofa es fa, per part del poeta, un elogi diferent sobre la seva vida i personalitat. Intenteu relacionar les estrofes que tracten del personatge amb la seva vida i les diverses activitats a què es dedicà. Ajudeu-vos de documentació sobre la vida de Jaume Balmes.

3. Com ja hem comentat anteriorment, la Plana de Vic és una subcomarca que pertany a la comarca d'Osona. Quines són les poblacions principals d'aquesta subcomarca? D'entre aquestes poblacions cal destacar Roda de Ter, centre industrial. Informeu-vos sobre la indústria a Roda de Ter. Quines activitats industrials hi predominen?

4. Roda de Ter és la vila nadiua del poeta Miquel Martí i Pol. Una part de la seva obra poètica conté un compromís clar amb la realitat que l'envolta. El poble i la fàbrica dels poemes són el poble on viu i la fàbrica on treballa. (Per analitzar més extensament l'obra de Martí i Pol, podeu servir-vos del dossier *Miquel Martí i Pol. Selecció de poemes, del seminari «El gust per la lectura» 1992-1993.*)

Una altra població que cal esmentar en el nostre itinerari per la Plana de Vic és Folgueroles. La importància d'aquesta població rau en el fet que és la vila on l'il·lustre poeta Jacint Verdaguer va néixer.

Text 7: Folgueroles

*Més tard, en dies amargosos i de greu penar, fugint del rebombori de la ciutat
m'anava a aconhortar amb la vista d'aquell cim, que veu, entre los pobles de la plana
de Vic, lo meu estimadíssim de Folgueroles i entre les cases del poble, la de mos
pares, i en ella la cambreta humil, des d'on jo el contemplava fa mitja centúria. Ell
era lo mateix de sempre, mes jo era pla ben diferent, com si m'hagués comanada la
seva vellor: mos cabells castanys s'havien tornat grisos i les penes m'havien arrugat
lo front. Mes lo tità formidable de la meva terra me somreia joiosament, i amb son
mut llenguatge me parlava dels dies llunyans de ma infantesa. Jo li demanava noves
de mos amics d'allavors i de ma família; li demanava si els arbres del fruiterar havien
florit, si els blats havien granat; si la boira del Ter emmantellava a la Verge de la
Gleva, si la processó (també de boires) d'Arbúcies pujava a Sant Segimon; si la font
de Francesc s'hi moria, lo Pou de vida a on, segons diu lo poeta montsenyenc, me*

batejaren, rajava gaire abundantament, i una gota de consol solia entrar en la meva ànima.

Jacint Verdaguer, *Aires del Montseny*

1. En el text anterior es fa una referència continuada a un cim que es contempla des dels pobles de la plana de Vic. Situeu Folgueroles en un mapa i digueu quin és aquest cim que tant reconforta el nostre escriptor. Quin és l'estat del nostre poeta? Quins records evoca? Informeu-vos sobre la vida de Jacint Verdaguer i indiqueu quines foren les circumstàncies del final de la seva vida que propiciaren l'estat pessimista que es detecta en el text.

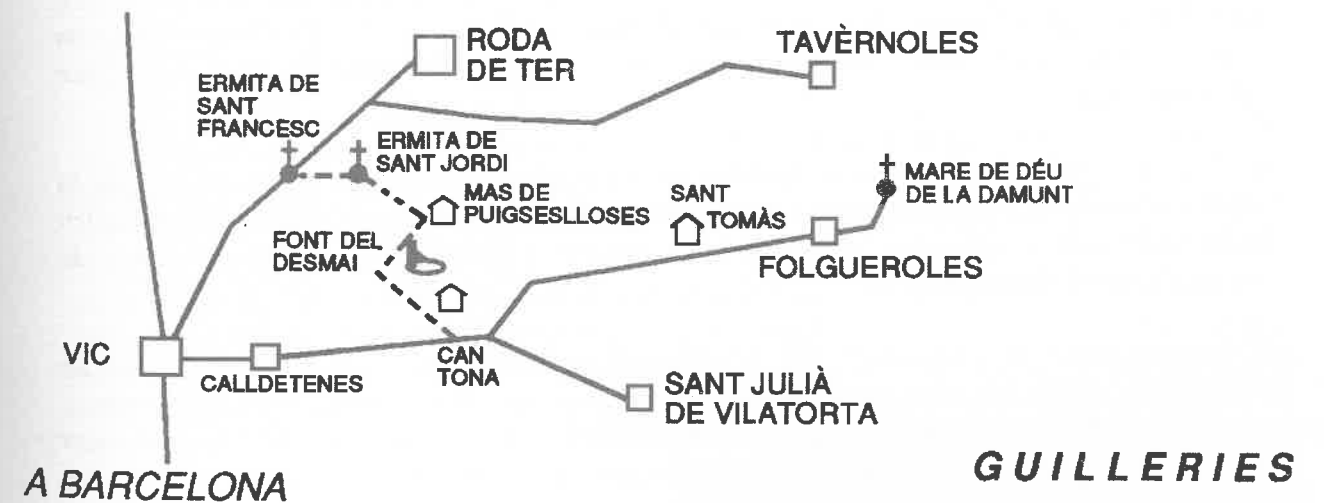
2. Si visitem Folgueroles, ens adonarem que l'ambient que s'hi respira està totalment vinculat a la memòria, vida i obra del poeta Jacint Verdaguer. Una de les peculiaritats en la visita d'aquesta població pot ser el seguiment de la «Ruta verdagueriana de Folgueroles», que consta de 24 punts d'aturada on s'evocuen fragments de l'obra de Verdaguer relacionats amb cada punt de la visita. Aquesta ruta ens facilitarà el coneixement dels trets generals més importants de la vida i l'obra del poeta. Passem a relacionar tot seguit aquests 24 punts:

- a) El monument a l'Atlàntida
- b) La creu del Francès
- c) L'ermita de la Damunt
- d) Els camps de Torrents
- e) La masia de Torrents
- f) La font de l'Amat
- g) La masia de Puigdelloses
- h) L'ermita i el dolmen de Sant Jordi
- i) L'ermita de Sant Francesc s'hi moria i la Font de Poudevida
- j) La masia dels Folcs
- k) La torre de Morgadès i la font del Desmai
- l) La masia de can Tona
- m) El convent de Sant Tomàs de Riudeperes
- n) Els camps de Coll de Palou
- o) La masia de la Codina
- p) La font de la Ricardera
- q) Monument als poetes catalans
- r) La casa natal del carrer de Sant Jordi
- s) La casa familiar del carrer Major núm. 9
- t) La casa-museu del carrer Major núm. 7
- u) La casa familiar de la Plaça
- v) El pedró municipal de la Plaça
- x) L'església parroquial
- y) El racó de mossèn Cinto

Iniciarem ara una tasca d'investigació dels llocs esmentats anteriorment per tal de situar-nos geogràficament i cultural en aquests indrets. Per començar, serviu-vos de la *Gran Enciclopèdia Catalana* i localitzeu les entrades següents (entre parèntesis col·loquem a quins punts de l'itinerari fan referència):

- Atlàntida (a)
- Francès, guerra del (b)
- Damunt, la (c)
- Tavernoles (d, e)
- Puigseslloses/Sant Jordi de Puigseslloses (g, h)
- Sant Francesc s'hi moria/Poudevida (i)
- Sant Tomàs de Riudeperes/Calldetenes (m)
- Ricardera (p)

Com haureu comprovat, encara ens manca informació sobre alguns estadis d'aquesta ruta verdagueriana que ara intentarem complementar, com ara la font de l'Amat -font que raja a les vores de la riera de Folgueroles-; la masia dels Folcs -la masia més antiga del terme de Folgueroles-; la Font del Desmai, a la torre de Morgadès -masia dels Picó, també propietaris de la masia i els camps de Torrents i protectors del jove Verdaguer, el pare del qual en conreava els camps-; la masia de can Tona -situada a mig camí entre Vic i Folgueroles- on Verdaguer féu estada quan inicià els estudis al Seminari Vell de Vic; els camps de Coll de Palou -indret de pas entre Vic i Folgueroles-, i la masia de la Codina -masia del terme.

3. Per arrodonir tot aquest itinerari és obligada la visita a la Casa-Museu Verdaguer, que ens ofereix una exposició permanent amb elements de la vida i obra del poeta. Per a més informació us podeu servir també dels treballs següents: *L'Osona*, publicat dins la col·lecció «Catalunya, esqueixos d'un passat», de Ramon Vila i Boixader, i *Ruta verdagueriana de Folgueroles* de Ricard Torrents.

2. EL MASSÍS DEL MONTSENY

Des de la Plana de Vic ens traslladem a les zones veïnes de llevant, cap al Montseny, iniciant el recorregut per Viladrau, a 821 metres d'altitud, població situada al vessant nord del Montseny i en el faldar de l'imponent Matagalls.

Text 1: Viladrau

Després, recolzats a la soca de la creu, contemplarem l'espatlluda i immensa muntanya que li serveix de sòcol grandiosos. En son repeu cercàrem amb los ulls la baga d'Espinzella, a on hi ha la Cova d'en Roca Guinarda, immortalitzat per Cervantes en son Quixot: més enllà, a les vores del Ter, cercàrem lo poble d'En Serrallonga i l'ermita de la Verge del Coll que, segons la tradició, edificaren los Àngels. Cap a ponent miràrem la ciutat de Vic, a on lo gran Balmes reposa a l'ombra del cloquer del gran Oliba.

Allí, a la vista de tota la terra catalana, que, mal ajaguda a les plantes del Montseny, s'estén des dels Pirineus fins a la mar, me vingué la idea de fer aquest humil llibre.

Jacint Verdaguer, Aires del Montseny

Jacint Verdaguer ens descriu el paisatge que contempla des del cim del Matagalls (1.696 m), vèrtex d'unió dels límits de les comarques d'Osona, la Selva i el Vallès Oriental. Segons veiem en el text, hi ha diverses al·lusions a dos famosos bandolers: Perot Rocaguinarda i Joan de Serrallonga.

1. El bandolerisme fou un fenomen social que es produí a Catalunya i altres indrets de la Mediterrània durant els segles XVI i XVII, fonamentalment entre els anys 1540 i 1640. Estudieu el bandolerisme català i la seva divisió en nyerros i cadells. Investigueu els casos de Rocaguinarda i Serrallonga.
2. La popularitat del bandoler Joan de Serrallonga ha fet que aquest personatge s'hagi convertit en motiu de moltes auques i cançons i font d'inspiració literària. Diversos escriptors, com Víctor Balaguer i Joan Maragall, s'han inspirat en la seva figura. Utilitzeu el dossier *Rondalles i llegendes* del seminari «El gust per la lectura» 1991-1992, i realitzeu les activitats que us marca el dossier a la pàgina 47.
3. Situeu en un mapa de la zona el terme de Viladrau i el cim del Matagalls.

Text 2: Viladrau al març

24 març. Neva uns minuts, al matí, però després surt el sol. Anem cap a l'avetosa del Matagalls. Els rebrols dels faigs destaquen la fulla marcida, rebregada, color de tabac o d'ametlla, entre la blancor. Els ginebrons semblen feixucs de flor blanca. A Font de Llops l'aigua salta entre grans caramells afuats i ornats de cercles en relleu,

com cristall de Bohèmia. Hem vist en el camí intacte rastres de conill, de llebre i, durant prop d'una hora, les petjades de dues salvatgines amb quatre o cinc unglots (potser eren toixons). Les soques dels faigs tenen unes taques vinoses. Com es destaca, al cim, la Creu! Vora d'ella, els nuvolets semblen flors blanques. Som Dimecres Sant: mirant el cim pur i aquella Creu entre el cel blau, resem un parenostre.

Marià Manent, *El vel de maia*

Text 3: Viladrau al maig

30 maig. Ahir, en pujar del poble, ja vaig observar que l'aire feia una marcada olor d'estiu. El sol fort, la calor primerenca, es veu que modifiquen la flaire de l'herba. Ara sí que és aquella típica «olor de Viladrau». Les gavarreres són ben florides (el cor d'aquestes roses frèvoles sembla una custòdia d'or). Avui a la tarda anem al bosc -no pas la fageda- de Vilarmau. Els rossinyols no canten gaire (és que ja tenen riu), i el cucut canta de tard en tard i no pas llargament. Als marges han desaparegut les flors blanques; hi ha unes flors rosa i unes altres d'un morat pàlid, de tija molt llarga. [...]

31 maig. [...] A la tarda anem al Serrat de Cerdans, enllà d'unes prades d'herba grassa, esquitxada de flors, amb uns altíssims pollancre vestits d'heura, i barrancs amb xiscles esfereïts de merla jove. [...] Al bell cim, una creueta de ferro. Un xic enllà, l'ermita arraulida i sègol gris-verd, i planter de freixes i pollancre.

Marià Manent, *El vel de maia*

1. Els textos anteriors ens ofereixen un petit inventari de la fauna i flora característica del Montseny. Pel que fa a la flora destaquem l'avet, el faig, el ginebró, el pollancre, l'heura, el sègol i el freixe, i pel que fa a la fauna, el conill, la llebre, el toixó, el rossinyol, el cucut i la merla. Confeccioneu una fitxa amb les característiques de cada arbre o planta tot indicant el seu nom científic en llatí, la família a la qual pertany, una petita descripció de la seva estructura i el seu hàbitat principal o ambient. Feu el mateix amb els elements de la fauna que hem relacionat i indiqueu a la fitxa el nom científic en llatí, una breu descripció de l'animal i l'hàbitat on el podem localitzar. El format de la fitxa pot ser com la que us proposem. Podeu ajudar-vos de l'estudi *El Montseny i les Guillerries. Paisatge, mite i literatura*.

Nom popular	
Nom científic	
Família	
Descripció	
Hàbitat	

2. Amb els sufixos *-osa*, *-eda* i *-ar* annexats a noms d'arbre, per exemple, podem formar mots que denotin col·lectivitat o conjunt, com *avetosa* o *fageda*. Formeu els noms col·lectius dels arbres següents:

pollancre, freixe, ginebró, alzina, vern, om, roure, salze, pi i bedoll.

3. La prosa de Marià Manent que oferim es caracteritza pels ambients que descriu, per les sensacions que produeix sobre el paisatge i pel seu cromatisme. Destrieu dels textos els fragments que es relacionen amb els sentits de l'olfacte i l'oïda:

Olfacte	Oïda

4. Pel que fa al cromatisme, l'autor emprà abundantment adjectius i expressions que denotin aquest fet. Subratlleu en el text aquests adjectius o expressions.

5. Els fragments anteriors fan la descripció del paisatge en estacions de l'any diferents. Quines diferències existeixen entre els dos textos? Marqueu les diferències climatològiques que s'hi troben.

Un personatge que no podem oblidar en aquest recorregut és el poeta Guerau de Liost, pseudònim de Jaume Bofill i Mates. La família paterna havia residit a Viladrau, al mas de Rosquelles, fins poc després del naixement de Jaume Bofill. Recordem que en aquest indret fou on el nostre poeta es realitzà moralment i literàriament, i la seva atracció vers ell feia que s'hi traslladés regularment cada estiu. El contacte de Guerau de Liost amb aquestes contrades va fer que engendrés un cant idíl·lic al Montseny i a la natura, considerat el manifest teòric més rellevant del Noucentisme: *La muntanya d'ametistes*.

Text 4: Al Montseny total

*No pas, com les muntanyes -braser de la calitja
o de geleres fossa que interdiria el pas-
trafiques amb païres que l'inexpert desitja,
sinó que ens apaivagues amb la claror que fas.*

*Com un illot alpestre fistonejat d'escumes,
de la florida et voltes que de migjorn ens ve.
Els glops de marinada pentines i perfumes:
així la terra nostra és orejat verger.*

*Si cada impuls atàvic t'alçapremava massa,
amb una ermita el domtes que lliga amb ta carcassa.
Si de la banda gerda t'hauré fruit com cal,*

*no pas de ton perímetre clouré l'itinerari,
perquè d'aquest diàleg -viladrauenc rosari-
cada paraula estricta pren un ressò total.*

Guerau de Liost, *La muntanya d'ametistes*

1. A primera vista veiem que la llengua que Guerau de Liost emprà és selecta i culta, amb un gran interès pels mots rars i els adjectius grandiloqüents. Busqueu el significat de les paraules següents:

interdiria, païra, alpestre, fistonejat, atàvic, alçapremava, domtes i gerda.

2. Analitzeu la mètrica del poema: ritme, rima, fenòmens de contacte vocàlic, etc. Quin tipus de vers emprà? Té algun tipus de pausa mètrica? Llegiu en veu alta el poema i comenteu entre els vostre companys quina sensació us produeix.

3. Llegiu atentament *La muntanya d'ametistes* i localitzeu en un mapa del Montseny els principals indrets que Guerau de Liost evoca.

4. Documenteu-vos sobre la vida i l'obra de Guerau de Liost.

Text 5: Sant Marçal

5 juliol. Al matí anem a Sant Marçal. Està bastant núvol, però de tant en tant surt una ullada de sol molt càlid. De casa a la font de la Merleta, hi estem una hora i mitja. D'aquesta font a la de Sant Marçal, tres quarts (però ens hem aturat bastant a reposar, collir maduixes, etc.) Els esplèndids flotons de faigs que hi havia pels voltants de la font de la Merleta han estat aterrats. Algun exemplar tenia ben bé 60 centímetres de diàmetre. Ara només han quedat els més joves i prims. Per terra hi ha les fulles seques, color de foc. [...] En un dels tombs del camí, poc abans d'arribar a la vall de Sant Marçal, brogia un rierol entre les pedres i m'he refrescat la cara amb l'aigua glaçada i límpida. Vora mateix, una cascada de molsa, d'uns deu metres d'alçada, brillava amb cent regalims sobre el verd fosc i la roca moradenc, com un altar natural o un racó de pessebre, sota el dosser dels faigs. Allí la fageda, jove encara, és molt espessa, i al cim, vora les rossoles gris-morades, hom veu «les altes positures» dels avets.

Marià Manent, *El vel de maia*

1. En el text anterior, Marià Manent ens marca l'itinerari per anar des de Viladrau a Sant Marçal. Anoteu els trets que caracteritzen els diferents elements del paisatge: formes, colors, volums, etc.

2. Senyaleu les diferents etapes de l'itinerari que recorre Marià Manent i els mots o expressions que utilitza per situar els elements en l'espai.

3. Seguint les pautes del text anterior, descriuiu l'itinerari d'alguna excursió que hagueu fet.

En l'indret que ens descrivia Marià Manent, hi podem trobar l'ermita de Sant Marçal, entre els massissos de les Agudes (1.706 m) i del Matagalls, a la capçalera del riu Tordera. Prop de l'ermita, en un pujol, hi ha la famosa Taula dels tres bisbats, punt de confluència dels bisbats de Barcelona, Vic i Girona. També trobarem la Font de Sant Marçal a què s'al·ludeix en el text, i que el poeta Guerau de Liost evocà en el poema «La Font de Sant Marçal».

Text 6: Santa Fe, primaveral

*Enllà del prat, l'ermita
que presideix la vall,
tremola de petita.
Quan, del migrat batall,*

*en el cloquer mesquí
ressona el primer toc,
un nívol de setí
com un insecte groc,*

*peona, extasiat,
de la blavor del cel
per l'ònix laborat.*

*Pausat, respon un bel,
agulla en el vellut
d'aquella quietud.*

Guerau de Liost, *La muntanya d'ametistes*

L'ermita de Santa Fe presideix la vall del mateix nom a la meitat oriental del Montseny, a 1.130 metres d'altitud i encerclada pels cims més elevats del massís: el Turó de l'Home (1.712 m) i les Agudes (1.706 m). És el punt més conegut i visitat del Montseny, tant per la bellesa del paisatge com per ésser el centre d'inici de les principals excursions.

1. Organitzeu una excursió a Santa Fe del Montseny i al Turó de l'Home. Visiteu el centre d'informació Can Casades, on us projectaran un excel·lent àudio-visual sobre el Montseny, i l'Escola de la Natura. Arribeu-vos al Turó de l'Home, allí hi trobareu instal·lat l'observatori meteorològic del Montseny. Per la seva alçada i a causa de la situació geogràfica, des d'aquest

lloc podreu gaudir de la meravellosa vista panoràmica que es divisa, entre la línia de mar i la Depressió Central catalana.

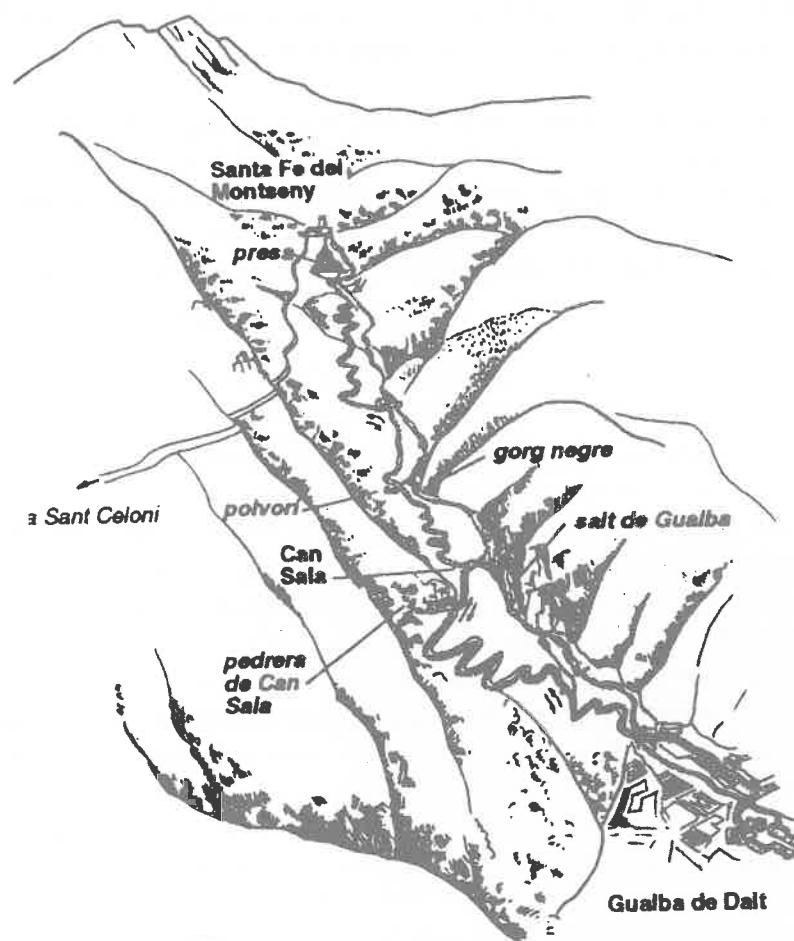
2. Hi ha qui situa la prou coneguda llegenda d'*El mal caçador* en aquesta ermita, com Josep M. de Sagarra, en la versió que en féu.

Text 7: El mal caçador

El Montseny, vist des de Vilamajor, des del Pla de la Calma, des de Sant Marçal o Santa Fe o Sant Segimon, amb la seva tendresa vegetal, amb les seves denses humitats, amb els seus punt secs i agres, però sempre humaníssims, és potser l'únic que resta de debò en el meu poema. Jo crec que el meu Mal caçador és el poema del Montseny, i tot el valor de Silvestre, el seu protagonista, és la passió irreductible que sent per aquesta muntanya, proporcionada a la seva ambició i a l'ambició del nostre excursionisme dels vint anys.

Josep Maria de Sagarra, *Memòries*

1. Podeu documentar-vos sobre aquesta llegenda en el dossier *Rondalles i llegendes*¹¹.

¹¹ Pàgines 41-42.

Text 8: El Gorg Negre

Atenció! Gualba és terra de bruixes. No és dissabte avui? Les bruixes de Gualba fan son dissabte allà dalt, al Gorg Negre. Mes si amb dues estrelles féssiu una creu, i la gitéssiu a l'aigua negra del Gorg Negre, veuríeu que l'aigua arrenca en gran bullida i fa molt de sinistra remor i es cargola i escumeja, fins que la creu salta fora d'ella, lluny. L'esperit del mal dorm sota les verdors musicals de Gualba.

Eugeni d'Ors, *Gualba, la de mil veus*

El paisatge fosc i misteriós d'aquest paratge ha afavorit la inspiració i la creença popular. Segons la inspiració popular, el diable es banya al Gorg Negre en nits de lluna mentre les bruixes s'apleguen per al sàbat -aplec nocturn- i dansen en el lloc conegut per *pla de les bruixes*.

1. Una de les excursions que ja ha esdevingut tradicional és la que podem realitzar entre Santa Fe i Gualba, municipi que té com a eix la riera de Gualba, la qual neix a la vall de Santa Fe. En aquest recorregut ens endinsarem fins al Gorg Negre, indret mític i paratge de bruixes.
2. Demaneu informació sobre les llegendes que es conten o s'havien contat a la vostra població o a la vostra comarca. Investigueu-les i mireu de datar-les. Quins fonaments reals tenen? Quins poden ser el seu origen i el seu significat?
3. Busqueu a la vostra població algun possible informant de llegendes de la vostra comarca. Enregistreu-les en un magnetòfon i després transcriviu-les fidelment. Un cop fet, compareu-les amb d'altres que tractin el mateix tema i destrieu-ne les diferències i les semblances.
4. Coneixeu altres llegendes de bruixes o de diables? Expliqueu-les als vostres companys.

Text 9: Gualba

...Eren mil veus. Era un himne generós d'orgue magnífic.

Les aigües del Montseny prenen en descendint els camins més sobtats. Clars camins entre les pedres nues, o celats entre les tofes de les arbredes; camins de torrent, camins de xaragall, camins de gorja i de cascada. Les venes es destrien, serpegen, s'adormen o bullen i es precipiten furients. Les més variades caixes i conques fan a aquestes líquides cordes de ressonador o recullen el buf d'aquesta inspiració en tubs de planyívola o serena música, o triomfal. Ara llencen un mugit formidable, ara canten, ara parlen, ara parlotegen, ara ploren en lent degotall, ara, ascondides, eleven un tenuíssim sospir. Mil veus, mil veus i una sola. L'orgue canta ensems amb totes ses flautes, amb tots els seus xiulets, amb tots els seus registres, en acordada multitud. És veu de violí i veu de viola. És veu de fagot i de xirimia. És veu de trèmolo fort, de trèmolo suau, de quinzena, d'octava tapada, de violí de tretze, dels vells i les velles, d'oboè, de clarí, de baixoncel. És veu de bombardarda, de cimbel baix. És veu de nasard

i de trompeta bastarda i de trompeta. És veu de tro i de salm. És la veu que s'anomena vox coelorum i la veu que s'anomena unda maris.

Eugeni d'Ors, *Gualba, la de mil veus*

1. El text es caracteritza per la seva agilitat, mobilitat i rapidesa de l'acció, cosa que ens recorda el moviment de les aigües que l'autor tracta de plasmar. Com ho aconsegueix?
2. Eugeni d'Ors descriu les sensacions, els sons i la musicalitat de les aigües del Montseny en descens. Aquestes sensacions acústiques les relaciona amb els sons que pot emetre un orgue, primer, i més tard en un seguit d'instruments que podrien compondre ben bé una orquestra. Relacioneu les parts o característiques d'un orgue o altres instruments amb l'adaptació que Eugeni d'Ors fa en relació a les sensacions i als sons naturals del paisatge que descriu.
3. Podeu aprofitar l'avinentsa, davant de l'exhaustiva relació d'instruments musicals, per informar-vos sobre alguns que desconegueu.
4. *Gualba, la de mil veus* és la història d'una passió incestuosa: l'amor entre pare i filla. La natura forma part d'aquesta passió i en part n'és la protagonista, l'agent gradualment desencadenant de la trama i del desenllaç fatal. La font del mal no és intrínseca a l'ésser femení, sinó a la natura que l'envolta. Estudieu les constants literàries d'Eugeni d'Ors: obres, estils, moviments, etc.

Aquí cloem un dels nombrosos itineraris que podem recórrer per aquestes terres i paratges tan evocats pels nostres poetes com Manent, Carner, Guerau de Liost, Maragall, Aribau, Verdaguer, Sagarra, i tants d'altres. El cant al Montseny ha estat un dels tòpics poètics més sovintejats en la nostra literatura. Guerau de Liost, el gran poeta del Montseny, s'acomia d'aquesta manera del massís que tant l'inspirà.

Text 10: Comiat

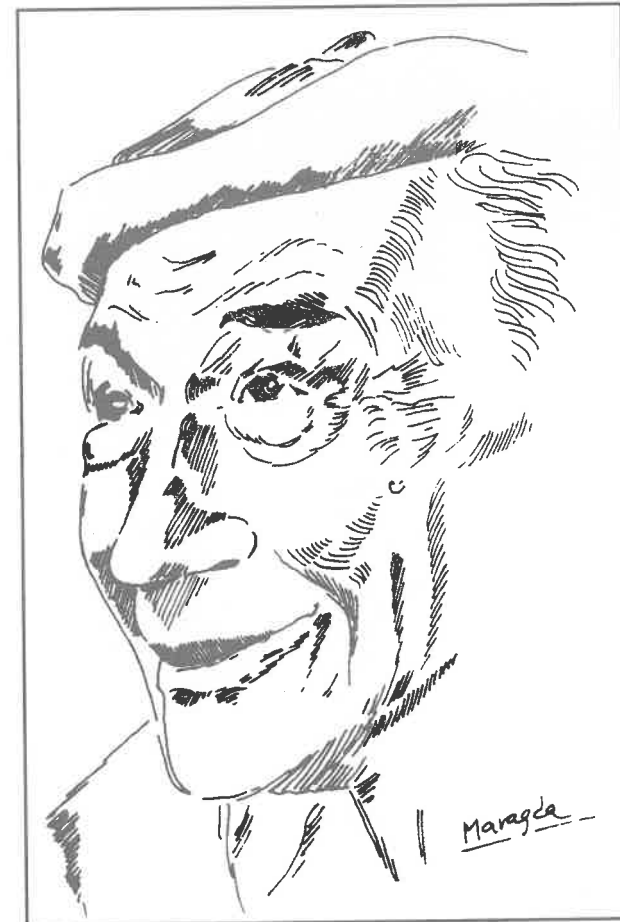
*Adéu, Montseny total, andrògina mixtura:
feminitat de boires, virilitat de grenys,
màgiques flors de llum i carn de sol madura!
Clar de Mallorca i núvol de Barcelona atenys.*

*El Pirineu espills, t'enfoca, de congesta;
escacs -i no de boix- t'oposa el Montserrat.
Les veles mar endins són gallardets de festa;
les planes que et circumden són del treball esclat.*

*Adéu, Montseny; adéu, Muntanya d'Ametistes!
En tes virtuts copsí collites noucentistes.
Novíssima ventada cercles enllà m'empeny.*

*L'evasió de tu, farà que em senti pobre?
Ni que tornés, però, qui t'ha deixat recobra
la clara juvenesa poètica, Montseny.*

Guerau de Liost, *La muntanya d'ametistes*

III. EL LITORAL CATALÀ

El litoral català és d'una gran varietat i bellesa. Qualsevol recorregut que el consideri ha de tenir com a punt de referència els escrits de Josep Pla, que no solament en coneixia profundament totes les poblacions, cales, platges, racons i raconets, sinó que, a més, el va saber descriure d'una manera magistral. Així, doncs, els tres itineraris que proposem estan basats en textos de Pla, en l'obra del qual trobareu material per a qualsevol recorregut marítim (o interior) de les terres catalanes i, àdhuc, d'altres terres.

Els textos seleccionats pertanyen a les obres:

- *El meu poble*
- *Costa Brava*
- *Catalunya*
- *Contraban*
- *Navegació d'estiu*

Però en moltes altres de les seves obres podeu trobar referències a llocs d'aquests itineraris. Per exemple:

- A *De l'Empordanet a Barcelona* podeu trobar referències a les comarques de la Selva i el Maresme i a les poblacions de Sant Feliu de Guíxols, Tossa, Lloret, Blanes i Sant Pol de Mar.
- A *De l'Empordanet a Andorra* en trobareu de Torroella, l'Escala, Empúries i Roses.
- A *De l'Empordanet a Perpinyà* en trobareu dels rius Ter i Fluvià, de Sant Feliu de Guíxols i de Perpinyà, en particular, i del Rosselló, en general.
- *Un viatge frustrat* és la crònica de la navegació per aigües de Fornells, Begur, Pals, les Medes, l'Estartit, l'Escala, Roses, Cadaqués, cap de Creus i cap de Cervera, on han de girar cua: un vaixell de guerra fa palès el començament de la Primera Guerra Europea.

Les tres primeres obres estan recollides al volum *Viatge a la Catalunya Vella*, de l'*Obra completa*, i l'última, al volum *Aigua de mar*.

El recorregut -total o parcial- dels itineraris proposats es pot fer per mar o per terra. Té més encant, no cal dir-ho, el recorregut marítim fent escales en diferents llocs, però comporta més dificultats tècniques. Si no el podeu fer, penseu que per terra teniu també la possibilitat de fer amb tren l'itinerari que escolliu.

I si voleu fer itineraris parcials, encara teniu una altra possibilitat: els senders de gran recorregut. Podeu fer servir els següents:

- GR 92. Va de Portbou a Ulldecona seguint el litoral mediterrani. Tot i que de vegades s'endinsa uns pocs quilòmetres, mai no s'allunya de la costa ni la perd de vista; des de les carenes litorals hom té una perspectiva elevada i més ampla de les terres costaneres.

- GR 92-1. Variant que arrenca del cap de Creus i que connecta amb el GR 92 després de passar per Cadaqués i Roses.

- GR 11. Comença al cap de Creus i se'n va cap a l'interior, passant abans pel Port de la Selva, Sant Pere de Roda i Llançà.

1. LA COSTA DE L'EMPORDÀ

La costa de les comarques de l'Alt i el Baix Empordà forma la major part del que s'anomena Costa Brava. Serà per aquest tros -el més esquerp- de la costa catalana, per on discorrerà un dels itineraris proposats: cap de Creus, Portlligat, Cadaqués, Roses, Empúries, l'Escala, l'Estartit i les illes Medes, Torroella de Montgrí, Pals, Palafrugell, Calella, Palamós i Sant Feliu de Guíxols.

Us pot ser de gran utilitat el llibre *Pla, de viatge*, antologia confeccionada per alumnes de 2n de BUP de l'IB Alexandre Sotorras i de l'Escola Pia Santa Anna de Mataró, dirigits pels professors Llorenç Soldevila i Sandra Cambray. En aquesta antologia hi trobareu una munió de textos seleccionats molt acuradament i organitzats en funció dels llocs. Aquesta mateixa antologia us pot ser també útil per a l'itinerari següent, el de la ruta de «Contraban».

Igualment, us serà molt útil el llibre *Una ruta planiana. Guia de viatge*, coordinat també per Llorenç Soldevila i confeccionat arran de la mateixa expedició que va originar el recull esmentat abans. Hi podeu trobar referències geogràfiques i històriques dels pobles de la costa, guia d'indrets interessants per visitar, biografies d'escriptors i artistes vinculats d'una o altra manera als llocs del recorregut...

Text 1: Reflexió sobre l'Empordà

-Li faré una pregunta. ¿Què és, segons vostè, l'Empordà?

-L'Empordà és un tros de geografia d'una bellesa excepcional. Vostè que coneix aquest país ho sap perfectament.

-Així, vostè posa l'accent de l'Empordà en el paisatge. Jo també ho havia fet. Realment és un paisatge que fa bonic...

-Em permet un incís? Al meu entendre, la bellesa del paisatge de l'Empordà és que no és mai sublim. És un paisatge dens, que té un gran pes, però molt i molt i molt discret, elegant, esvelt.

Josep Pla, *Reflexions sobre l'Empordà*

1. Justifiqueu les afirmacions de Josep Pla.

2. Les afirmacions llegides conviden a conèixer les terres empordaneses. Josep Pla, a *El meu poble*, proposa dos itineraris pels vells petits poblets del que ell anomena l'Empordanet, per a fer-los a peu i amb calma. Llegiu aquests dos capítols, titulats «Els vells petits poblets» i «Altres vells petits poblets», i dibuixeu sobre un mapa les rutes marcades per Pla. Si podeu, feu ni que sigui només una part d'algun dels dos itineraris.

Text 2: Cala Jugadora

Cala Jugadora és un dels indrets més absolutament minerals de la Mar d'Avall de Cap de Creus. [...] En el litoral de mar, els llocs que m'agraden són els redossats i una mica secrets. [...] És un lloc que, del mar lliure estant, és invisible. S'ha de fer com aquell qui va a Cala Bona i així es fa trobadora. Cala Jugadora fa com un vuit. A l'entrada, hi ha un espai d'aigua; després les dues ribes s'acosten fent com una cintura de vespa; més enllà hi ha l'espai del fons. El rodal és d'una terrible, esborronadora nuesa mineral [...]

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

Una de les característiques de tota la costa empordanesa és el seu caràcter mineral i esquerp. A la primera part del nostre itinerari ja ens trobem dos llocs que presenten aquesta impressionant nuesa mineral completada pel xoc de les onades: cap de Creus i Cala Jugadora.

1. Llegiu el poema «Nit a Cap de Creus», de Josep M. de Sagarra. Descriu el paper que té en el poema l'impressionant paisatge mineral i marítim.

2. En el text anterior Josep Pla diu que els llocs del litoral que més li agraden són *els redossats i una mica secrets*. Quins us agraden a vosaltres?

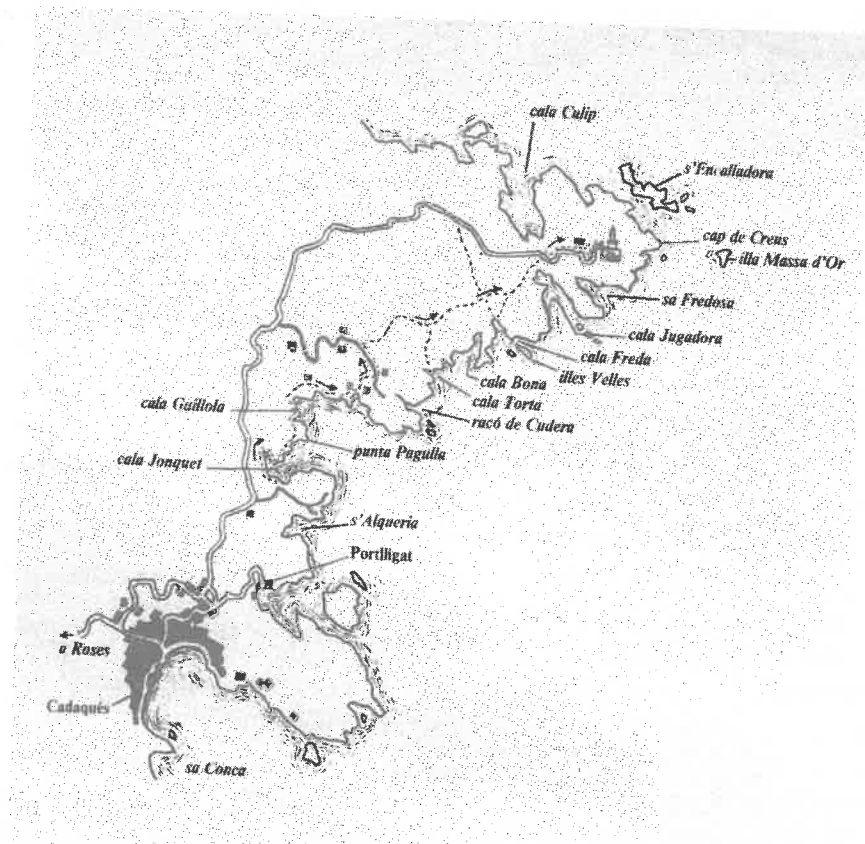
3. Cala Jugadora reuneix aquest requisit d'isolament i, a més, ofereix un gran espectacle mineral. Observeu la tècnica de Pla a l'hora de fer-nos la descripció:

- situació,
- forma,
- impressió que causa.

Feu la descripció d'un lloc seguint aquesta mateixa tècnica.

4. Pla diu que Cala Jugadora *fa com un vuit*, referint-se a la seva forma:

- a) Feu també vosaltres comparacions aplicades a indrets que conegueu.
- b) Observeu la següent representació de la costa. Feu dibuixos detallats, semblants al que aquí es reproduïx, dels llocs del vostre itinerari:

Text 3: Sant Sebastià de Cadaqués i la tècnica descriptiva de Josep Pla

La carretera de Sant Sebastià esdevingué un pretext de magnífics descobriments quotidians. Un dia, sense saber com, em vaig trobar amb un llapis i un quadern a la mà. Vaig començar a posar adjectius darrera de cada pineda, de cada camp, de cada tros de mar. Vaig tractar d'escriure els sentiments que em produïa la visió de la terra diversa i de la blava mar escampada. Cada vegada que començava aquests exercicis estava dominat per una efusió ideal. No m'enamoraré mai tant de cap deessa, ni de cap melodia com em vaig enamorar d'aquelles coses. Encegat, vaig arribar a suposar que serien de possessió fàcil. Pobre de mi! De vegades, a mig escriure la primera ratlla, ja esquinçava el paper. Ho tornava a provar... Hi tornava encara. El neguit de la temptativa, una successió d'estats de joia aparent i de desesperançament real, m'emplenaven les tardes. Era que ja estava tocat per la fal·lera pueril i ridícula d'aquest ofici amarg.

Josep Pla, *El meu poble*

1. L'ermita de Sant Sebastià és el santuari popular de Cadaqués. Llegiu el que Pla explica d'aquesta ermita dins la narració «Pa i raïm», inclosa al volum *Aigua de mar* de l'*Obra completa*.

2. Observeu com Pla explica la tècnica que feia servir: posar adjectius al darrera de cada cosa que veia i escriure els sentiments que li produïa el conjunt. Feu vosaltres la mateixa experiència: situeu-vos en un lloc suggerent i apliqueu un o dos adjectius a cada cosa que vegeu. Al final, poseu en comú el que ha fet cadascú i comproveu quines coincidències i quines originalitats s'han produït. Feu el mateix amb els sentiments que us produeixi la contemplació del lloc.

3. Cadaqués ha esdevingut un important centre artístic i cultural. Adreceu-vos a l'Ajuntament i demaneu tríptics i informació de les sales d'exposicions i de les diferents activitats culturals que es fan al llarg de l'any. Classifiqueu aquestes darreres.

4. Salvador Dalí ha contribuït a donar fama universal a Cadaqués i Portlligat:

a) Resseguiu els llocs vinculats a la vida del pintor.

b) Recolliu informació sobre ell i l'estil de les seves pintures. Recolliu també reproduccions fotogràfiques dels seus quadres.

c) Trebal·leu la seva, quasi desconeguda, faceta literària. Serviu-vos, si cal, de la proposta didàctica *La tradició de la poesia visual*, corresponent al seminari «El gust per la lectura» 1990-1991.

El recorregut de Cadaqués cap al sud ens porta a contemplar la gran badia de Roses en tota la seva magnificència. Pla, quan descriu Roses, comenta que està situada tot just en el punt on *acaba la gran platja del golf i la costa s'aixeca en una riba rocallosa*. Però de totes les característiques de Roses en destaca una, la d'estar encarada a ponent:

Text 4: Roses

Això fa que les passejades del capvespre fins al far permetin la contemplació de les postes de sol més prestigioses del país, les més grandioses i inoblidables. [...] Quan la llum entra en agonia, el cel, la terra, el mar, el sol, es fonen en una successió de colors d'una imprecisió i una sucositat que semblen palpar-se. La mar es desfà en batecs lleugers i fugitius i en escorrialles trèmules. El cel, primer ocre, després porpra, després carmí, s'encén en una fumerola sanguinolenta i dramàtica. Les remotes muntanyes, cobertes primer d'un vel molt tènue, prenen després tots els tons blavosos i morats. De la planura feraç i ampla semblen pujar al cel lentament els fums de la terra i les evaporacions de les aigües. Sobre aquests vels càndids, a vegades tocats d'un verd transparent i subtil, el cel sembla guaitar amb una avidesa i una ansietat d'abraçada. Es produeix com un deliri de silenci: el mar s'acarina; l'aire perleja; les muntanyes tenen un verd negrós; la terra, un blau grisenc... Quan brillen les primeres estrelles, el sol s'enfonsa arrossegant una naturalesa en espasmes.

Josep Pla, *Costa Brava*

1. Situats a Roses, un capvespre contempleu la posta de sol mentre algú de vosaltres llegeix en veu alta i pausadament el text anterior. Deixeu-vos impressionar per l'espectacle visual i per la bellesa de les paraules de Pla.

2. Completeu el quadre següent amb el que el text descriu del cel, de la terra i del mar:

Cel	Terra	Mar

3. Visiteu Castelló d'Empúries, antiga capital del comtat d'Empúries, i descriuiu els principals llocs monumentals vinculats a la seva esplendor medieval.

4. Empúries va ser un dels primers comtats catalans, que formaven l'anomenada Catalunya Vella:

- Expliqueu el règim polític pel qual es regien aquests comtats.
- Expliqueu, també, què indiquen les denominacions Catalunya Vella i Catalunya Nova.
- El mapa següent correspon als comtats catalans del segle XI, just abans de començar l'expansió cap a la Catalunya Nova. Situeu-hi els comtats de la llista de la dreta. Poseu-hi també les seves respectives capitals:

- Ribagorça
- Pallars
- Urgell
- Cerdanya
- Rosselló
- Besalú
- Empúries
- Girona
- Osona
- Barcelona

5. Prop de Castelló d'Empúries, les desembocadures de la Muga i del Fluvià han donat origen als Aiguamolls de l'Empordà:

- Adreceu-vos al centre d'informació del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà, situat a la carretera de Castelló d'Empúries a Sant Pere Pescador, on us proposaran diverses activitats didàctiques. Visiteu també el Museu d'Història Natural.
- Diferencieu les diverses zones del Parc.
- Feu una llista dels estanys que hi ha i indiqueu-los sobre un mapa mut.
- Situeu-vos en els llocs d'observació d'ocells i, posteriorment, descriuiu les espècies observades. Ajudeu-vos del llibre *Els ocells de les terres catalanes*, de Joaquim Maluquer.
- Expliqueu què són les aus migratòries i descriuiu la ruta d'algunes de les que passen pel Parc Natural. Assabenteu-vos de quins procediments es fan servir per conèixer el trajecte d'aquestes migracions.
- Indagueu en què consisteix el Centre de Reintroducció de Cigonyes.
- A més de les aus, classifiqueu la fauna observada, segons que siguin crustacis, mol·luscs, peixos, amfibis, rèptils, mamífers o insectes. Demaneu com es realitza el control dels abundants mosquits de la zona.

6. Visiteu la urbanització d'Empuriabrava. Quin paper han tingut els aiguamolls en la urbanització i les peculiaritats de l'anomenada «Venècia catalana»?

Text 5: Empúries

Pel que es pot veure, es conserven ben poques coses dretes; però essent l'espai que ha comportat, potser, menys superposició de les sorres del golf, projectades per la tramuntana, ha conservat els mosaics i els terres durant segles. [...]

Els empordanesos som uns enamorats d'Empúries. No hi entenem absolutament res, però ens fascina perquè ho trobem vell. Ens agrada que en el país hi hagi coses del mil·lenari anterior a la nostra ègida. Ens sentim més acompanyats i més documentats. És per això, segurament, que hi anem tan poc: perquè ja hi comptem. Abans hi anaven els pagesos després del batre. Ara, potser menys, perquè hi ha tanta gent estrangera.

Josep Pla, *Reflexions sobre l'Empordà*

1. Visiteu les ruïnes d'Empúries i feu la distinció entre la ciutat grega i la romana. Feu també fotografies dels diferents llocs.

2. Ajudats pels professors d'història, feu una exposició mural sobre els grecs, els seus assentaments a la península i les seves aportacions tècniques i culturals.

3. Pla constata, irònicament, que moltes vegades no coneixem prou el que tenim a la vora. Amb un altre company o companya, agafeu un mapa de les vostres contrades i feu una circumferència 50 quilòmetres a la rodona de la vostra ciutat. Després, marqueu aquelles poblacions, monuments, paisatges naturals, etc. que, segons la vostra experiència, val la pena de conèixer. Al final, poseu en comú el que hagueu marcat totes les parelles de la classe.

Text 6: Víctor Català i l'Escala

La vida de l'Escala i de tota aquesta comarca ha tingut en l'època contemporània un gran pintor en el pla literari: la senyoreta Caterina Albert, coneguda als papers per Víctor Català; és una il·lustre filla d'aquesta població, la qual ha descrit, tant en el seu aspecte terrestre com marítim, amb una fidelitat que, sense deixar de reconèixer el seu mèrit intrínsec, resulta, per al meu gust, excessivament fotogràfica. La gran novel·la de les muntanyes de Montgrí serà sempre «Solitud», que conserva una perenne vitalitat juvenil; les seves marines són també inoblidables.

Josep Pla, *Costa Brava*

1. Visiteu l'Escala i passeu per la casa nadiua de Víctor Català. Anoteu el text de la placa commemorativa.

2. Què és el que justifica que Caterina Albert escrivís amb aquest pseudònim?

3. A l'Escala, com a moltes poblacions de la Costa Brava, tenen llarga tradició les havaneres:

a) Escolteu-ne unes quantes i canteu-ne alguna.

b) Reuniu també unes quantes lletres i analitzeu les temàtiques i el to d'aquestes cançons. Per conèixer el món de les havaneres podeu recórrer al llibre *Les havaneres, el cant d'un mar*, de Xavier Febrés.

4. Visiteu una fàbrica de conserva d'anxoves i interesseu-vos pel procediment que es fa servir.

5. Llegiu algunes de les escenes muntanyenques que hi ha a *Solitud* -inspirades, com veieu, en el massís de Montgrí i no en el Pirineu, com molta gent creu- i extraieu-ne les descripcions del paisatge. Pugeu al massís i constateu les descripcions seleccionades.

Text 7: La mar enfurismada

Contra les roques de la boca del port, a la banda de ponent, s'hi esberlaven les onades, furients, aixecant-hi grans polsaredes d'escuma, que queien sobre els llaüts

del primer i segon rengle, omplint-los d'aigua, malgrat estar força apartats de la vora.

En Lluís contemplà, encisat, l'extens panorama. Com que fins aleshores havia passat tots els hiverns a Barcelona, sols havia conegut aquella mar quan estava quieta i llisa com un espill, i el sorprenia veure-la ara revolta i enferestida, amb una feresa tan gran i corprenedora.

Víctor Català, *Marines*

1. Josep Pla qualifica d'inoblidables les marines escrites per Caterina Albert. En el fragment anterior us presentem una escena marítima d'aquesta autora. Extraieu del text els noms i els adjectius que denoten l'estat alterat de la mar.

2. Compareu aquest text amb el text 2 de la pàgina 74 («La mar en calma»). Pla descriu allí una mar reposada. Digueu quins recursos contribueixen en cada text a crear-nos la sensació que estem davant d'una mar diferent, excitada o tranquil·la.

3. L'Alt Empordà, que ara ja deixem en el nostre recorregut, és ric en tradicions i costums antiquíssims. Classifiqueu segons el cicle de l'any els que apareixen al llibre de Joaquim Gironella *Antics costums, tradicions i llegendes de l'Alt Empordà*.

Text 8: Les illes Medes

Són un bon viver de peix. La tradició popular, basada segons sembla en les exploracions submarines realitzades pels bussos del coral, assegura que el basament de les illes és travessat per coves, túnels i galeries amb perforacions que van de banda a banda fins al punt de semblar, a profunditats assequibles, que les illes són aguantades per columnes granítiques. Sigui com sigui, les Medes són un excel·lent lloc per a neros, déntols, llobarros i en general tota mena de peixos d'ham gros.

Josep Pla, *Costa Brava*

1. Investigueu l'aprofitament de les Medes com a punt estratègic al llarg dels segles.

2. Les Medes van ser, en altre temps, un important refugi de pirates, que feien servir les illes com a base de les seves incursions a terra o d'abordatges als vaixells. Esbrineu en quina època va tenir un moment àlgid la pirateria i què va suposar per a la gent de l'Empordà i per al comerç marítim.

3. Feu una excursió per mar amb una de les embarcacions que permeten visionar el fons marí. Feu fotografies de la flora, la fauna i la mineralogia. Més endavant, exposeu-les a classe degudament acompanyades de les informacions científiques pertinents.

4. Completeu la sortida a les illes Medes amb les visites a l'Aula de la Natura de l'Estartit i al Museu del Montgrí i del Baix Ter, situat a Torroella de Montgrí.

5. A l'Estartit podeu llogar bicicletes per anar fins a la desembocadura del Ter i els aiguamolls del voltant. Per a treballar aquests aiguamolls podeu fer servir el conjunt de carpetes *Els Aiguamolls del Baix Empordà*, de R. Fortià i J. Franch: hi trobareu una extensa documentació, informacions, dibuixos i gràfics per preparar el treball de camp, fitxes per elaborar les observacions fetes, etc.

6. Un poc a l'interior, visiteu el poblat ibèric d'Ullastret. Imagineu-vos com vivien els ibers i documenteu-vos sobre els seus costums.

Text 9: Calella de Palafrugell

Confesso que tinc una certa debilitat per Calella de Palafrugell. En realitat forma part, molt directament, del meu poble. És un dels llocs que tenen més gràcia de la nostra costa nord. És un poble prodigiosament bonic -sobretot vist des del mar. Sobre una part del Port Bo hi ha els porxos o voltes de Calella, que són, tot i la seva extrema modèstia, el tros d'arquitectura més notable -sospito- de tot aquest litoral.

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

1. Tal com queda apuntat en el text, som a la pàtria de Josep Pla:

a) A Palafrugell, visiteu la casa del carrer Nou, on va néixer i viure Josep Pla.

b) A Llofriu, visiteu el Mas Pla, on va viure els darrers anys de la seva vida, fins a la mort.

c) Documenteu-vos sobre l'activitat periodística de Josep Pla.

d) Llegiu el retrat que Pla fa d'ell mateix. Proveu de fer el vostre autoretrat usant tècniques i estructures similars.

e) Josep Pla és un gran retratista de paisatges i de persones. Feu grups i extraieu de les seves obres la llista dels llocs que arriba a descriure i la síntesi dels retrats (Homenots) referits als escriptors de qui hem seleccionat textos en aquesta proposta didàctica.

2. Palafrugell, Palamós, Sant Feliu de Guíxols i Tossa han estat importants centres de la indústria surotapera:

a) Llegiu el capítol IV del llibre *Sant Feliu de la Costa Brava*, on Gaziel explica la descoberta del tap de suro i la importància que tingué la producció de vins escumosos a l'hora de comercialitzar aquests tipus de taps.

b) Aconsegiu dades sobre la producció actual i la procedència de la matèria primera.

c) Visiteu el Museu del Suro, a Palafrugell.

3. A Calella de Palafrugell, visiteu l'Escola del Mar, centre d'educació ambiental i de suport pedagògic per a l'estudi i la divulgació de les ciències del mar.

4. Des de Calella de Palafrugell aneu a visitar el Jardí Botànic de Cap Roig, on podreu contemplar una gran varietat d'espècies de plantes.

5. Un poc més al sud trobareu la vila de Palamós. El 1887 va circular el primer carrilet de les comarques gironines, que anava de Palamós a Flaçà amb l'objectiu de connectar Palamós amb la línia de ferrocarril de Barcelona a França:

a) Llegiu en el llibre *Trens i carrilets*, de Josep Clara, el que es diu sobre aquest carrilet i també sobre el que unia Sant Feliu de Guíxols amb Girona (batejat popularment com el «Feliuet»).

b) Llegiu els textos següents dedicats als carrilets:

- Josep Pla, *El meu país*¹²

- Gaziel, *Sant Feliu de la Costa Brava*¹³

c) Els carrilets de la costa van ser abundosos a Catalunya. Assabenteu-vos dels altres carrilets que van existir. Assabenteu-vos també de quins carrilets funcionen encara dins del territori català.

Text 10: El turisme ha transformat Sant Feliu de Guíxols

En aquells temps -prou que ho hem vist- la vila de Sant Feliu era una població a penes visitada de quatre forasters, i la que encara s'havia d'anomenar Costa Brava, una llenca de terra marinera, fisonada de cales i platges desertes. En poquíssims anys, al cor d'aquesta comarca s'ha produït un capgirell radical, una inversió formidable.

Gaziel, *Sant Feliu de la Costa Brava*

1. Acabeu de llegir el capítol «La inversió formidable», d'on s'ha extret aquest text. Què és el que s'ha invertit en uns quants anys i per què?

2. Llegiu el capítol «El turisme» del llibre *Reflexions sobre l'Empordà*, de Josep Pla. Compareu les seves afirmacions amb les que fa Gaziel.

¹² Pàgines 696-699.

¹³ Pàgines 204-207.

3. Feu un estudi de les repercussions econòmiques i ecològiques que ha tingut el turisme sobre la Costa Brava.

4. Localitzeu i useu com a font d'informació sobre Sant Feliu de Guíxols el llibre de Gaziel, on trobareu referències a la història d'aquesta població, la indústria del suro, la manera com vivia la gent abans, el progrés, la mar i els pescadors, les platges, les muntanyes, i el cementiri. Gaziel, a més, explica l'origen de moltes coses relacionades amb Sant Feliu i inclou moltes fotografies d'època i documents. També podeu documentar-vos sobre Sant Feliu amb el llibre d'Àngel Jimènez, *Sant Feliu de Guíxols*.

5. Pugeu a la muntanya de Sant Elm i feu una descripció del magnífic panorama que es domina.

Text 11: Els sistemes de pescar

Els sistemes de pescar bàsics han estat sempre dos: de terra estant i en barca. De terra estant es feia amb dos estris: amb canya, curta o llarga, i amb cordill, que se'n deia llinya o llinyola. En barca, hi havia, que jo recordi, diverses maneres de pescar. Amb cordill: volantí, xarambeco, potera, llença, canya emplomada, palangre, palangró penjat i curricà. Amb ormeig de jonc o de murtra: nansa, gaviana o garbitana, gambina, morranell i viver. Amb ormeig de malla: cel, cabrer (per agafar cabres), cullera i salabrell. Amb xarxes: bou, vaca, teranyina, sardinals, tresmalls, boleros, bogueres, mussols i canyissat. Eren calats en barca i trets de terra estant: els arts, artets, les xàvegues i el batre. En barca també, finalment, i rarament des de terra, es pescava amb fitora, dofínera, arpetà i ganxo.

Gaziel, *Sant Feliu de la Costa Brava*

1. Feu un esquema gràfic, amb claus, que classifiqui les diferents maneres de pescar que cita Gaziel.

2. Repartiu-vos la llista de sistemes de pescar de manera que en tingueu tres cadascú (evidentment, no importa que alguna paraula es repeteixi): expliqueu en què consisteix cada tècnica, en quins llocs és encara vigent (o si ha desaparegut) i per a quins tipus de peix s'utilitza. Per fer aquesta activitat, parleu directament amb pescadors o truqueu a alguna de les seves confraries.

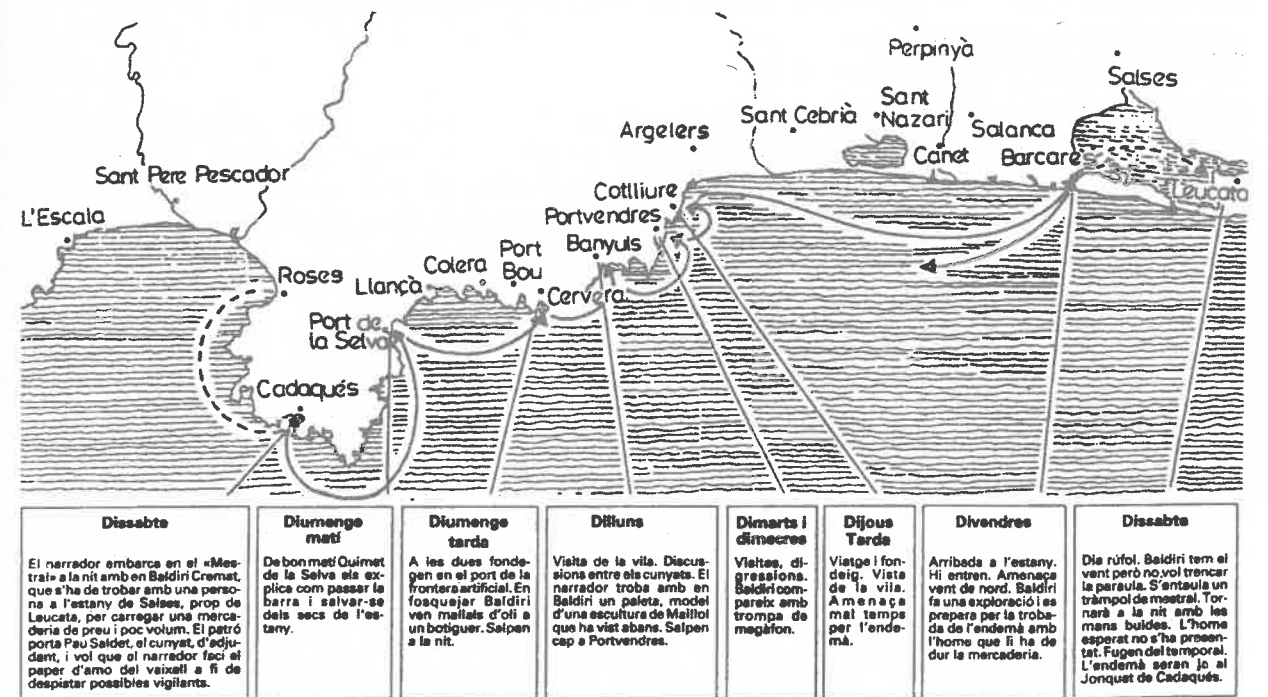
3. Gaziel, com podeu suposar, és un pseudònim amb el qual el nostre personatge signava els seus articles periodístics i els seus llibres:

a) Indagueu qui era aquest «misteriós» personatge.

b) Feu una llista de sobrenoms aplicats a persones del vostre poble o ciutat i intenteu descobrir la causa que els va originar. També podeu fer una llista dels sobrenoms d'un barri de pescadors.

2. LA RUTA DE «CONTRABAN»

Pla aprofita la narració d'un viatge per qüestions de contraban per explicar-nos literàriament l'aventura i fer-nos unes descripcions plenes de lirisme i també d'erudició. El viatge, a bord del «Mestral», discorre entre Cadaqués i Salses, fent parades a molts ports. Això ens permet passejar-nos pel litoral de la Catalunya Nord, segons la ruta i la temporització que queden recollides a continuació:

La introducció i els apèndixs de Lluís Busquets i Grabulosa a l'edició de la col·lecció «Llibres a mà» (d'on hem extret el gràfic anterior) permeten un bon treball didàctic sobre aquest relat pel que fa al contingut, a l'estructura i a la tècnica. És per això que us remetem a aquesta edició i fem només una passada molt ràpida per uns pocs llocs d'aquesta ruta. Us recomanem, però, que treballeu els aspectes estructurals: què passa cada dia i quines digressions es fan al marge de la narració principal. I us recomanem, com sempre, que feu aquesta excursió per mar quan en tingueu l'oportunitat.

Text 1: Cala Prona

Cala Prona és potser l'accident geològic més típic del golf de la Selva. És un reclau d'una puresa mineral absoluta. No hi ha cap rastre de vegetació. Hi ha una barraca d'aspecte tràgic, d'una pobresa esfereïdora. El mar hi té una llibertat viva, una inflor tibant. En l'aire humit i dens, la foscor geològica semblava haver-se agrisat. Es veia la silueta d'una gavina immòbil, amb un aire una mica arraulit, en el roc d'entrada de la cala.

Josep Pla, *Contraban*

1. Aïlleu cada substantiu amb els seus complements nominals. Observeu bé la relació semàntica que s'hi estableix.

2. Al Port de la Selva, que té llarga tradició d'estiueig, hi han fet sojorn i li han dedicat pàgines literàries J. V. Foix, Tomàs Garcés i Josep M. de Sagarra. Busqueu dins les obres d'aquests autors textos referits al Port de la Selva o als seus voltants.

3. Sobre el turó, dominant el Port de la Selva i tota la costa, està situat l'important monestir romànic de Sant Pere de Roda. Visiteu-lo, s'ho val la majestuositat arquitectònica i la magnificència panoràmica.

4. Més al nord encara, pocs quilòmetres abans d'entrar a França, trobem Colera. Colera és el lloc on Leo, protagonista de la novel·la *La veïna*, d'Isabel-Clara Simó, va a estiuejar i a aclarir les idees quan li comencen els problemes. Llegiu els passatges de la novel·la que fan referència a Colera i treballeu la novel·la amb les pautes suggerides a la proposta didàctica *Isabel-Clara Simó. Una ombra fosca com un núvol de tempesta*, corresponent al seminari «El gust per la lectura» 1992-1993.

Text 2: Cervera

Cervera és un teló de teatre perquè hom ha tractat de demostrar-hi que la frontera que hi passa és realment separativa, àdhuc per a la gent del país. Entre Catalunya i el Rosselló no hi ha cap frontera real, en vista de la qual cosa hom ha creat una frontera d'escenografia: l'urbanisme ha tractat de crear una població destinada a assenyalar acusadament la diferència. Com que no hi havia res que separés, hom ha hagut de fer cases i teulats diferents. Els teulats, sobretot, són francesos, vull dir de França endins. Una mica més amunt tornen a ésser catalans, les teules tornen a ésser com les nostres teules. Però a Cervera havien d'ésser diferents.

El que ha passat amb els teulats i amb l'urbanisme de Cervera ha passat a tot el Rosselló amb la llengua. L'Estat unitari, d'una manera deliberada, hi ha accentuat la porqueria dialectal amb la intenció de crear un patois deslligat de la llengua del país, destinat a demostrar la corrupció de la llengua. La finalitat ha estat buidar els rossellonesos de la seva llengua materna.

Josep Pla, *Contraban*

Text 3: Cotlliure

Cotlliure és el rovell de l'ou de la costa catalana francesa. Cervera i Portvendres són construccions modernes i franceses. Banyuls i Cotlliure són dues viles antigues i catalanes. Cotlliure té una sorprenent qualitat, sobretot vista des del mar. [...]

Sobre el poble mateix apareix la fortalesa de forma rara i apaïxada que féu construir Carles V: Sant Elm. Més tard, sobre els pujols a migdia de la vila, es construí el fort

del Mirador. Tot aquest país és un encreuament de fortificacions, projeccions d'interessos oposats que durant segles martiritzaren les poblacions d'aquests rodals. [...]

El conjunt, sobretot vist des del mar o des de la carretera de Portvendres, és prodigiós. Cotlliure és petit, però el panorama que presenta té grandiositat. El castrum dels templaris fa un gran efecte. Els volums de la urbanització, els colors de les velles pedres, torrades, daurades, el to vell, melangiós, una mica caigut, de tot plegat, té una noblesa impressionant.

Josep Pla, *Contraban*

1. Investigueu els motius històrics que van portar a la fragmentació de Catalunya i el pas de les comarques del nord del Pirineu al domini francès.

2. Compareu l'arquitectura i les teulades de Cervera i Portvendres amb les de Banyuls i Cotlliure. Esbrineu en quina època es va formar cada una d'aquestes poblacions.

3. La llengua catalana es parla «de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó»:

a) Situeu les poblacions esmentades sobre un mapa de la Mediterrània occidental i justifiqueu aquesta frase.

b) Assabenteu-vos de quines dificultats ha patit i pateix la llengua catalana a la Catalunya Nord i quina és la situació actual com a llengua d'ús. Constateu històricament la justesa de les dures paraules de Pla (text 2).

4. Josep Pla fa referència en el text 3 a la gran quantitat de fortificacions de tota la Catalunya Nord. Especifiqueu quines van ser construïdes pels catalans per defensar l'antiga frontera i quines pels francesos per defensar l'actual.

5. Mireu un mapa i feu una llista de les poblacions costaneres, des de Cervera fins a Salses.

6. Segons quin mapa hagueu consultat us haureu trobat que els noms no estan escrits en la forma toponímica pròpia catalana, sinó en francès. Consulteu l'*Atlas universal català* i poseu els noms catalans originals de les ciutats i llocs següents:

Cerbère: _____

Collioure: _____

Font-romeu: _____

Perpignan: _____

Montlouis: _____

Le Bolou: _____

Argelés-sur-mer: _____

Bourg-madame: _____

Saint Cyprien: _____

Amélie-les-bains: _____

St Martin du Canigou: _____

Banyuls-sur-mer: _____

7. Cerqueu les biografies i algunes mostres literàries dels escriptors Josep Sebastià Pons i Jordi-Pere Cerdà. Sobre aquest últim trobareu informació i activitats didàctiques dins la

proposta didàctica i els materials *Cinc poetes contemporanis*, corresponent al seminari «El gust per la lectura» 1990-1991.

8. Cerqueu reproduccions fotogràfiques de l'obra escultòrica d'Arístides Maillol. Esbrineu la importància d'aquest artista dins l'art del segle XX.

9. Després de llegir el fragment aquí reproduït dedicat a Cotlliure, consulteu el text sencer que li dedica Pla i extraieu-ne dades per poder conèixer millor aquesta població.

10. A Cotlliure morí Antonio Machado, pocs mesos després d'haver hagut de marxar a l'exili l'any 1939. Podeu visitar la seva tomba i llegir alguns poemes d'aquest autor castellà.

11. Moltes altres poblacions tenen relació amb il·lustres exiliats catalans com a conseqüència de la victòria de les tropes franquistes durant la darrera guerra civil:

- Pompeu Fabra residí i morí a Prada, on està enterrat.
- Pau Casals, abans de marxar cap a Amèrica, residí a Prada i hi fundà el festival musical anual.
- Agustí Bartra estigué al camp de refugiats d'Argelers.
- Antoni Rovira i Virgili morí exiliat a Perpinyà.

a) Expliqueu les causes que els portaren a l'exili.

b) Expliqueu també què era un camp de refugiats i quin tipus de vida s'hi portava. Informeu-vos sobre els camps de refugiats que continuen existint al món.

c) Busqueu dades sobre els personatges que aquí hem esmentat.

3. NAVEGACIÓ D'ESTIU: EL LITORAL, DE NORD A SUD

Josep Pla va recollir les memòries d'una tranquil·la navegació per la costa, des de Cadaqués a Peníscola -ja dins del País Valencià-, en el seu llibre *Navegació d'estiu*. És, per tant, un extens recorregut on s'inclouen al·lusions referents a una infinitat d'indrets i a les impressions que li produeixen la navegació per la mar costanera i els llocs visitats durant les diferents etapes del viatge. D'una manera molt específica, hi ha descripcions de: Cadaqués, Portlligat, Cala Jugadora, Cala Pedrosa (Costa de Torroella), Sa Tuna, Fornells de Begur, Tamariu, Calella de Palafrugell, Sant Feliu de Guíxols, la costa de Tossa, Blanes, Arenys de Mar, costa del Maresme, la punta del Martell (Barcelona), el Garraf, Sitges, Tarragona, la Marina de Cambrils, la cala de l'Ametlla, Sant Carles de la Ràpita, Vinaròs, Benicarló i Peníscola.

En aquest itinerari, potser més que en cap dels que proposem, resulta inabastable tractar tots els aspectes possibles. Ens limitem, doncs, a fer uns tocs de diferents llocs -no tots, ni de bon tros- i a deixar més que mai en el terreny de les insinuacions i dels textos suggeridors les múltiples possibilitats que se'ns obren.

Text 1: Mirar la terra des del mar

En el nostre país, mirar el mar des de la terra és gairebé sempre molt entretingut. És un espectacle d'una variació constant, inacabable. Però jo tinc els meus dubtes de si encara no és més entretingut mirar la terra des del mar. Jo, almenys, no em cansaria mai de mirar la terra des del mar. És una meravella inesgotable.

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

1. Amb un mapa comarcal al davant; ordeneu de nord a sud les comarques costaneres catalanes. Feu el mateix amb les de la Catalunya Nord i el País Valencià.

2. Repartiu-vos per grups totes les comarques costaneres del Principat. De la comarca que us hagi tocat, escriviu el nom de totes les poblacions costaneres i els aspectes d'interès que cal remarcar. Podeu usar els tríptics «Comarques de Catalunya» que edita la Direcció General de Turisme i que us facilitaran en qualsevol oficina de turisme de la Generalitat de Catalunya. Amb les dades recollides, empleneu el quadre següent:

Comarca	Poblacions	Observacions
<i>Alt Empordà</i>		
<i>Baix Empordà</i>		
<i>La Selva</i>		
<i>Maresme</i>		
<i>Barcelonès</i>		
<i>Baix Llobregat</i>		
<i>Garraf</i>		
<i>Baix Penedès</i>		
<i>Tarragonès</i>		
<i>Baix Camp</i>		

Baix Ebre		
Montsià		

Els protagonistes -reals- del relat, abans d'enfilars el «Mestral» cap al sud, fan un petit retrocés: van a Cala Jugadora, prop del Cap de Creus, ja que l'Albert portava la idea de conèixer aquesta cala i fer-hi un dia. Aquesta cala ja ha sortit durant el recorregut per la costa de l'Empordà (text 2, pàgina 59). Des de Cala Jugadora -ara ja sí- posen proa al sud i passen, en primer lloc, per la costa de l'Alt i el Baix Empordà. Com sigui que ja s'ha dedicat tot un itinerari a aquesta zona costanera, continuem ja a la comarca de la Selva, encara dins de la Costa Brava.

Text 2: La mar en calma

La mar no es movia. La calma era total. La nit tenia una fascinació certa. La quietud del mar i de l'aire mantenia el quillat en una immobilitat aparent -i dic aparent perquè el corrent del golf, que Martinet afirmà que era de llevant, encara que molt petit, se l'emportava cap al sud, insensiblement. Des del lloc on ens trobàvem vèiem diversos focs: la llum de Cap de Creus, el petit foc de la Poncella de Roses, el més petit encara de la Meda Gran, la resplendor que feien les cases de rosincs, la lleugerament més intensa -potser no tant allargassada, més concentrada- de l'aglomeració de l'Escala, l'impalpable, suspès tremolar que la fosca feia sobre la terra ferma. Sobre la invisible línia de la golfada hi havia una barra de llum difusa, molt llunyana, que suposàrem que era formada per un estol de trainyeres que pescaven a l'encesa sobre el litoral.

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

- El viatge va tenir de protagonista un mar habitualment calmat. Però no sempre és així:
  - Expliqueu quins poden ser els estats de la mar i a quina època de l'any són més freqüents.
  - Feu un seguiment de les pàgines meteorològiques del diari *Avui* i mireu d'interpretar els símbols que s'usen per a indicar l'estat de la mar i la direcció i la força dels vents.
- Contràriament a la mar amable que aquí es descriu, aquesta pot enfurismar-se fins a fer naufragar vaixells. Llegiu l'apartat «Derelictes. Històries de vaixells enfonsats», dins el volum *Aigua de mar* de l'*Obra completa* de Pla.
- Referint-nos a la mar, usem normalment els nusos i les milles nàutiques com a mesures de longitud:

a) Digueu a quants metres equivalen.

b) Indiqueu quines altres mesures de longitud coneixeu. Feu referència tant a mesures populars com a les usades en el món anglosaxó.

- Expliqueu què és pescar a l'encesa i amb quin tipus de peix s'usa aquesta tècnica.

Text 3: Tossa i la pesca

La feina del pescador és molt arriscada, els perills i els guanys que s'obtenen de la pesca són imprecisos. La pesca era part integrant de la nostra vida i Tossa reia o era trista quan l'agafada de peix era abundant o era minsa. Els que tenim una certa edat, uns quants anys damunt les nostres espatlles, encara recordem quins crits de joia no se sentien d'un cap a l'altre de la platja, quan les teranyines arribaven curulles de sardina, les veus que hi havia molt de peix corrien com el vent per tota la vila. Moltes famílies estaven pendents d'allò que els donava la mar. Eren generosos, els pescadors; quan hi havia molta sardina, n'hi havia per a tothom, com vulgarment es diu, per a donar i per a vendre; la flaire de les sardines a la brasa omplia les llars. Avui, si en volem menjar, oh contrast!, n'hem de comprar de la que s'agafa fora de Tossa.

Salvi Gascons, *Tossa i el seu Pelegrí*

- La pesca és una activitat present a tota la costa catalana. Informeu-vos sobre:
  - Quina és la importància econòmica d'aquesta activitat.
  - En quins llocs ha perdut importància durant els darrers anys i per quines altres activitats econòmiques ha estat substituïda.
  - Quines són les principals espècies que es pesquen a cada zona del litoral.
- Agafeu un plànol actual de Tossa i compareu el traçat dels carrers de la Vila Vella (dins les muralles) amb els carrers que s'han anat eixamplant extramurs.
- Durant els anys 40, Tossa va acollir un nodrit grup d'intel·lectuals i artistes catalans entre els quals hi havia pintors -com Lola Bech-, escriptors -com Joan Oliver- i músics -com Eduard Toldrà. Informeu-vos sobre qui eren aquests artistes i què va suposar per a Tossa la seva activitat intel·lectual.
- El 1950 Tossa va ocupar les pàgines de la premsa internacional (cosa que li va representar una gran promoció turística) com a conseqüència dels embolics amorosos entre els famosos protagonistes de la pel·lícula *Pandora i l'holandès errant*:
  - Què va passar exactament i quins personatges en van ser els protagonistes? Si no teniu a mà premsa de l'època, podeu recórrer al llibre *Tossa*, de J. Lleonart i P. Mundet.

b) Elaboreu la filmografia en què va participar l'actriu que va ser protagonista d'aquests fets.

5. Un cop hem passat Tossa arribem a Lloret, que és un important centre de vacances i posseeix una gran activitat hotelera. Informeu-vos sobre les places de què disposa, quin grau d'ocupació tenen segons l'època de l'any i de quins països procedeixen els seus ocupants.

Text 4: El mar de Blanes

Havíem arribat a un paratge assolellat, i de sobte vaig veure projectar-se sobre el fons marí, esborrant l'emmallat de fils lluminosos que hi estenia el sol, l'ombra gegantina de dos peixos que passaven com dues centelles. Vaig fer un surt, però no vaig pas tenir temps de dir: «Mireu». Ja en Volivarda havia cobrat ràpidament l'ormeig i l'havia tret enflocat amb dues llargues jodrioles, que debatgaven, mostrant per tots cantons la coloraina de llur cos: tan viva i tan fresca, que semblava que un hom s'hi hagués de tacar la mà a l'agafar-les. Dues jodrioles! Amb quins alirets les saludàrem! No crec haver fruit mai d'una alegria més pura.

-Ja hem romput s'embruix -va dir en Paiús-. Cala, cala, Volivarda: aprofita s'hora bona, mentre es peix té gana.

Joaquim Ruyra, *Una tarda per mar*

1. Blanes és l'extrem sud de la Costa Brava:

a) Observeu com a partir de la badia de Blanes la costa canvia i digueu quines diferències observeu entre la part del nord i la part del sud.

b) Visiteu el jardí botànic «Mar i murtra» i, repartint-vos-les per grups, anoteu el nom popular i el nom científic de les plantes que vegeu i fotografieu.

2. Joaquim Ruyra, nat a Girona, però amb casa pairal a Blanes, va descriure meravellosament tota aquesta costa blanenca. Pla diu d'ell que «esgotà la matèria d'aquest paisatge -l'arrasà». Informeu-vos sobre aquest escriptor, els escrits seus que fan referència al litoral de Blanes i el seu estil magistral a l'hora de descriure'l.

3. Entre altres coses, en el text podeu observar que, quan parlen els protagonistes, usen l'article salat. Això és degut al fet de trobar-nos en una de les zones de la costa on encara perdura aquest article, vestigi de la parla medieval:

a) Per grups, llegiu narracions curtes de Joaquim Ruyra on hi hagi diàleg i feu una llista de les característiques del parlar de la zona que hi apareguin.

b) Digueu en quins llocs encara es manté el parlar salat i quina vitalitat mostra.

4. Dibuixeu sobre un mapa l'itinerari que fan els protagonistes de la narració «El rem de trenta-quatre».

5. Llegiu la narració «Els vint corders de Blanes», que podeu trobar dins del recull *Jacobé i altres narracions*:

a) Expliqueu la divertida situació que comporta la confusió entre *corder* 'persona que fabrica cordes' i *corder* 'anyell'.

b) Definiu l'homonímia. Feu un torn de paraula a classe i que cadascú (ni que sigui amb un diccionari al davant), quan li toqui, digui un cas d'homonímia. Algú s'ha d'encarregar d'anar escrivint aquests casos a la pissarra.

Text 5: Cementiri de Sinera

*Quina petita pàtria
encercla el cementiri!
Aquesta mar, Sinera,
turons de pins i vinya,
pols de rials. No estimo
res més, excepte l'ombra
viatgera d'un núvol.
El lent record dels dies
que són passats per sempre.*

Salvador Espriu, *Cementiri de Sinera*

1. Salvador Espriu, nat a Santa Coloma de Farners, passà part de la seva joventut a Arenys de Mar, que mitificà amb el nom de Sinera. Assessorats pel professorat, esbrineu quina representació mítica té Sinera i quins altres espais i personatges mítics va crear Espriu.

2. Quin és el sentiment que predomina en aquest poema i a través de quines imatges queda expressat?

3. Quines són les altres temàtiques recurrents en Espriu? Recolliu algun poema de cada temàtica.

4. Visiteu el cementiri d'Arenys i reciteu-hi poemes de *Cementiri de Sinera*.

5. Prop d'Arenys de Mar trobareu Canet de Mar:

a) Informeu-vos sobre el que van significar els festivals musicals «Sis Hores de Cançó» i «Canet-Rock» i durant quins anys es van realitzar.

b) Aneu a l'hemeroteca i cerqueu notícies sobre aquests esdeveniments en els diaris de l'època. Cerqueu també cartells d'aquests festivals.

c) Feu una llista dels principals cantants i grups que hi participaren.

Text 6: El Maresme i el Barcelonès

Mentre Martinet posava en funcionament els llums de posició, s'encengué la il·luminació pública de la considerable aglomeració urbana que teníem davant: de Mataró a Montjuïc de Barcelona. No fou pas com una escopetada lumínica, una instantània de transformació violenta i sobtada. Els llums s'anaren encenent d'una manera successiva, a intervals, però tan curts, que produí a la vista la il·lusió que s'havien encès d'una revolada. Meravellós espectacle!

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

1. La connexió del Maresme amb la capital catalana ha estat sempre un fet de màxima prioritat: entre Barcelona i Mataró va funcionar el primer ferrocarril de l'Estat, Barcelona i Montgat van ser els primer nuclis catalans units per autopista... Indagueu els anys en què es van produir aquests fets i la importància de la comunicació amb la capital per a la vida de la zona.
2. Un cop a Badalona, informeu-vos sobre el procés d'industrialització que hi va tenir lloc durant el segle XIX i sobre les principals indústries que s'hi van establir.
3. El text ens parla del meravellós espectacle que produeix la il·luminació de tota la zona més poblada de la costa catalana:
  - a) Busqueu informació que us permeti quantificar els quilovats/hora que es consumeixen a la zona que va de Mataró a Barcelona (o a la vostra zona de residència).
  - b) Busqueu, també, informació sobre la procedència de l'energia elèctrica subministrada.
  - c) Documenteu-vos sobre les maneres de producció de l'energia elèctrica (hidroelèctrica, nuclear i tèrmica) i feu un mapa situant les zones on es realitza aquesta producció. Assabenteu-vos també de quins problemes poden suposar per a la zona algunes d'aquestes centrals elèctriques.

Text 7: El Baix Llobregat

El platjar del coster aguantava el paisatge del pla del Llobregat flotant en la bonior calitjosa de la calor sòlida. Sobre el vessant de Montjuïc es veia l'enorme cementiri de Barcelona, la blancor dels apartaments de nínxols entre una botànica d'un verd fort i aspriu.

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

1. Informeu-vos sobre on neix i per quins llocs passa el Llobregat abans d'arribar al mar.

2. El delta del Llobregat forma un triangle amb els vèrtexs a Montjuïc, les costes de Garraf i Sant Boi de Llobregat:

- a) En aquest delta nidifica una extensa varietat d'aus aquàtiques. Digueu quines són.
- b) Cerqueu dades sobre l'aprofitament agrícola del delta del Llobregat al llarg dels temps.
- c) Igualment, cerqueu dades sobre l'aprofitament industrial dels terrenys de la part final del curs del Llobregat i sobre la important variació demogràfica que això ha significat.

3. Digueu de quins tipus són les principals indústries contaminants del riu i on són situades. Esbrineu quina legislació existeix sobre el vessament de residus als rius i fins a quin punt es compleix pel que fa als rius catalans.

4. Trebal·leu les activitats sobre el delta de l'Ebre (apartat «Ebre») que siguin extrapolables a la zona deltaica del Llobregat.

Text 8: Sitges

Es veia el caseriu del poble davant del passeig, a primer terme a partir de l'alta i esvelta església parroquial. Ben mirades les coses, aquesta església no és pas res de l'altre món, però està tan admirablement col·locada en el pujolet que li serveix de fonament que jo crec, modestament parlant, que Sitges seria molt diferent si no tingués aquest document arquitectònic, que li fa, en certa manera, de cap. [...] Sense l'església, Sitges seria un poble com tants; ara és un poble diferent, d'una distinció molt acusada, excepcional.

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

Text 9: Madrigal a Sitges

*Oh Sitges, cel i calitges,
mar al peu, clavells al niu,
blanc d'Espanya que enlluerna
les espurnes de l'estiu.*

*Cor què vols, cor què desitges
visc en tu, que tota plaus;
tes noies tenen ulls negres,
tes cases tenen ulls blaus.*

*Si jo et deixo, sols a mitges,
dóna'm una flor ben lleu,
dóna'm una margarida
ull de sol, ales de neu.*

Josep Carner, *Obres completes*

1. Justifiqueu les afirmacions de Josep Pla en el text 8 sobre la importància decisiva de l'església parroquial en la configuració del perfil inconfusible de Sitges.

2. Sitges es va convertir en un important centre del moviment modernista, sobretot arran de la vinculació que hi tingué Santiago Rusiñol i la celebració de les Festes Modernistes:

a) Documenteu-vos sobre la biografia i l'activitat pictòrica i literària de Rusiñol i feu-ne un breu escrit.

b) Imagineu-vos que residiu a Sitges durant els inicis del segle XX i viviu l'experiència originalíssima i inoblidable de les Festes Modernistes. Escriviu una carta a un imaginari amic vostre explicant-li el que heu vist i viscut.

c) Visiteu el Cau Ferrat, la casa que Rusiñol es va condicionar a Sitges, i elaboreu un quadern de la visita. Observeu especialment els dos quadres del Greco i assabenteu-vos de totes les circumstàncies de la seva ubicació en aquesta casa.

d) Documenteu-vos sobre què representaven els dos corrents modernistes. Feu que algú de vosaltres prepari i llegeixi a classe, amb la declamació adequada, el discurs de Santiago Rusiñol durant la tercera Festa Modernista. Digueu, després, què proposaven els seguidors del corrent esteticista.

3. Visiteu el Museu de Mar i Cel i, per grups, feu un reportatge de les diverses seccions que conté.

4. Sitges continua sent un important centre d'activitats culturals: cinematogràfiques, universitàries, etc. Demaneu informació a l'Ajuntament sobre els esdeveniments culturals que s'hi celebren al llarg de l'any.

5. Llegiu el poema del text 9:

a) Expliqueu què volen dir i justifiqueu les diferents imatges referides a Sitges:

cel i calitges: _____

mar al peu, clavells al niu: _____

blanc d'Espanya [...]: _____

tes cases tenen ulls blaus: _____

b) Esbrineu què era el *blanc d'Espanya* i per a què servia. Quina sensació ens vol transmetre Carner amb la referència a aquest material?

c) Comenteu el sentit de l'ús de la segona persona.

6. Al sud de Sitges trobareu Vilanova i la Geltrú, que, entre altres coses, acull diversos museus de gran interès: la casa pairal de Víctor Balaguer -convertida en museu-, el Museu Balaguer -amb una interessant col·lecció de pintura-, el Museu Romàntic i el Museu del Ferrocarril:

a) Visiteu, repartits en grups, els tres primers museus. Preneu notes, recolliu informació i feu fotografies que us ajudin després a explicar als companys allò que heu vist.

b) Visiteu tots el Museu del Ferrocarril i, posteriorment, feu un treball escrit que reculli la importància històrica d'aquest mitjà de transport, els principals recorreguts dels Països Catalans, etc.

c) Documenteu-vos sobre la persona de Víctor Balaguer.

7. Més al sud, encara, arribareu al Vendrell i als nuclis de la seva costa. Un cop allí, podeu treballar sobre dos importants personatges vinculats a aquesta vila i visitar les cases on visqueren:

a) Àngel Guimerà, nascut a Santa Cruz de Tenerife, i que als 9 anys es va traslladar al Vendrell, el poble del seu pare, on va passar la infantesa.

b) Pau Casals, nascut en aquesta vila i enterrat al barri marítim de Sant Salvador, on hi ha també l'extraordinari Auditori Pau Casals.

Text 10: Tarragona

Per qui la contemplava des del lloc més elevat, la ciutat era un devesall de construccions aglomerades d'una banda dins d'un nucli fortificat, on predominava la pedra daurada i on el sol ponent donava encara aquella sensació apacible d'una mort entre xiprers vigilants, torres, teulades i absis que recollien el silenci del vespre.

Després, més avall, tot s'abocava a mar, entre l'angle de les platges, al nord, i l'ampla badia delimitada per les construccions portuàries i el cap d'una certa elevació rocosa, cobert de boscos, on la perspectiva s'esfumava ja fora de la zona d'influència de la ciutat. [...]

Per qui arribava per mar la tarda era una acumulació roja sobre les torres sòlides i que s'escorria avall clapejant sectors en relleu entremig de zones ombroses. El port obria els braços de pedra i allà s'adormiria tota activitat. Els pescadors, passada la subhasta i la revisió dels ormeigs, s'escamparien pels carrers ja en ombra o es trobarien a la taverna on el fum esborraria les últimes clarors que havien portat als ulls.

Olga Xirinachs, *Zona marítima*

1. El text d'Olga Xirinachs ens presenta la visió de la ciutat des de dos llocs diferents: des de la part més alta i des del mar:

a) Mentre contempleu la ciutat des d'aquests dos punts d'observació, llegiu el text anterior i identifiqueu allò que veieu.

b) Informeu-vos i observeu les tres terrasses de Tarragona i esbrineu a què destinaven els romans cada una d'elles.

c) Feu experiències de descripció d'un mateix paisatge des de llocs diferents. Per exemple, podeu descriure un passeig amb arbres des del terra i des d'un balcó o un terrat.

2. La visita a Tarragona us permetrà treballar d'una manera molt completa la ciutat romana amb les seves infraestructures, la seva civilització, els seus costums...:

a) Recorreu acuradament les muralles, les voltes i la capçalera del circ, l'amfiteatre, el teatre, el fòrum ciutadà, el fòrum provincial, el pretori...

b) A les muralles, observeu-ne les diferents parts i distingiu la part ibera, la romana i la posterior.

c) Visiteu també la necròpolis paleocristiana, el Museu Arqueològic i el Museu d'Història de la Ciutat, situat aquest darrer a l'interior de l'antic pretori romà.

d) Ja fora de Tarragona, podeu completar el vostre coneixement de la romanització amb les visites a:

- l'aqüeducte, vora la carretera de Valls,
- la Torre dels Escipions i la pedrera del Mèdol, vora la carretera de Barcelona,
- la vil·la romana dels Munts, entre Altafulla i Torredembarra,
- l'Arc de Berà, proper a la població de Roda de Berà i situat al bell mig de la carretera de Barcelona,
- el mausoleu de Centcelles, a Constantí.

3. La catedral de Tarragona és un magnífic exemplar de confluència dels estils romànic i gòtic. Per tal de treballar-la a fons podeu usar *La catedral de Tarragona*, conjunt de materials elaborats per E. Altarriba i J. Baluja amb inclusió d'un llibre informatiu, un llibre de fitxes i un àudio-visual.

4. Tarragona va sofrir un setge especialment cruel durant la Guerra del Francès. Ajudats pel vostre professorat d'història, cerqueu dades sobre aquest setge en concret i sobre la Guerra del Francès en general.

5. Repartiu-vos en grups i cerqueu informació sobre els polifacètics homes de lletres tarragonins:

- Josep Pin i Soler, novel·lista,
- Josep Yxart, crític literari,
- Antoni Rovira i Virgili, intel·lectual, escriptor i polític.

Informeu-vos sobre altres tarragonins que hagin destacat en altres camps del saber.

6. El seguici popular de Tarragona és, segurament, el més complet de Catalunya. Durant els darrers anys s'està fent una gran recuperació dels elements tradicionals d'aquest seguici:

a) Informeu-vos sobre l'origen del bestiar del seguici: cucafera, àliga, bou, mulassa, drac, víbria, lleó...

b) Analitzeu els textos dels abundants balls parlats.

c) Esbrineu quin és el primer que es troba documentat i la data de recuperació de cada un dels elements del seguici. Demaneu-ne, també, fotografies.

7. El nom de Tarragona correspon a l'evolució del nom llatí *Tarraco*. Els topònims provinents del llatí són abundantíssims per tota la geografia catalana. Relacioneu els següents noms de poblacions amb el nom llatí que li van donar els romans:

<i>Iluro</i>	Tortosa
<i>Barcino</i>	Blanes
<i>Gerunda</i>	Mataró
<i>Dertosa</i>	Lleida
<i>Blana</i>	Girona
<i>Ilerda</i>	Barcelona
<i>Ausa</i>	Caldes de Montbui
<i>Aquae Caldae</i>	Vic

Text 11: El port de Tarragona (I)

Lones brutes, verdes i blanques, sacs, bocois i caixes salinades eren sacsejats d'un cap a l'altre de món. Uns mariners orientals repintaven la carcassa del seu vaixell en llast, penjats d'una bastida. Omplien de franges granades i negres aquell volum inert que alguna vegada veuria la fi del treball. La seva pell oliosa emergia de la granota i feien anar els rodets amb moviments maquinals, mentre cantaven notes perdudes.

Olga Xirinachs, *Al meu cap una llosa*

Text 12: El port de Tarragona (II)

El dia s'acabava aplanat a terra entre les vies; triturat pels camions de pedra dels molls nous; trossejat, dividit pels braços mòbils de les grues; desat en compartiments estancs, emmagatzemat a les bodegues i a les sitges. Les hores havien pres successivament color de blat, de nitrat, de sofre, de vi, de ferro oxidat, de pintura anticorrosiva, d'escata i de sang aigualida sobre el ciment.

Olga Xirinachs, Zona marítima

Els dos textos d'Olga Xirinachs, corresponents a dues novel·les diferents, ens donen una visió complementària del port de Tarragona, un port que d'uns anys ençà s'ha convertit en el primer port català pel que fa a moviment de mercaderies.

1. Informeu-vos sobre els principals materials que arriben i surten del port de Tarragona i quantes tones a l'any representen. Consulteu algun dels dos diaris d'edició local.
2. Esbrineu a quines matèries es destina cada un dels molls.
3. Adreceu-vos a la Junta del Port i demaneu informació sobre l'organització i el funcionament del port.
4. Seguint les dades de les descripcions d'Olga Xirinachs, dibuixeu la vostra visió del port.

Text 13: L'estol de Jaume I surt de Salou

E fo pres sacrament de tots los nobles que el primer dia de maig fossen a Salou tots ab tot llur aparellament per passar a Mallorques, e que no hi fallissen. E aquell dia fom-hi nós, e estiguem aquí entrò a entrada de setembre en aguiar lo passatge, e esperant naus, e llenys, e galees que ens venien. [...] E la quantitat de l'estol fo aital que hi hac vint-e-cins naus complides, e divuit tarides, e dotze galees, e entre buces et galiots cent. E així foren cent-cinquanta llenys cabdals menys de les barques menudes. [...]

E moguem lo dimecres matí de Salou ab l'oratge de la terra, car per l'estatge llong que havíem feit tot vent nos era bo, sol que moure nos pogués de la terra. E, quan viren los de Tarragona e els de Cambrils que l'estol movia de Salou, feren vella, e feia-ho bell veer a aquells que romanien en terra e a nós, que tota la mar semblava blanca de les veles, tan era gran l'estol.

Jaume I, *Llibre dels feits*

1. Rescriviu el text en català estàndard actual. Especifiqueu quines són les principals evolucions de la llengua des de l'època de Jaume I.
2. Cerqueu informació sobre:

a) El rei Jaume I, el seu regnat i les seves conquestes.

b) Què són, quan es van escriure i què representen per a la nostra nació i la nostra llengua les anomenades *Quatre Grans Cròniques*.

3. *Nau* pot designar una embarcació en un sentit general, però a l'edat mitjana designava un tipus concret de vaixell de tres pals. Expliqueu com eren cada un d'aquests tipus d'embarcacions:

nau:

lleny:

tarida:

galera:

galiot/galiota:

Text 14: Marina de Cambrils

De Salou a Cambrils no hi ha pas gaire distància. La navegàrem sense dificultats. En iniciar-se l'hora baixa ens trobàvem a la boca dels port de Cambrils. Ja entrats en les estenalles aparegué el poblet de pescadors, posat apaïsadament sobre la platja, amb una torratxa vella, grossa, ventruda, en el seu centre.

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

1. Cambrils, com altres poblacions costaneres catalanes, té dos nuclis: l'antic i més interior, per una banda, i el costaner, per l'altra. Aquest darrer, que els cambrilencs han designat amb el nom de la Marina, correspon al que era el barri de pescadors i que el turisme ha transformat:

a) Visiteu els dos nuclis i digueu quines diferències morfològiques hi detecteu.

b) Feu una llista d'altres municipis costaners catalans que també tinguin dos nuclis.

2. Situats al davant de la torratxa al·ludida per Pla i assessorats pel professorat de dibuix, feu-ne un dibuix cadascú, però distribuint-vos tècniques i materials diferents. Compareu, després, els resultats.

3. Cambrils és la pàtria nadiua del cardenal Vidal i Barraquer. Documenteu-vos sobre la seva vida, la seva personalitat i per què es anomenat «el cardenal de la pau».

4. Expliqueu el sentit de l'expressió metafòrica *les estenalles*, aplicada al port.

Text 15: El delta de l'Ebre

Entrem a les terres baixes de l'Ebre per l'Ampolla. El trànsit entre la zona d'olivera, tan seca i crepitant, i el fang dels arrossars es produeix sense solució de continuïtat. Sense adonar-nos-en, ens trobem immersos en aquesta terra plana com el palmell de la mà, pigallada de petites barraques de fang i de cases isolades que en el llunyedar semblen suspeses arran de terra. Des de la terra baixa, que els escumalls llunyans del mar semblen encara deprimir, les muntanyes de ponent es veuen blaves i llunyanes. És un blau de cristall, lleuger, d'una prodigiosa qualitat trencadissa.

Josep Pla, Catalunya

1. Passant per l'Ametlla de Mar veureu una munió de petites cales (com passa, més avall, al sud de Sant Carles de la Ràpita i a Alcanar). En canvi, al Delta i al seu voltant les platges són extenses i de sorra fina. Descriviu literàriament aquests dos tipus de paisatge.
2. Josep Pla descriu aquesta zona deltaica dient que és *una terra plana com el palmell de la mà*. Feu descripcions de cinc paisatges, cinc persones i cinc objectes seguint el mateix esquema comparatiu:
substantiu + adjectiu + COM .....
3. Per què creieu que les cases produeixen l'efecte visual de semblar *suspeses arran de terra*?
4. Per a treballar tot el que fa referència al delta de l'Ebre trobareu un conjunt d'activitats dins l'apartat titulat «L'Ebre».

Text 16: Peníscola

A la sortida del port de Benicarló aparegué Peníscola al sud. La mateixa llum matinal, una mica calitjosa, feia que no es veiés l'istme de molt poca alçària que l'uneix amb la terra ferma, i així Peníscola semblava un illot sobrepujat per les pedres del castell. [...]

El roc sobre el qual està edificat el castell forma un espadat gairebé vertical d'una incisió orgullosa i esvelta. És des del mar que hom té la sensació de trobar-se, malgrat els segles d'història abandonada i morta, davant d'un document arquitectònic ple de vida, d'una força i d'un vigor fora de l'esllanguiment corrent -encara existent.

Josep Pla, Navegació d'estiu

Text 17: Com lo rei en Jaume assetjà lo castell de Peníscola

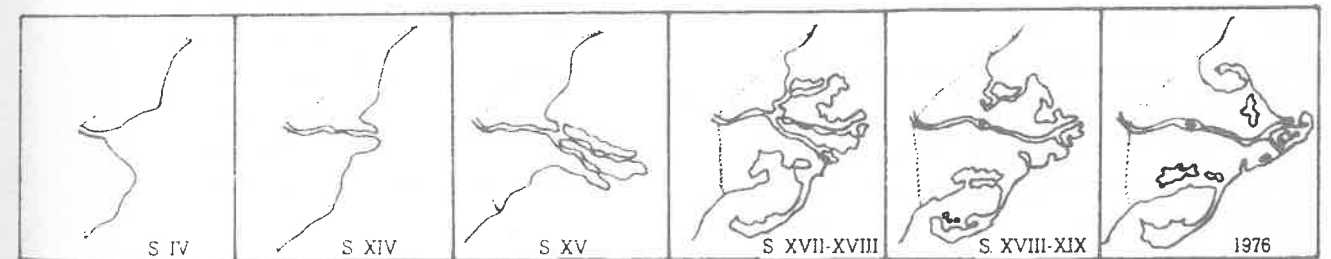
En aquell temps havia un castell molt forts riba mar, de la part de Tortosa, qui havia nom Peníscola, qui era de sarraïns. E aquí tenien frontera los sarraïns ab los

crestians de la ciutat de Tortosa e del regne d'Aragó. E el rei En Jacme ajustà ses hosts e anà assetjar aquell castell de Peníscola.

Lo castell és molt forts en una roca sobre mar, que no tem null hom, per gran poder que haja, sol que hagen què menjar. Lo rei estec aquí gran temps que no hi poc res fer, que el castell era molt bé aparellat de vianda, e d'armes e de tot ço que mester havia. E quan viu que res no hi podia acabar, llevà-se'n e tornà-se'n ab les hosts.

Bernat Desclot, Llibre del Rei En Pere

1. La situació especial de la fortalesa de Peníscola, unida a terra només per una estreta franja, la fa quasi inexpugnable:
  - a) Feu un viatge amb l'embarcació turística que li dóna el tomb per la part de mar i constateu aquest fet.
  - b) Visiteu el castell i la ciutat emmurallada: aixequen-ne un plànol i observeu com estava plantejada la defensa de la ciutat.
2. Com podeu observar en el text que acabeu de llegir, en aquella ocasió els exèrcits de Jaume I hagueren de girar cua. Finalment, Peníscola caigué en mans del rei quan aquest envaí les terres valencianes:
  - a) Sobre un mapa del País Valencià, indiqueu amb fletxes les direccions de la campanya de conquesta del regne de València i l'any que caigueren les principals poblacions i fortaleses.
  - b) Acabeu de llegir el capítol «Peníscola», d'on hem extret el text 16, i assabenteu-vos del paper que van jugar els templers en l'actual configuració arquitectònica de la fortalesa.
3. El nom de Peníscola va unit al del Papa Luna. Aquest no fou altre que el noble aragonès Pedro de Luna, que fou papa amb el nom de Benet XIII. Això va passar durant l'època del Cisma d'Occident, quan va arribar a haver-hi fins a tres pontífexs simultanis:
  - a) Llegiu el capítol de *Navegació d'estiu* titulat «Peníscola-El Papa Luna» i feu una síntesi de tot el que allí s'explica sobre aquest papa i la seva vinculació a Peníscola.
  - b) De tota la història de Benet XIII, intenteu fer-ne un guió teatral. Us pot servir de model el text de les representacions que es fan durant els sopars medievals de l'«Hostería del Mar», a la zona d'eixample turístic de Peníscola.
4. Compareu el parlar de Peníscola, Benicarló i Vinaròs amb el de la zona sud del Principat (Alcanar, Sant Carles de la Ràpita...). Justifiqueu el fet que la llengua sigui la mateixa a ambdós costats del riu Sénia.

IV. L'EBRE

Una de les moltes possibilitats a l'hora de fer itineraris didàctics i literaris és la de seguir el curs d'un riu. De quasi tots els rius catalans trobareu textos literaris que hi facin referència i que us permetran treballar múltiples aspectes referits a les poblacions i la gent que hi viu a la vora, a la història que dorm a la riba, a la flora i la fauna, a la geomorfologia del terreny, etc. És molt interessant de resseguir un riu a través de la part més propera al seu naixement -més feréstega, més vinculada a la natura intacta-, el seu curs mitjà -amb els afluents que hi conflueixen, l'aprofitament que se'n fa...- i la seva part final -ja propera al mar.

En el nostre cas hem escollit l'Ebre, el nostre gran riu. És veritat que estudiar la part que recorre els Països Catalans suposa limitar-se a un tros del seu curs mitjà i al Delta -la part que el propi riu ha creat amb els seus dipòsits- però hi ha la suficient longitud i els suficients matisos per a justificar l'elecció. Si voleu també tractar la part alta d'un riu, podeu completar la visió que en aquest capítol fem de l'Ebre amb les visions d'altres rius que tenen un origen pirinenc i que queden encabits en el capítol corresponent a aquesta magna serralada: les dues Nogueres, el Fresser, el Ter, etc.

Els textos seleccionats corresponen primordialment a dos escriptors que han fet de l'Ebre protagonista de moltes de les seves narracions: Jesús Moncada i Sebastià Juan Arbó.

L'itinerari proposat s'inicia a Mequinensa i baixa pel curs del riu fins al mar, seguint un recorregut ja descrit per Artur Bladé Desumvila:

Text 1: L'Ebre a Catalunya

Ha estat dit, i és ben cert, que el riu Ebre, tan aviat com s'allunya una mica de les fonts originals, s'encamina vers l'est i cerca Catalunya amb un amor tenaç. Car no es desvia gaire i entra a la nostra terra, passat Faió, en el moment de confluïr amb el petit Matarranya. Un cop ací ja comença a fer giragonses com si -embadalit amb el paisatge que ell mateix crea- retardés l'hora de perdre's en la mar. Per la banda dreta agafa els termes de la Pobla de Massaluca, Riba-roja, Flix, Ascó, Móra d'Ebre, Benissanet, Miravet, Xerta, Aldover, Ferreries (barri de Tortosa), Roquetes i Amposta, mentre per l'esquerra fecunda terres de la Palma d'Ebre, Torre de l'Espanyol, Vinebre, Garcia, Móra la Nova, Tivissa, Ginestar, Benifallet, Tivenys, Tortosa i agregats, fins al delta i la gola.

Artur Bladé, *El castell de Miravet*

1. Situeu sobre un mapa els termes municipals de les poblacions esmentades. Ajudeu-vos, si cal, del *Mapa comarcal de Catalunya* (1990), de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.
2. Actualment, després de la segregació d'algunes poblacions del delta, hi ha més municipis que toquen l'Ebre. Digueu quins són i dibuixeu els seus termes municipals.
3. Esbrineu, per grups, quina influència té el riu sobre l'economia, la vida, etc. de tots aquests municipis riberencs.

4. Bladé constata que l'Ebre, dins de Catalunya, fa moltes *giragonses*. Proveïu-vos d'un mapa i assenyaieu els llocs on hi ha alguna d'aquestes *giragonses*.

1. MEQUINENSA, REAL I MÍTICA

Prenem com a punt de partida del nostre recorregut pel riu el lloc on conflueixen l'Ebre i el Segre, és a dir, Mequinensa. Mequinensa forma part dels Països Catalans: concretament està situada a la Franja de Ponent, que administrativament pertany a l'Aragó. De l'antiga vila, quasi no en queda rastre: només el castell, dalt del turó, i algunes cases. Quan, a continuació de l'embassament de Mequinensa, es va construir el de Riba-roja, les viles de Faió i Mequinensa van ser sacrificades a les aigües.

Jesús Moncada, fill de la vila, ha esdevingut el cronista d'un temps i un lloc perduts, que ha mitificat a través de la literatura. Amb llibres com *Camí de sirga*, *El Cafè de la Granota* o *Històries de la mà esquerra*, ens posa davant d'un poble que ja no hi és, que s'ha perdut per sempre, però ens acosta a la vida quotidiana de la gent que hi morava. La narració següent recrea un d'aquests aspectes de la quotidianitat:

Text 1: Pilotes al riu

Uns anys abans de la guerra civil, una riada del Segre havia devastat l'hort de Ramon de Tamariu, situat a la punta de la vila on conflueixen l'Ebre i el Segre; aleshores, s'havia decidit emprar el fangar que n'havia quedat per a fer-hi el camp d'esports. Fins llavors, els partits de futbol s'havien celebrat a l'era situada a la banda dreta de l'Ebre, al recte de la vila, prop de la riba on els calafats, entre fums i pudors de quitrà, reparaven llaguts i pontones; l'afecció, però, una afecció abnegada, lleial i sorollosa, feia temps que reclamava un lloc més adient i, per tant, la pensada de construir el camp a l'hort del Ramon va ser rebuda amb brams d'entusiasme per l'assemblea de socis, embotida al bar Esport per votar la proposta. Les obres van anar de pressa i el camp quedà preciós; l'únic inconvenient era l'espai, tan just que el Segre gairebé llepava la porteria de llevant i una de les bandes quedava arran de l'Ebre, de manera que les pilotes que eixien del terreny per aquells costats anaven a parar en un dels dos rius o a la seva confluència. A fi i efecte d'evitar que la magra economia del club se n'anés riu avall en forma de pilotes perdudes, es va anomenar un encarregat de recuperar-les equipat amb un salabre de mànec molt llarg i un bot. Les pilotes que queien prop de la vora, les pescava amb el salabre; les que anaven a parar riu endins, però, havia d'agafar-les a força de rem i es recordaven partits empenyadors en què el pobre caloi havia quedat estragat a força d'anar i venir amb la barca. De vegades, malgrat les precaucions adoptades, alguna se n'anava riu avall; una d'elles va ser retornada per l'Ajuntament d'un poble de la ribera, l'any 1960. [...]

La insòlita ubicació del camp donà lloc també a una llegenda tenaç, apegalosa i escampadissa, segons la qual a la vila llençàvem al riu els àrbitres si la seva actuació no ens agradava. El cronista no negarà que potser, en alguna ocasió, un incontrolat

o un grup d'incontrolats o, fins i tot, el públic en pes amenacés l'àrbitre amb un bany intempestiu; també pot concedir que, de vegades, es fessin, en presència del col·legiat, comentaris casuals sobre les dificultats que hi havia per a recuperar els cossos dels malaguanyats que tenien la desgràcia de caure a l'aiguabarreig del Segre i l'Ebre. La veritat, però, és que mai de la vida cap àrbitre no havia anat a parar a l'aigua i la cosa no passava d'un hàbil ardit de la guerra psicològica.

Jesús Moncada, *El Cafè de la Granota*

1. Escriviu les vostres impressions sobre el tipus de vida que queda apuntat en el text.
2. En quins moments hi percebeu el recurs de la ironia?
3. El text fa referència al camp i als partits de futbol, i es refereix a l'afecció amb els adjectius *abnegada*, *lleial* i *sorollosa*. Construïu sèries de tres adjectius referits a: jugadors, àrbitre, camp de futbol, pilota, etc.
4. Una de les pilotes que se'n van anar riu avall *va ser retornada per l'Ajuntament d'un poble de la ribera*. Agafeu un mapa i digueu quin podria ser aquest poble.
5. Llegiu, repartits en grups, els altres relats d'*El Cafè de la Granota* i alguns d'*Històries de la mà esquerra*. Extraïeu l'essència dels aspectes que s'hi tracten i feu-ne un seguit d'exposicions orals breus a classe.
6. DE la narració que els membres de cada grup hagueu llegit, feu-ne també un dibuix i un o dos rodolins. Ajunteu-los tots i tindreu «L'auca de la vila de Mequinensa, soterrada per les aigües».
7. Documenteu-vos sobre Jesús Moncada i la seva trajectòria literària. Per a aquesta activitat i per a totes les que impliquen llegir aquest autor, us serà útil la *Guia de lectura de Jesús Moncada*, realitzada per E. Bayo i M. Biosca.
8. La llengua pròpia de Mequinensa, i de les poblacions de la Franja de Ponent, és la catalana:
  - a) Feu una llista de les poblacions de llengua catalana que pertanyen administrativament a l'Aragó i agrupeu-les per comarques:

Alta Ribagorça	
Baixa Ribagorça	

<i>La Llitera</i>	
<i>Baix Cinca</i>	
<i>Matarranya</i>	

b) Feu una llista de paraules i peculiaritats lingüístiques pròpies de la zona de Mequinensa o una altra zona de la Franja.

Text 2: La destrucció de Mequinensa

Al cap d'un any de la destrucció de la casa de la Baixada de la Ferradura, les demolicions havien esdevingut un espectacle habitual, amb llargues pauses seguides de revifalles frenètiques, com bursades d'una pesta esmorteïda que recobrava de sobte la virulència de la primeria. Aleshores, als carrers, on la gent provava d'aparentar una normalitat fictícia entre tanta nafra, es sentia de nou el soroll sinistre de les màquines: durant uns dies, núvols de pols acre ho envaiïen tot, fins que un cop de vent se'ls enduia o alguna de les rares pluges que amoreixen aquella terra aspra les convertia en mortalles de fang.

Cada enrunament era precedit del tràngol de buidar la casa escollida a fi de lliurar-la despullada a les màquines. Això treia a la llum coses insospitades; els mateixos propietaris, que havien conviscut amb elles anys i panys sense adonar-se'n a força de veure-les, les descobrien aleshores amb estupor.

Jesús Moncada, *Camí de sirga*

1. Avui encara es poden veure, arrapades al turó, algunes de les velles cases, les que estaven més amunt i l'embassament no va arribar a cobrir. Imagineu i expliqueu com devia ser la vida en aquestes cases. Ajudeu-vos dels relats de Jesús Moncada i del diàleg amb algun dels habitants de la nova Mequinensa.

2. Compareu el que queda de la vila vella amb la vila nova. Què deduiríeu de la uniformitat que presenten la majoria de cases de la vila nova? I de la uniformitat quasi total de la nova vila de Faió?

3. Després de comparar les dues viles, la vella i la nova, formeu dos grups que exposin, respectivament, els avantatges i els inconvenients que va suposar per a la gent de Mequinensa, per una banda, i per a la gent de riu avall, per l'altra, la construcció de l'embassament. Un cop els dos grups hagin exposat els seus arguments, feu un debat on participi tota la classe.

4. Dins de Catalunya hi ha molts embassaments la construcció dels quals ha representat sepultar poblacions senceres: per una banda han suposat un factor de progrés, però també un gran sacrifici per a la gent que ha vist com finia tot el seu món. A més, no sempre s'ha edificat una nova població al costat mateix, com en el cas de Mequinensa. Recolliu informació i feu una llista de tots els casos d'aquest tipus que aconseguíu detectar, esmentant -si és possible- a què es dedicava la gent quan vivia al poble, on va anar a viure després i quines van ser les seves noves ocupacions.

2. AIGÜES AVALL

L'Ebre no separa, sinó que uneix. Ja antigament es va convertir en una important via de comunicacions i de comerç. De fet, fins no fa tants anys l'Ebre era navegable fins a Tortosa i el comerç amunt i avall amb els modestos llaüts era un fet quotidià. A més, on no hi ha ponts hi ha passos de barca que assegurin la connexió entre les dues ribes del riu.

Text 1: El riu com a via de comunicació

Aquell matí, el vell li havia anat explicant l'itinerari: allò era Riba-roja, allò altre Ascó, el castell que havien albirat molt més tard era el de Miravet... [...]

Fou un viatge tranquil. De tornada, fins a Miravet, els hòmens van haver de sirgar, remuntant el riu a peu per la vora.

Jesús Moncada, *Camí de sirga*

Text 2: Riu amunt, o fa vent o cal sirgar

Quan no bufava la garbinada i els llaüts no podien, per tant, pujar a vela, els tripulants eren els encarregats de la duríssima feina de sirgar per la vora i remolcar-los aigües amunt. Ara volien substituir els homes per les bèsties. El projecte, impulsat pel senyor Jaume de Torres per abaratir el transport del lignit, despertà força suspicàcies que semblaven haver-se dilucidat en la suposada baralla de L'Edèn.

Jesús Moncada, *Camí de sirga*

Text 3: La sirga fa camí

Navegaren fins a la posta del sol, van fer una parada per sopar i de seguida el Verge del Carme, a favor d'un vent sostingut, s'endinsà en la nit fumosa, esgaiant la celèstia pintada a la pell de l'Ebre. A poca distància de Faió la garbinada caigué de sobte i va caldre desembarcar el matxo per continuar el viatge sirgant. Grans núvols tapaven aleshores els estels, la fosca embolcallava la nau. Només sentien el lliscar de l'aigua pels flancs del llaüt, el soroll dels unglots del matxo pel camí de sirga, la fregadissa

de la saula a les branques d'alguna mata i, ara i adés, les ordres breus del peó que guiava la cavalleria.

Jesús Moncada, *Camí de sirga*

1. «El riu no separa, sinó que uneix». Justifiqueu aquesta afirmació.
2. A partir de les tres lectures anteriors i, quan es pugui, d'altres lectures complementàries, responeu les preguntes següents:
  - a) Quin tipus d'embarcació és un *llagut* o *llaüt*? Feu-ne, també, un dibuix.
  - b) En què consistia l'acte de sirgar i qui feia aquesta feina?
  - c) Quines matèries es transportaven pel riu? En el poema del text «Parlo d'un riu mític i remorós», de la pàgina 105, hi trobareu més informació.
  - d) On eren les mines de lignit? quin paper va jugar aquest mineral i quina funció va tenir l'Ebre en el seu transport?
3. Localitzeu sobre un mapa les diverses poblacions que són esmentades en els textos 1 i 3. Deduïu en quin sentit anava cada un dels tres viatges referenciats.
4. Com podeu apreciar en el text 3, el llagut té per nom Verge del Carme. El motiu sembla clar: la Mare de Déu del Carme és la patrona dels navegants i de la gent de la mar:
  - a) Feu una llista d'oficis tradicionals i, quan en tingueu bastants, feu grups de tres persones amb l'objectiu de documentar-vos i emplenar al quadre següent:

Ofici	Patró	Dia	Motiu
fuster	Sant Josep	19 març	era fuster

- b) A més dels oficis, hi ha molts altres patronatges: de les poblacions, contra les malalties, etc. Feu-ne quadres com l'anterior.

c) Si viviu prop del mar, aneu un dia al port de pescadors i anoteu els noms de les barques de pesca. Classifiqueu després aquests noms en funció de les seves similituds.

5. Els vents tenen diferents noms segons la seva direcció:
  - a) Sabeu d'on bufa la *garbinada* que s'esmenta en els textos 2 i 3?
  - b) Dibuixeu una rosa dels vents i situeu-hi els següents:
tramuntana, gregal, llevant, xaloc, migjorn, garbí, ponent, mestral.
  - c) Quins vents bufen preferentment a la vostra comarca? Quin temps fa segons quin bufa i quines conseqüències té? Observeu, per exemple, que dels textos 2 i 3 podem deduir que els llaüts només podien remuntar l'Ebre a vela quan bufava la *garbinada*.
  - d) Esbrineu si a la vostra comarca es coneixen tots els vents anteriors i si alguns tenen noms diferents dels indicats aquí.
  - e) Escolteu el poema «Vele e vents» d'Ausiàs March, musicat per Raimon, on són esmentats els noms dels vents.
6. Abans s'ha fet esment del cafè de la Granota i del bar Esport. Al text 2 es fa esment de L'Edèn:
  - a) Esbrineu al llibre de referència quin tipus de bar és aquest darrer.
  - b) Feu una llista dels diferents tipus d'establiments que podríem considerar variants dels bars o dels restaurants.
  - c) A la població o ciutat on viviu, observeu els diferents tipus de gent que va a cada tipus d'establiment.
7. Aigües avall trobareu Flix:
  - a) Observeu el gran meandre que fa l'Ebre a l'entorn d'aquesta població riberenca.
  - b) Compareu l'aspecte que ofereix l'Ebre a Flix amb el que ofereix al Pas de l'Ase o al congost de Benifallet.
  - c) Visiteu la presa i la central hidroelèctrica, i informeu-vos de com funciona aquest sistema de producció d'electricitat.
8. Arribareu després a Ascó:
  - a) Visiteu el nucli antic, que és el millor exponent d'un poble de moriscos a l'Ebre. Cerqueu informació sobre els moriscos al llibre *Moros i moriscos a la Ribera d'Ebre (710-1615)*, de Carmel Biarnès.

b) La vida recent d'Ascó ha estat marcada per la construcció i el funcionament de les centrals nuclears. Informeu-vos del procediment nuclear de producció elèctrica i compareu-lo amb el procediment hidroelèctric que heu vist a Flix. Comenteu els avantatges i desavantatges de cada un.

9. Més avall, a banda i banda del riu, trobareu les dues Móra:

a) Documenteu-vos sobre l'origen de Móra d'Ebre.

b) Esbrineu el procés de formació, l'evolució i la segregació de Móra la Nova, ubicada on anys enrera només hi havia masos.

c) Assabenteu-vos de la vinculació del creixement d'aquesta darrera població amb el ferrocarril. Compareu aquesta situació amb la que es descriu a *L'Escanyapobres*, de Narcís Oller.

Text 4: El castell de Miravet

Sobre aquest recorregut fluvial (d'un centenar de quilòmetres entre espadats, com el del «Pas de l'Ase», i vallades fèrtils), de totes les construccions de guaita i de guerra que hi bastiren els sarraïns, la més important -si descartem la Çuda de Tortosa- i, sens dubte, la més ben conservada és el castell de Miravet. Dret i puixant sobre el seu turó, a l'espatlla ponentina d'aquest poble, domina així mateix una gran extensió de la conca ibèrica. Veu, cap al nord, el gep de la Picossa, Benissanet i Móra, amb llurs sènies i el Montsant al lluny; a l'est, el Castellet de Banyoles, les muntanyes de Tivissa i, vora la riba, Ginestar; al sud, la cantelluda serra de Cardó (960 m), amb el poble de Rasquera al bell mig i l'impressionant congost de Benifallet sota la Roca Folletera o dels Orguins; vers l'oest, en fi, s'alcen les serralades de Pàndols i de Cavalls, de tan tràgic renom en els darrers temps de guerra de 1936-39. [...]

La seva tossa és visible des de molt lluny i sorprèn el vianant no previngut que, anant de Móra a Tortosa, ja sia per la carretera de l'esquerra ja sia per la de la dreta del riu, la veu aparèixer al seu davant tan aviat com ha deixat enrera els pobles de Ginestar i Benissanet, respectivament. Seguint la primera d'aquestes vies, la vista del castell, retallat en la blavor del cel, al cim de l'ampla roca que sembla sorgir de l'aigua, i com protegint el poble que té als peus, ja no pot ser més espectacular per tal com s'ofereix de cara, mostrant els detalls superiors de tota la seva forta estructura i en una posició que recorda les fortalises medievals més conspicues bastides a Orient en l'època de les croades. A contrallum, a l'hora de la posta, ofereix una visió inoblidable. Contemplat, en canvi, de la carretera de la dreta, hom el veu de costat, formant graons que corresponen als desnivells del turó al qual s'amotlla, foradat per les espitlleres, feréstec i solitari, perquè el poble resta invisible fins que no s'hi arriba molt a la vora.

Artur Bladé, *El castell de Miravet*

Text 5: Llegendes del castell

Un dels misteris del castell és que no s'han trobat enlloc rastres de cuines ni de xemeneies. No apareixen tampoc escuts ni emblemes de cap dels dos ordes (Templers i Sanjoanistes) que van ocupar la plaça durant set centúries.

Amb la llegenda relativa a la degolladissa dels cavallers del Temple, en corre una altra de complementària, segons la qual cada 28 de desembre (dia de la suposada tragèdia), a dotze hores en punt de la nit, tal com cal, el fantasma del Mestre dels cavallers immolats, amb el seu mantell blanc de la creu vermella, recorre la fortalesa i convoca els seus companyons per anar a reconquerir els Sagrats Llocs, però com que no compareix ningú, torna, decebut, a la seva tomba.

Hom parla encara d'un pas subterrani que comunicaria un avui ignorat estatge inferior del castell amb una cova situada ran del corrent del riu, al peu mateix de la timba coronada per la vella església parroquial. El lloc on aflora la cova és assenyalat amb precisió. Bon programa per a submarinistes i espeleòlegs.

Artur Bladé, *El castell de Miravet*

1. Artur Bladé i Desumvila ha estat un gran escriptor i un gran patriota. Busqueu dades sobre la seva persona i feu-ne una breu ressenya.
2. Observeu el castell des dels dos llocs esmentats al final del text 4. Feu la vostra pròpia descripció del que vegeu.
3. Useu, per passar d'una banda a l'altra de l'Ebre, el pas de barca (al llarg del riu n'existeixen també a Riba-roja, Ascó, Garcia, la Cava...).
4. Feu-vos acompanyar d'una persona del lloc, pugeu al castell de Miravet i identifiqueu els diferents llocs que són esmentats al text 4.
5. Llegiu el capítol II, titulat «El castell, per dintre», del llibre d'Artur Bladé i realitzeu un plànol a partir de la minuciosa descripció que s'hi fa. Podeu usar el mateix llibre per tal d'adquirir coneixements sobre el castell i els seus orígens, la taifa tortosina, la conquesta de l'Ebre català pels cristians, el domini dels templers i la seva fi, el pas del castell a mans dels hospitalers i el paper de la fortalesa en totes les guerres, fins a la de 1936-1939.
6. L'orde del Temple fou creat el 1099 per nou cavallers que havien participat en la conquesta cristiana de Jerusalem durant la primera croada. Es van reunir per fer-ne la constitució en un convent situat vora el temple de Jerusalem, i d'aquí li ve el nom. Extraieu la informació que trobareu en el llibre *La implantació de l'orde del Temple a la Ribera d'Ebre (1148-1210)*, de Carmel Biarnès, referent a la fundació d'aquest orde militar, el seu reglament i la seva implantació a Catalunya i Aragó.
7. Miravet va jugar un important paper durant la Batalla de l'Ebre (1938). L'exèrcit republicà va travessar el riu per davant del castell i de la vila per tal de recuperar posicions a l'altra

banda de riu. En aquesta batalla hi va participar molt activament l'anomenada «lleva del biberó»:

a) Informeu-vos sobre totes aquestes qüestions usant, si cal, l'obra *La batalla del Ebro*, de Lluís M. Mezquida.

b) Del castell estant, intenteu imaginar-vos la cruesa dels combats i reconstruiu sobre un mapa les diverses evolucions de la batalla.

8. Quasi tots els castells tenen les seves llegendes. Recolliu altres llegendes de castells, especialment referents a passadissos secrets.

9. La fortalesa miravetana, que -com hem vist- domina el riu, va ser conquerida per Ramon Berenguer IV després de Tortosa, Lleida, Fraga i Mequinensa, per tal d'isolar Siurana, l'últim reducte sarraí del Principat. Inicialment, doncs, el castell de Miravet va ser bastit pels sarraïns, tot i que presenta altres elements posteriors. A la Catalunya nova, on els sarraïns van romandre molt de temps, abunda la toponímia àrab:

a) Aparelleu els topònims que us presentem a continuació:

<i>Ibn aixà</i>	La Sénia
<i>Xabrana</i>	Flix
<i>Miknasa</i>	Vinaixa
<i>Al-muxara</i>	Benifallet
<i>Iflix</i>	Siurana
<i>Banu Halid</i>	Vinaròs
<i>Al-duwair</i>	Mequinensa
<i>Al-saniya</i>	Aldover
<i>Ibn Arus</i>	La Mussara

b) Busqueu altres topònims començats per *beni-*, *vin-* o *al-*. Al Principat en trobareu, però al País Valencià són encara més abundants.

c) *Sénia* i *assut* són mots d'origen àrab. Expliqueu què significa cada un d'ells i digueu altres noms comuns que siguin de procedència àrab.

10. Precisament, abans d'arribar a Xerta passareu per l'assut, que també va ser construït en primera instància pels moros, i que serveix per a frenar els corrents i, així, facilitar la navegació i regular mínimament les avingudes de l'Ebre, però, sobretot, serveix per a elevar les aigües que constitueixen els canals de la dreta i de l'esquerra, els quals fan fèrtils moltes terres. Informeu-vos de la tècnica d'elevació d'aigües per a conduir-les cap als canals i de quines terres es reguen amb els canals de la dreta i de l'esquerra de l'Ebre.

11. Un cop a Xerta, sobre una paret de la plaça, podeu veure unes peces de ceràmica que indiquen el nivell que han assolit les aigües de l'Ebre en diferents inundacions. Preneu-ne nota i comenteu per què se'n produïen més abans que no pas ara.

3. TORTOSA I EL DELTA DE L'EBRE

Text 1: La comarca de Tortosa

La comarca de Tortosa té un imant fortíssim: és el riu, l'Ebre maternal. L'Ebre és la clau general i, ben entès, la clau del sentiment particular. És el rodal tortosí, un país que viu abstret, embadocat amb el seu riu -abstret en tots els aspectes, de l'econòmic fins al municipal. L'esforç dels tortosins per mantenir el seu terme-comarca s'explica perquè si perdien el riu perdrien la personalitat.

Josep Pla, *Catalunya*

1. Tortosa té un terme municipal extensíssim, però encara l'hi havia tingut més: des dels Ports de Beseit o de Tortosa fins al mar, seguint el curs del riu. Quan Pla va escriure aquestes ratlles encara no s'havien produït les segregacions de Deltebre (1977) i de l'Aldea (1983):

a) Busqueu en el *Mapa comarcal de Catalunya* (1990), de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, la manera com han quedat dividits els termes municipals.

b) Documenteu-vos sobre les noves poblacions de l'Aldea i Deltebre (integrat per Jesús i Maria, i la Cava).

c) Informeu-vos sobre com va anar el procés de segregació i sobre quins passos i requisits segueix qualsevol procés d'aquest tipus.

d) Cerqueu sobre un mapa els altres nuclis de població que hi ha encara actualment dins del terme municipal de Tortosa i esbrineu quants habitants té cada un.

2. Investigueu com és l'economia del terme de Tortosa i de les poblacions que queden aigües avall. Poseu especial esment en les característiques del terreny i els tipus de conreus. Amb les dades obtingudes, completeu el quadre següent:

Serres dels ports de Tortosa	Part no regada pel riu	Part del riu anterior al delta	Part deltaica

3. Tortosa ha estat quasi sempre cap de territori: havia estat capital de la taifa tortosina i, posteriorment, les successives divisions territorials van fer de la ciutat cap de corregiment, vegueria i regió:

a) Indagueu en quin moment històric va tenir vigència cada una d'aquestes divisions territorials i com quedava dividit el territori. Podeu usar les entrades corresponents de la *Gran enciclopèdia catalana*.

b) El que Tortosa no ha estat mai és capital de província. Digueu quan es va implantar aquesta divisió i amb quins «criteris». Digueu quins territoris van quedar il·lògicament agrupats o separats.

c) Busqueu informació *in situ* sobre l'intent del general Franco de fer de Tortosa la quarta «província» de l'Aragó per tal que aquest territori tingués sortida al mar. Informeu-vos també del paper que havia de jugar en aquest projecte la via de «Val de Zafán» i el port de Sant Carles de la Ràpita.

Text 2: La seu de Tortosa

Don Pedro: Sí, per cert, y que ab veritat és una de les més ben fetes esglésies que yo he vist, y si acabada esta obra, serà aquest un aseat temple, y par-me que estan millors estos alabastres que los vidres.

Cristòfor Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*

1. Cristòfor Despuig, tortosí del segle XVI, va escriure *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, obra destacable del Renaixement català, en uns moments que el panorama literari culte era en franca davallada. L'autor ens ofereix sis diàlegs entre el cavaller Lúcio (el mateix autor), el ciutadà tortosí Fàbio i el cavaller valencià Don Pedro, acabat d'arribar a la ciutat. Al llarg dels sis diàlegs es parla de Tortosa, la seva història, la seva flora, la seva fauna, la seva gent... Però també es fa una crítica de les mancances de la ciutat, es fa una defensa de la llengua catalana, s'analitza la política del moment, es comenta el paper de l'Església...:

a) Repartiu-vos els sis col·loquis, analitzeu individualment el que us toqui i extraieu-ne els diferents temes que es tracten.

b) Ajunteu-vos els qui hàgiu treballat un mateix col·loqui i empleneu la part corresponent del quadre de la pàgina següent. Amb les aportacions de tots heu de deixar completes totes les caselles del quadre.

c) Finalment, debateu sobre les qüestions més polèmiques.

	Qüestions tortosines	Qüestions generals
I		
II		
III		
IV		
V		
VI		

2. Visiteu el casal dels Despuig, avui convertit en biblioteca pública.

3. Feu una visita de treball a la catedral:

a) Trebal·leu els materials elaborats per E. Altarriba i J. Baluja, *La catedral de Tortosa*, que inclouen llibre informatiu, llibre de fitxes, àudio-visual de diapositives i vídeo.

b) Observeu els alabastres dels finestrals i doneu la vostra opinió sobre l'afirmació que fa Don Pedro referida a aquest material com a element d'il·luminació.

c) Observeu també els diferents estils continguts en el conjunt: gòtic, renaixentista i barroc, principalment. A partir del que observeu, digueu què és el que caracteritza i el que diferencia cadascun.

4. A Tortosa visiteu també, entre altres:

- el castell de la Suda, fortificació sarraina que conserva quasi tota la seva estructura i que domina un magnífic panorama sobre la ciutat, el riu, i les terres del voltant,

- el palau episcopal i la llotja, exemplars gòtics de gran bellesa,

- els passejos de la vora del riu,

- els edificis modernistes,

- els Reials Col·legis, la millor mostra d'arquitectura renaixentista que s'ha conservat a Catalunya.

A partir de totes aquestes visites, elaboreu una guia d'itineraris urbans, amb indicacions i informacions que orientin els possibles visitants.

Text 3: Col·loqui al voltant de la llengua

Don Pedro: Sí, que los valencians de assí de Cattalunya són eixits y los linatjes que de assí no tenen principi, no ls tenim per tant bons y la llengua, de Cathalunya la tenim, encara que per lo veïnat de Castella s'és molt trastornada.

Cristòfor Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*

1. Actualitzeu la llengua dels dos textos de Cristòfor Despuig.
2. Quins trets lingüístics ens permeten apreciar que Don Pedro és valencià?
3. Justifiqueu històricament les afirmacions que fa Don Pedro. Com està actualment la consciència d'unitat lingüística, en general, al País Valencià? Amb quines dificultats s'ha d'enfrontar?
4. El tortosí és una variant dialectal de transició entre el nord-occidental i el valencià. Feu enregistraments magnetofònics d'alguns dels seus parlants i digueu quines característiques i paraules l'apropen més al nord-occidental i quines l'apropen més al valencià.
5. De fet, Tortosa és una cruïlla entre les terres catalanes de Catalunya, del País Valencià i de l'Aragó. Els bisbats, que mantenen divisions antiquíssimes, reflecteixen molt més bé que les províncies la realitat territorial. Tot i que no fa gaires anys es va crear el bisbat de Sogorb-Castelló amb les terres més meridionals de la diòcesi de Tortosa, aquesta encara palesa la confluència entre territoris catalans de què parlàvem abans. Dibuixeu un mapa amb els límits territorials actuals d'aquest bisbat.
6. Francesc Vicens Garcia, fill de Tortosa, però més conegut com el Rector de Vallfogona, va ser qui millor va dominar la llengua literària durant el Barroc. Busqueu dades sobre la vida d'aquest interessant personatge i llegiu algunes de les seves poesies satíriques.
7. Tortosa conserva encara el «Llibre dels Costums», importantíssim recull jurídic medieval i un dels textos catalans més antics d'entre els conservats. Visiteu el Museu de la Ciutat, demaneu informació sobre aquest llibre i observeu els altres importants documents medievals que s'hi conserven.

Text 4: Parlo d'un riu mític i remorós

*Tot sovint penso que la meua infància
té una dolça i secreta remor d'aigua.
Parlo de la verdor d'un delta immens;
parlo dels vols dels ibis (milers d'ibis
com volves vives de la neu més blanca)
i del flamenc rosat (de l'íntim rosa
d'un pit de noia gairebé entrevist).
I parlo del coll-verd bronzint per l'aire
com la pedra llançada per la fona,
de l'anguila subtil com la serpent,
la tenca platejada de les basses.
Parlo del llarg silenci on es fonien
l'aigua dolça del riu, la mar amarga.*

*Parlo d'un riu entre canyars, domèstic;
parlo -Virgili amic- de l'horta ufana,
dels tarongers florits i l'api tendre,
de l'aixada i la falç, del gos a l'era.
(Lluny, pel cel clar, va un vol daurat de garses.)*

*Parlo d'un riu antic, solcat encara
pels vells llaguts: els últims, llegendaris
llaguts, tan afuats com una espasa,
i carregats de vi, de llana, d'ordi,
i amb mariners cantant sobre la popa.*

*Parlo d'un lent crepuscle que posava
or tremolós a l'aigua amorosida,
punts de llum a les ales dels insectes,
solars reflectiments als ponts llunyans.*

Dolça remor de l'aigua en el record.

Gerard Vergés, *Long play per a una ànima trista*

1. Gerard Vergés fa una evocació del riu en el seu curs final, tal com el recorda de la seva infantesa:

a) Quins són els principals aspectes del seu record? D'acord amb el poema, què és el que caracteritzaria el riu des de Tortosa al Delta? Classifiqueu els elements segons que pertanyin a la fauna, a la flora, a la vida humana o al paisatge que fa de decorat:

Fauna	Flora	Vida humana	Decorat

b) Quines d'aquestes coses que evoca han desaparegut i quines es mantenen encara?

2. Gerard Vergés ha demostrat la seva gran qualitat literària sense deixar de residir a Tortosa. Però, en realitat, els escriptors de comarques sempre troben més dificultats per veure reconeguda la seva vàlua. Convideu al vostre centre un escriptor que continuï residint al seu poble natal i parleu amb ell sobre aquesta problemàtica.

Text 5: Sebastià Juan Arbó

L'Arbó ha descrit meravellosament el paisatge del Baix Ebre -que és el seu país. En alguns aspectes, la seva descripció és tan perfecta, tan admirable, que m'ha semblat que arribava en un indret conegut.

Josep Pla, *Catalunya*

Quan entrem a les terres ampostines comença pròpiament el delta de l'Ebre. El delta és, potser, la part que és més del riu, perquè l'ha formada ell mateix amb l'aportació d'anys i anys. Aquest delta és ara una planícia immensa, de la qual Josep Pla ha dit que sembla «un mar de terra». També Pla, com veieu, ha lloat la perícia de Sebastià Juan Arbó a l'hora de descriure el paisatge del riu.

1. Busqueu en les obres de Sebastià Juan Arbó fragments que corresponguin a descripcions del paisatge on es noti la influència del riu i la manera de viure de la gent.

2. Sebastià Juan Arbó va néixer a Sant Carles de la Ràpita, aviat va passar a viure a Amposta i, finalment, les seves ocupacions periodístiques el van portar a viure a Barcelona:

a) Cerqueu informació sobre la seva activitat periodística.

b) Tenint en compte que va morir l'any 1984, a l'edat de 82 anys, aneu a l'hemeroteca i intenteu localitzar algun dels seus articles publicats al diari *La Vanguardia* o a la revista *Destino*.

3. Aprofundi en el coneixement d'Arbó i la seva obra amb les propostes que es fan dins l'apartat «Sebastià Juan Arbó: el paisatge hostil» del dossier didàctic *El paisatge com a element hostil*, corresponent al seminari «El gust per la lectura» del curs 1993-94.

Text 6: Amposta (I)

El canal, pel seu llit profund obert dintre la roca, s'esllavissava al peu de les cases, per sota els ponts enlairats i feixucs, amb un tènue i quasi imperceptible murmur; molt de tant en tant, un carro, aparegut no se sabia d'on, creuava un dels ponts interrompent un instant la calma, i tot, rera d'ell, tornava a caure en el silenci. Més avall, l'Ebre s'esmunyia calladament arran de les roques i copiava en l'espill de les seves aigües tranquil·les el poblet silenciós i mort sobre les roques, tan silenciós i mort com aquell que es reflectia en el riu.

Sebastià Juan Arbó, *Terres de l'Ebre*

Sebastià Juan Arbó, a *L'espera*, una novel·la molt posterior a *Terres de l'Ebre*, també descriu el poble d'Amposta i el canal que el travessa.

Text 7: Amposta (II)

El poble és compacte, antiquíssim; té els carrers estrets i les cases velles i renegrides.

Està situat sobre un llogocós, a la vora de l'Ebre. Un gran canal el travessa; entra per la part alta, passa a través de la població tot formant una ampla corba, i es vessa per l'altra banda cap a les terres del Delta. El jaç és profund i obert en la roca viva; des dels ponts, de pedra, alts, atrotinats, es veu l'aigua a baix, passant en ràpid corrent pel llit de roques en un murmur suau [...].

Sebastià Juan Arbó, *L'espera*

1. Com podeu observar, poques coses han canviat d'una descripció a l'altra; tot allò que ens sembla percebre per la vista o per l'oïda s'ha mantingut:

a) Busqueu els elements que es repeteixen en els textos 6 i 7.

b) Observeu i descriuiu les coses que actualment han canviat.

2. El riu limita Amposta per la part de llevant, el canal la travessa de part a part:

a) Resseguiu el recorregut d'aquest canal per dins de la ciutat i observeu l'arquitectura de les cases construïdes a tocar de les seves parets.

b) Sobre el riu hi ha dos ponts: un de convencional i un de penjat. Compareu els dos sistemes de construcció.

3. Vora el riu es conserven unes reduïdes ruïnes del castell dels hospitalers. Precisament Amposta va ser cap de Castellania de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem. Aquest orde militar va rebre molts dels béns dels templers quan aquests van ser dissolts:

a) Documenteu-vos sobre l'orde dels hospitalers i, amb el que ja heu treballat sobre els templers dins l'apartat del castell de Miravet, completeu el quadre següent:

	Templers	Hospitalers
Origen del nom		
Any fundació Any dissolució		
Finalitats		
Tipus de vida		
Possessions principals: - a Catalunya - al món		

b) Cerqueu informació sobre l'enderrocament del castell com a conseqüència de la guerra contra Joan II.

4. Visiteu el Museu del Montsià, a Amposta. Observeu i preneu notes de tot allò que hi ha referent al Delta: plànols, informacions generals, fauna, hàbitat, estris del camp, etc.

5. Visiteu la Cambra Arrossera d'Amposta i demaneu informacions sobre els processos de conreu i comercialització de l'arròs.

Text 8: La forma del Delta

Des d'Amposta fins al mar, el delta d'aquest riu fa com un enorme triangle de terres baixes i al·luvials i d'estanys, que té la base més ampla aferrada a la terra. Els altres dos cantons, que conflueixen al cap de Tortosa, donen de cara al mar. El septentrional forma una golfada oberta, la badia de Sant Jordi i el port del Fangar. El cantó de migjorn és més complicat. En un moment determinat se'n desprèn una perllongació, una faixa de terra no gaire ampla formant com una mitja lluna que tanca un gran espai d'aigua: és l'anomenat port dels Alfacs.

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

1. El delta de l'Ebre és l'hàbitat aquàtic més important de la Mediterrània occidental després de la Camarga francesa. La importància del Delta ha comportat que sigui declarat Parc Natural

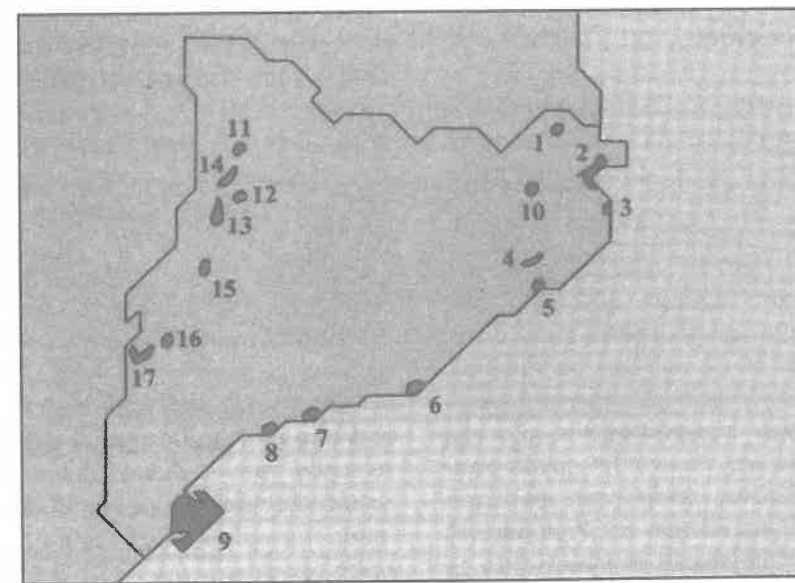
i que s'hi hagin declarat unes àrees d'especial protecció: les Olles i la Punta del Fangar, el Canal Vell, tota la desembocadura (amb el Garxal i les illes de Sant Antoni i de Buda), l'Alfacada, la Platjola, les basses de la Tancada i l'Encanyissada, la Punta de la Banya, els ullals de Baltasar i els erms de Casablanca. Situeu aquestes zones sobre un plànol.

2. Expliqueu què és un espai protegit i què és un parc natural. Informeu-vos sobre quins hi ha a Catalunya i quin any van ser declarats objecte de protecció.

3. Les zones humides tenen una gran importància ecològica; expliqueu per què.

4. Poseu al davant de les zones humides següents el número que els correspondria dins del mapa adjunt:

- Aiguamolls de l'Empordà (4.866 ha)
- Estanys de Sils (125 ha)
- Delta del Llobregat (3.095 ha)
- Aiguamolls del cap de Salou
- Embassament d'Utxesa (400 ha)
- Embassament de Sant Antoni
- Estany de Basturs
- Estany de Banyoles (20 ha)
- Estanys de l'Albera (25 ha)
- Estanys de Pals-Medes (35 ha)
- Aiguamolls de la Tordera
- Dunes i aiguamolls de Torredembarra (20 ha)
- Aiguabarreig Cinca-Segre
- Embassament de Sant Llorenç de Montgai (200 ha)
- Embassament de Terradets (400 ha)
- Estany de Montcortès (30 ha)
- Delta de l'Ebre (32.000 ha)

(Activitat adaptada d'*Els ocells aquàtics*, a *Fauna Catalana*.)

Text 9. Sant Carles de la Ràpita

Quan després del Galatx (que té un altre petit foc) apareix el poble i les tenalles del port de Sant Carles de la Ràpita, el paisatge agafa un punt de singularitat: apareix un port artificial tancat, el de la Ràpita, situat pràcticament a dins d'un port perfectament natural i també tancat: el dels Alfacs. És un port de pedra, geomètric, lineal i fred a dins d'un port de terres fluixes i de fang. No es pot pas demanar un interès portuari més manifestat.

Josep Pla, *Navegació d'estiu*

1. El triangle del Delta té com a vèrtexs a la part de terra les poblacions de l'Ampolla i Sant Carles de la Ràpita; per la part de mar, l'istme del Trabucador i la Punta de la Banya formen el port natural dels Alfacs:

a) D'aquest port natural va sortir el 1420 la flota reunida per Alfons el Magnànim per passar a Sardenya. Busqueu informació sobre aquesta expedició i el domini català de la Mediterrània.

b) Anys abans, el 1323, una flota que també anava cap a Sardenya es va fer a la mar des de Port Fangós, port que més tard va quedar inutilitzat pels dipòsits del riu. Esbrineu quina era la situació d'aquest port i quin va ser el motiu de l'expedició marítima.

c) Justifiqueu el fet explicat per Pla: un port artificial dins d'un port natural. Com a anècdota de referència us direm que el 1813, quan encara no existia el port artificial actual, 18 vaixells de guerra anglesos van encallar i 5 d'ells van caure inexorablement en mans dels francesos.

2. Si teniu temps, pugeu a la Foradada, situada dalt la carena de la serralada del Montsià. Des d'allí tindreu la millor panoràmica sobre les terres deltaïques (si el dia és bo, veureu des del cap de Salou fins a Peníscola) i sobre la plana de l'altra banda. Identifiqueu les poblacions i els paratges naturals.

3. Si no podeu fer l'anterior excursió a peu, pugeu per carretera a l'indret anomenat la Guardiola. Encara que més modesta, també hi ha una bona panoràmica sobre les terres del Delta.

4. Visiteu Sant Carles i demaneu informació sobre les tres importants activitats marítimes que hi ha:

- el port pesquer,
- els cultius marins,
- les salines.

Per anar a les salines de la Trinitat, haureu d'anar a l'altra banda del port dels Alfacs amb el vaixell que fa la travessia.

5. *Ràpita* és un nom que designava el convent militar àrab que existia en aquest lloc. El nom de Sant Carles li va ser posat en honor del rei Carles III, el qual pretenia convertir el riu Ebre en navegable, fer dels Alfacs el gran port de la boca del riu i convertir la Ràpita en una gran ciutat:

a) Per assabentar-vos més a fons d'aquestes qüestions llegiu tot el capítol titulat «Sant Carles de la Ràpita», del qual hem extret el text 9.

b) Sant Carles és, doncs, un poble modern. Observeu el seu urbanisme racional i el traçat reticular dels seus carrers. Relacioneu-ho amb l'obra i l'època de Carles III.

Text 10: Aigua i fang

El color de l'Ebre, en el seu curs final, ja no té res a veure amb l'aigua, i el seu to no li ve pas donat per l'aigua sinó pel fang, un fang de color groguenc, dens, espès, que el riu sembla arrossegar amb una certa dificultat.

Són aquestes aigües carregades de fang, producte de la força erosiva del riu, l'explicació del delta. El delta de l'Ebre creix sense parar. Cada any guanya sobre el mar. La boca del riu es defensa admirablement contra l'embarcament del mar.

Josep Pla, *Catalunya*

1. Expliqueu en què consisteixen l'erosió d'un riu i els dipòsits al·luvials.

2. Expliqueu, també, com s'ha arribat a formar el delta. Hi ha documents i cartografia que permeten seguir el creixement de les terres deltaïques des de l'època de la dominació romana. Al volum *El Baix Ebre i el Montsià* de la *Gran geografia comarcal de Catalunya* en podeu trobar referències. Amb els materials que aconsegiu aplegar observeu l'evolució del delta i calculeu, aproximadament, quants quilòmetres ha guanyat el riu al mar cada cent anys.

3. Actualment, a causa del cabal irregular del riu i de la minva d'aquest cabal (embassaments, transvasaments...), el delta ja no creix, sinó que està en regressió. Documenteu-vos sobre aquest fenomen.

4. Existeixen coordinadores que s'oposen al fet que es realitzin més transvasaments de les aigües de l'Ebre. Escriviu-los per tal que us en remetin informació i feu un debat a classe sobre aquesta qüestió.

Text 11: El riu ho impregna tot

[...] aquí el riu mana, és el fenomen central, constitueix el comú denominador de tot. Hi ha comarques difícils de resumir perquè estan formades per diversos i variats elements, de vegades contradictoris. Aquí ens trobem amb un element que ho resumeix tot, que uneix, que ho lliga tot, que ho impregna tot: la vida dels homes, la qualitat

de les terres, el sistema agrari, el sistema econòmic, és l'Ebre material, solemne, carregat de fang. Aquest riu ha de tenir una predilecció especial per les terres del seu últim curs, perquè sembla destinat a traginar-hi, a dipositar-hi tot allò que de bo, substàncios i vital ha trobat en el seu llarg camí. L'Ebre hi arriba lent, pesat, carregat de vida. S'arrossega mandrosament, com si portés un feix que el fatigués una mica. Penetra a les rescloses dels canals amb una voluptuosa parsimònia. Arriba a les sèquies més remotes.

Josep Pla, *Catalunya*

1. Aneu a Deltebre i adreceu-vos al centre d'informació del parc natural del Delta de l'Ebre, on trobareu les orientacions, els materials i els programes per treure el màxim rendiment de la vostra estada al Delta:

a) Podeu treballar els quaderns didàctics del Centre d'Educació Ambiental:

- El titulat «Estades al Delta», una part del qual es treballa al centre i una part en arribar al Parc.

- Els dedicats als diferents ecosistemes: riu, bassa, arrossar, aquaris (peixos) i platja/dunes. Aquests quaderns es treballen *in situ*.

b) Podeu fer dos tipus d'estades al Parc, seguint els programes que hi ha preparats:

- L'itinerari d'un dia, amb treball sobre el mapa de situació, visita a l'Ecomuseu, anada amb barca fins a la desembocadura i treball sobre un dels ecosistemes.

- Estada de 3 o 5 dies, durant la qual -per un preu econòmic- es fa el programa que hem descrit abans, però es treballen tots els ecosistemes, es construeix un aquari i es fan desplaçaments amb bicicleta i amb barca.

2. Proveïu-vos d'un mapa on figurin totes les canalitzacions d'aigua per canals i sèquies i analitzeu aquest sistema de rec.

Text 12: L'anguila

*-Homes, us he vist devora,
homes, us conec els rius
encara que marinera,
quan no crio, vaig pels rius.*

*Llisco, i el perill defujo;
el viatjar m'espavila;
quan no es pot ésser lleó
val la pena d'ésser anguila.*

*Tinc el geni rodamón;
quan més dubten si passava,
jo ja sóc a un altre cap
de la terra o en mar blava.*

*Llibertat, goig de l'anguila!
Ni es dóna el meu cor ni es ven;
fujo de qui m'amença
i rellesco de qui em pren.*

Josep Carner, *Bestiari*

1. El delta de l'Ebre és riquíssim en fauna i és un lloc clau de les migracions de les aus:

a) Entre els peixos de riu destaquen l'anguila, la carpa comuna, la tenca, el barb caní, la madrilla, etc. Entre els ocells aquàtics destaquen l'ànec coll verd, l'ànec xiulador, l'ànec cullerot, la fotja, l'àlic roig, el becadell comú, el rascló, etc. Busqueu dibuixos d'aquests animals i mireu d'identificar-los entre els animals que arriben a veure.

b) Situeu-vos, proveïts d'uns prismàtics, en un dels llocs d'observació d'aus. Identifiqueu-les i describiu-les ajudant-vos del llibre de Joaquim Maluquer *Els ocells de les terres catalanes*.

2. Expliqueu les qualitats que atribueix Carner a l'anguila en el text 12. De quines persones en podríem dir «persones anguila»?

3. Josep Carner, en el seu *Bestiari*, té poemes dedicats a alguns dels animals que abunden al Delta: ànec, anguila, becada, cigonya, gavina, granota, ibis, mosquit. Busqueu els poemes, llegiu-los i comenteu-los.

Text 13: L'exuberància de les terres de la ribera

Tornaren pel camí, travessaren l'espès canyar, pujaren cap a les hortes. El paisatge per aquesta banda era enlluernador, de tanta verdor pertot. Fileres de xops, d'àlbers, de plàtans, travessaven en totes direccions la plana immensa; tot apareixia inundat de llum, i les muntanyes, al fons, les muntanyes de les Serres, d'un violeta intensíssim, eren quasi transparents.

Sebastià Juan Arbó, *L'espera*

1. El Delta és també interessantíssim pel que fa a la vegetació. Observeu i describiu les plantes que s'enumeren en el text anterior. Ajudeu-vos, si cal, dels llibres *La vegetació dels Països Catalans*, de Ramon Folch, i *Guia d'arbusts dels Països Catalans*, de Ramon Pascual.

Però Sebastià Juan Arbó no solament descriu el Delta, sinó la vida del Delta: la vida dura i sacrificada que portava una gent que va haver de sofrir per viure en una terra dura i hostil, que moltes vegades acabava amb la seva salut.

Text 14: L'hostilitat de les terres

Sota aquella verdor bellíssima s'amagaven també i prosperaven els gèrmens del terrible assot que causava estralls en les poblacions de la ribera: el paludisme. [...] els homes es llogaven ara per qualsevol preu i per qualsevol feina que se'ls oferís; agafaven el cistell amb el tros de bacallà i la ceba, o el parell d'arengades adobades amb tomàquet i una mica d'oli per damunt, posat tot entre dues llesques de pa; col·locaven a una vora el flascó de la quinina, que es prenien al palmell de la mà, i, flacs per l'excés de treball i la pèssima alimentació, consumits per les febres, se'ls veia tots els matins baixar en nodrides colles al llarg dels canals, pels camins solitaris, desanimats, sense alegria. Preparaven les terres d'arròs; arrencaven als prats les primeres hortes, segaven la boga que creixia lliurement pels pantanars, i posats pels bruts desaigües, treballaven de sol a sol en llur neteja amb l'aigua fins a la trinxa. Vers el capvespre se'ls mirava tornar, greus i abatuts més pel descoratjament que no per la fatiga, sense converses, vençuts per aquella lluita, amb una terra hostil que tornava inútil tot esforç.

Sebastià Juan Arbó, *Terres de l'Ebre*

1. Assabenteu-vos de quines epidèmies eren habituals al delta de l'Ebre.
2. Digueu per a què serveix la quinina que apareix referenciada en el text.
3. Informeu-vos sobre l'endarreriment que es va produir a l'hora de dotar les terres del Delta dels avenços tecnològics, sanitaris, etc. i quan es va superar aquesta situació.

Però al Delta, finalment, l'esforç sobrehumà de la gent aconseguí vèncer la natura hostil i els camps d'arròs es van anar estenent per les seves terres -la Ribera, tal com diuen els qui hi viuen- i, al mateix temps, les cases i les noves poblacions començaren a proliferar.

Text 15: Esforç sobrehumà per vèncer el medi

Joan, assegut amb ella davant la porta de la barraca, contemplava ara les hortes que s'estenien a l'entorn d'ells, i una onada d'orgull li inflava el pit contemplant l'esplèndid quadre de verdor que el seu braç havia fet sorgir dels aiguamolls. L'horta era com un jardí, i els ulls sobre el record de les fatigues passades no es cansaven de contemplar-la. Les fatigues i penalitats havien quedat soterrades sota la capa de verdor; sota d'ella dormia el secret d'aquella florida prodigiosa; el sabia també la lluna de moltes nits, que els havia mirats tots dos sols inclinats sobre el solc, treballant hores i hores, aprofitant-ne la claredat, i el sabia també el sol: el sol, que

cada dia, en abocar-se sobre la ratlla del mar, els descobria ja tots dos, sols, inclinats sobre la terra en la solitària immensitat; només ells dos.

Sebastià Juan Arbó, *Terres de l'Ebre*

1. Observeu que, per tal de fer productives aquestes terres, Joan i la seva esposa no solament treballaven «de sol a sol», sinó que també aprofitaven la claror de la lluna, quan n'hi havia. Descriuiu les diferents fases de la lluna i digueu quins dies hi ha suficient claror per veure-hi de nit.

2. El principal conreu d'aquestes terres és el de l'arròs:

- a) Informeu-vos de quantes hectàrees del Delta són ocupades per aquest conreu.
- b) Pregunteu per què l'arrossar es va plantar massivament a l'hora de colonitzar aquestes terres salinoses.
- c) Esbrineu quines alternatives s'estan donant a aquest conreu.

Text 16: La barraca

En pocs dies quedà llesta la primera i principal feina, i la barraca, amb la seva coberta de doble vessant, revestida de fang tendre, s'aixecà airosa entre el verdor dels senillars. Tot a l'entorn van allisar un espai de terreny, tapant els bassals amb terres extretes de l'erm, i el reforçaren després amb estakes contra l'aiguamoll per defensar la barraca de possibles ensulsiades en els dies de pluges persistents. Estava orientada cap a l'Est i l'interior quedava dividit en dos compartiments principals [...].

Sebastià Juan Arbó, *Terres de l'Ebre*

1. La barraca era la construcció habitual de les terres de l'Ebre final. Acabeu de llegir la descripció iniciada en el text anterior i aixequiu un plànol seguint les referències que dona Arbó.

2. Els pobles del Delta no són compactes, les cases s'escampen per una gran extensió de terreny. Observeu aquest fet a Deltebre, concretament a la part de la Cava, de la qual Josep Pla diu que «és un poble que ha crescut espontàniament, sense plantejaments ni projectes previs, a base de formes d'arquitectura popular barata» i afegeix «formes que són, ben entès, més gracioses que les habituals dels projectes prèviament establerts».

3. Visiteu el Poble Nou i expliqueu com es va formar i per què té una estructura arquitectònica tan uniforme. A prop del Poble Nou podeu visitar la llacuna de l'Encanyissada i el museu ornitològic de la Casa de Fusta.

4. LA TERRA ALTA

La Terra Alta, tot i estar en una segona línia respecte del riu, sempre ha tingut un estret lligam amb totes les poblacions riberenques que hem vist Ebre avall. És per això que, ni que sigui breument, dediquem unes pinzellades a aquesta comarca per tal que us animeu a recórrer-la. Segur que hi trobareu aspectes de gran interès i elements de contrast amb les terres riberenques veïnes.

Text 1: De Gandesa a Vilalba dels Arcs

Del turó es veia Vilalba, però des de baix, des del camí, ha desaparegut. Trigo una mica a descobrir-lo de nou, i a estones torna a amagar-se. La carretera fa una mica de volta, i finalment comença la recta definitiva, que duu a les primeres cases.

Arribar en un poble, després d'hores de camí, és sempre un moment il·lusionat, però ara més, perquè Vilalba dels Arcs és el primer al qual arribo a peu, la confirmació que el projecte, pensat mirant un mapa, ja és una experiència real.

Josep M. Espinàs, *A peu per la Terra Alta*

1. Josep M. Espinàs va recórrer la Terra Alta caminant, experiència que va recollir en el seu llibre *A peu per la Terra Alta*. L'experiència de contemplar el paisatge de la manera reposada que només permet el recorregut a peu és altament gratificant; prova d'això és que Espinàs, posteriorment, ha fet *A peu per la Llitera* i *A peu per l'Alt Maestrat*. Feu també vosaltres l'experiència de recórrer a peu un trajecte, ni que sigui curt, i recolliu per escrit les vostres vivències.

2. La nota destacada del text anterior és la lentitud, l'assaboriment de cada pas del camí:

a) Constateu en el llibre de referència el coneixement intens que l'autor fa dels indrets i de les persones. Digueu en quines pàgines hi trobeu notes especials de caliu humà.

b) Expliqueu la funció que creieu que té la narració en primera persona i en present. Amb quin gènere podem relacionar aquest text?

c) Dibuixeu sobre un plànol la ruta feta per Josep M. Espinàs a través de la Terra Alta.

3. Gandesa és la capital comarcal i ha tingut una gran importància històrica, de la qual encara queden vestigis a les seves parets:

a) Llegiu el capítol que Josep Pla dedica a Gandesa i a la Terra Alta dins del llibre *Catalunya*, inclòs dins del volum *Tres guies* de l'*Obra completa*. Feu un resum on es continguin les informacions més rellevants.

b) L'any 1338 es reuniren a Gandesa les corts generals de la corona. Expliqueu què eren les corts, qui les formava i quina funció tenien.

c) A Gandesa es va celebrar el casament de l'infant Jaume, primogènit de Jaume II, amb Elionor de Castella. Documenteu-vos sobre aquest fet, els personatges implicats i el desenllaç d'aquest matrimoni.

d) Visiteu el celler cooperatiu de Gandesa, obra modernista de l'arquitecte Cèsar Martinell. Descriviu els elements d'aquest estil aplicats a aquest tipus d'obra. Visiteu el també celler modernista del Pinell de Brai.

e) Localitzeu algun dels artesans que es dediquen a la fabricació de bótes de vi amb pell de cabra i observeu quins passos se segueixen en el procés de fabricació.

f) A Gandesa podreu també assabentar-vos de què és un rajolar, com funcionava tradicionalment i quines modernes tècniques s'hi han incorporat.

4. Aneu a Vilalba dels Arcs i, a més d'admirar les cases i els portals centenaris, adreceu-vos a la cooperativa agrícola, dedicada a l'elaboració, emmagatzematge i comercialització del vi i de l'oli. Allí veureu i us explicaran tot el procés. Pregunteu quines varietats d'oliva i de raïm serveixen de base als productes ja elaborats.

5. Corbera d'Ebre, al costat de les noves cases, conserva el seu nucli antic en l'estat de desolació que el van deixar les bombes durant la guerra del 1936-1939:

a) Visiteu aquest poble abandonat i esbrineu en quines circumstàncies es va produir la seva destrucció.

b) Demaneu informació als habitants del lloc sobre els sagnants enfrontaments que es van produir en aquesta comarca i sobre les venjances entre gent d'un mateix poble. Després, comenteu entre vosaltres la crueltat de la guerra.

Text 2: Horta de Sant Joan

Vam arribar a Horta a mig matí. Horta s'ha fet cèlebre en els tractats d'art perquè, durant l'estiu de l'any 1909, Picasso, convidat pel seu amic Manuel Pallarès, hi va pintar així com una dotzena de quadres famosos. El poble presenta un aspecte impressionant i es troba situat al cim d'un tossal, a la vessant del qual, i d'esquena a les fragositats de Santa Bàrbara, s'alça el convent de Sant Salvador d'Horta.

Joan Perucho, *Històries apòcrifes*

1. Santa Bàrbara és el nom del pic que té una ermita dedicada a aquesta santa. Més avall queden el poble i el convent de Sant Salvador. Feu una visita tant a l'un com a l'altre i descriviu les característiques de llur bella arquitectura.

1. LA FIGURA DE JOAN FUSTER AL PAÍS VALENCIÀ

En aquest apartat trobareu fragments de textos de Joan Fuster que il·lustren l'itinerari pel País Valencià. Ens hem basat precisament en el seu llibre *Viatge pel País Valencià*, publicat l'any 1971 i reeditat darrerament. És evident que Joan Fuster té una obra vastíssima, però creiem que per realitzar un itinerari pel País Valencià aquest llibre és peça fonamental.

Com a prelude de l'estudi dels paratges valencians, us proposem conèixer primer la figura i obra de l'escriptor de Sueca.

S'hauria de posar els alumnes en antecedents, sobretot de l'assaig *Nosaltres els valencians*, remarcant l'impacte de l'obra i l'efecte revulsiu per al desvetllament de la societat valenciana.

Sobre possibles lectures de Joan Fuster adreçades a l'alumnat cal destacar *Ser Joan Fuster*: una antologia de textos pensada per provocar la reflexió sobre temes molt variats, però sempre d'interès, tals com la delinqüència actual, les modes i els costums de la joventut, la influència de la publicitat i els mitjans de comunicació, la justícia, la llibertat, l'ecologisme, la guerra i el pacifisme, entre d'altres.

Una altra possibilitat de lectura preparada en edició didàctica és la titulada: *Contra el nacionalisme i altres textos*, que pretén posar a l'abast del jove lector una mostra atraient dels grans vessants de l'assaig de Joan Fuster, que segurament no el deixaran indiferent.

També suggerim que, abans de les lectures assenyalades o dels fragments que trobareu en aquest apartat, traceu una biografia actualitzada de l'escriptor i de la seva obra estructurada per gèneres: obra poètica, estudis d'història cultural, escrits socio-polítics i l'assaig humanístic.

Podeu trobar informació detallada sobre l'escriptor en *Homenots*, de Josep Pla i en una valuosa síntesi titulada «L'humanisme moral de Joan Fuster», de Joaquim Molas¹⁴. També podeu llegir les entrevistes publicades a la revista *L'Illa* sota el títol «Ser Joan Fuster, Reflexionar, Debatre, Donar llum» o l'efectuada al setmanari *El Temps*¹⁵.

2. ELS PORTS I EL MAESTRAT

Text 1: Morella

Però seguim. El paisatge canvia de sobte. La muntanya estèril s'ha canviat en cultiu. Apareixen masies, caserius. L'extensió bladera és enorme: no sé si rendirà com caldria. El camí es fa més pràctic i condescendent. Després, un revolt, i al fons, Morella. Sobre una mola robusta, apareix la ciutat encimada pel castell. El cingol de

¹⁴ Josep Pla, *Homenots*, Quarta sèrie.
Joaquim Molas, *Lectures crítiques*.

¹⁵ *El Temps*, núm. 408 (13 d'abril de 1992).

la muralla -construït per ordre de Pere el Cerimoniós- estreny el poblat i el desborda cap amunt: la ciutadella, més fortificada encara, és un franc gest de rept. Tota l'Edat Mitjana -la nostra Edat Mitjana- sembla condensada en el seu perfil de fortalesa íntegra, retallant-se contra un cel de blau feble, sota el sol que dóna a les pedres un color de mel clara.

Joan Fuster, *El País Valencià*

1. Morella, municipi i cap de comarca dels Ports, s'estén al centre del massís muntanyós que dóna nom a la comarca. Joan Fuster, en el text, expressa allò que veu tot arribant a Morella com si fossin imatges fotografiades, com si ho veiés tot passant amb el cotxe. I després, una vegada ja ha arribat a la població, mostra una realitat barrejada amb els seus sentiments. Dividiu el text sintàcticament, tenint en compte que quan fotografia el paisatge redacta frases curtes i quan se situa ja en el lloc s'expressa amb frases llargues. Expliqueu també cadascuna de les descripcions i fixeu-vos sobretot en la diferència estilística.

2. Escriviu el vostre viatge a l'estil de Joan Fuster.

3. Demaneu a informació turística local un plànol de la ciutat i, després de documentar-vos sobre els monuments i els personatges il·lustres, resseguiu el següent itinerari històrico-artístic:

els portals, el castell, la plaça de Sant Francesc (amb el convent gòtic i l'església del mateix nom), l'antic convent de les Agustines. La plaça de Benet XIII, l'església arxiprestal de Santa Maria, el carrer de Balasc d'Alagó, vorejat de porxos. El palau del cardenal Ram, el casal dels Estudis, la parròquia de Sant Joan i la de Sant Miquel.

4. Llegiu tot el capítol dedicat a Morella del llibre de Joan Fuster i construïu-vos una fitxa amb els principals elements que podeu contemplar a Santa Maria.

5. Informeu-vos sobre el passatge del miracle que li és atribuït a Sant Vicent Ferrer i que és commemorat en una inscripció en un del carrers de la vila.

6. Penetrar a l'interior de les muralles equival a ser transportat a través del túnel del temps a l'edat mitjana. Ajudats d'una enciclopèdia, escriviu una breu història sobre la Morella medieval. No oblideu personatges com el Cid, Alfons I d'Aragó, Balasc d'Aragó o Jaume I. Sobre aquests dos últims podeu llegir del capítol 133 al 137 de la *Crònica o llibre dels fets* de Jaume I.

7. Durant la primera guerra carlina, el general Cabrera ocupà Morella i en feu el darrer reducte carlí. Llegiu una biografia del general tortosí i destaqueu la seva estada a Morella i a les comarques del Maestrat.

Des de Morella es pot fer una excursió al santuari de la Balma, en l'extrem més septentrional del País Valencià. De camí es pot visitar la prehistòrica Morella la Vella.

Text 2: El santuari de la Balma

Ara en queda el santuari. Està enclavat en una profunda escletxa que corre paral·lela al sòl, i a mitja altura, pel llenç vertical de la muntanya. És senzillament una cova. Hi entrem a través d'un llarg passadís, també buidat en la roca i obert al paisatge. El campanar i un fort mur amb altes i diminutes finestres cobreixen la boca de l'espelunca sagrada.

Joan Fuster, *El País Valencià*

1. Acabeu de llegir tot el capítol citat anteriorment i documenteu-vos sobre el santuari i les tradicions religioses que s'hi celebren.

2. Abans de visitar-lo, llegiu el fragment i feu un dibuix sobre la descripció. Compareu-lo després amb la realitat, quan visiteu el santuari.

3. Estudieu la formació de les coves, les roques on es desenvolupen i les zones adients. Feu una llista de les coves més famoses dels Països Catalans i marqueu-les en un mapa. Escriviu un breu article sobre la funció i finalitat de les coves durant la prehistòria.

4. Amb l'ajuda del diccionari i de l'enciclopèdia, diferencieu científicament els termes: *cova*, *balma*, *espluga*, *avenc* i *espelunca*.

Text 3: El castell d'Ares

La implacable adustesa del paisatge prossegueix. I a Ares, precisament, presenta una de les moles més vigoroses, fornides i impressionants d'aquest territori: un promontori altiplanat de més de mil tres-cents metres d'altura. El poble s'aplata sobre un petit turó d'aiguavessos llaurats.

Joan Fuster, *El País Valencià*

1. Del castell d'Ares, se'n sap que és d'origen musulmà. Busqueu més informació sobre aquest castell. Documenteu-vos també sobre l'orde militar dels Templers: on es fundà i per quins llocs, preferentment de les terres de la corona d'Aragó, s'expandí.

2. Feu el mateix sobre l'anomenat orde de Montesa i, a més, esbrineu a conseqüència de quins fets es fundà.

3. Investigueu, a partir de l'estudi anterior, d'on ve el nom de la regió, Maestrat, i què fou la batllia d'Ares.

4. Llegiu el capítol «El Maestrat i Morella» de l'obra citada de Joan Fuster i marqueu-vos una ruta en un mapa comarcal: els llocs a visitar i els principals accidents geogràfics de la zona.

5. Sobre Ares del Maestrat i el seu origen podeu llegir el fragment de les pàgines 139 i 140 del llibre *A peu per l'Alt Maestrat*, de Josep Maria Espinàs, on sintetitza una visió històrica del lloc.

6. Feu-vos una fitxa de cada lloc per visitar de l'estil de la següent:

Lloc o ciutat	
Habitants	
Comarca	
Com hi anem?	
Què podem visitar?	
Ciudadans il·lustres (si en coneixeu)	
De què viu?	
Excursions a llocs propers d'interès	

3. L'HORTA, LA RIBERA ALTA I LA COSTERA

Text 1: L'Albufera

Un cop en el llac, la barca s'obre pas, primer entre una capa d'algues i brosser que cobreix les aigües pròximes a terra. Avancem calmosament. Ací i allà, sobre unes tiges flotants, reposen ocells indefinibles, que aixequen el vol parsimoniós quan una ona els en commou el dèbil suport. Enfront de nosaltres, tota la llacuna, estàtica, brillant en la seva part central -el lluent-, clara. La llum del ponent, en morosa agonia, brunyeix la superfície intacta, li dóna un color blau vacil·lant, gairebé perlat. De tant en tant, la pell de l'aigua s'estremeix o s'esquinça amb el ràpid saltiró d'un peix. L'horitzó és un cordó verd groguenc -la vegetació dels aiguamolls costaners-, i en el fons llunyà queda una silueta esmorteïda de muntanyes.

Joan Fuster, *El País Valencià*

1. Documenteu-vos sobre el nom *albufera*: què significa i qui va donar el nom a aquest paratge natural. Busqueu informació sobre la reducció de les seves aigües: per què cada cop és més petita? és a dir, a causa de què l'albufera té cada vegada més terra?

Els pobles riberencs han estat llocs d'esbarjo per a la gent de la zona. Un dels escriptors que millor coneixia la comarca de l'Horta fou Vicent Andrés Estellés, nascut a Burjassot.

Sobre les experiències d'Estellés a la seva terra podeu llegir algun fragment o narració del llibre *El tractat de les maduixes*. Es tracta d'una crònica personal de les seves memòries i de les seves amistats. També trobareu informació sobre la seva biografia més recent, a part dels llibres especialitzats en literatura, a l'article «Tornar a Burjassot» aparegut al setmanari *El Temps*¹⁶, arran de la seva mort.

2. Llegiu l'entrevista que li va fer Montserrat Roig amb motiu de ser nomenat Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a *Retrats i Personatges*, i després ordeneu les respostes segons les temàtiques següents: biografia, lectures i autors d'aprenentatge, fets històrics, fets socials i fets lingüístics en la seva vida i obra.

3. Estructureu l'entrevista: marqueu el lligam o les temàtiques que van unint cadascuna de les preguntes i de les respostes. Fixeu-vos sobretot en l'inici i en el final de les intervencions i en la connexió d'idees per mantenir l'atenció del lector.

En el pròleg del volum I de l'*Obra completa, Recomane tenebres*, Joan Fuster fa una anàlisi molt interessant de l'obra d'Estellés i del moment literari (1972)¹⁷. No es tracta de fer llegir tot el text als alumnes, sinó de fer una tria de fragments que els puguin fer copsar la importància de V. A. Estellés en el món de les lletres catalanes.

4. Per estudiar la seva obra poètica i al mateix temps conèixer més profundament tot allò que el commovia, llegiu Vicent Andrés Estellés, *Antologia poètica*.

5. Llegiu el poema següent com a mostra de les explicacions anteriors, consulteu el lèxic que no sigui propi de la vostra variant dialectal i, si ho, és busqueu sinònims emprats en altres indrets de parla catalana. Després comenteu allò que us suggereixi el poema i escriviu una petita narració sobre el tema:

Text 2

*Plantava bledes al corral, fesols.
Tot ho regava a poalades lentes.
Li arribaven les cartes per l'esclatxa
que té la porta del carrer, per baix.*

*S'amuntegaven a l'entrada, plenes
de pols. No les obria. Per a què?
Primerament no l'entenia; après
insinuà si l'enganyaven. No*

¹⁶ *El Temps*, núm. 460 (12 d'abril de 1993).

¹⁷ Aquest mateix pròleg el podeu trobar al setmanari *El Temps*, núm. 460, de 12 d'abril de 1993.

*és el seu fill qui escriu aquelles coses.
Rega l'hortet com una dolça tomba.
Arriben cartes, no les obre, grillen.*

*Assuavidament fa els cavallons,
la volguda estatura del seu fill.
Sols es complau mirant florir els pèsols.*

V. A. Estellés, *El gran foc dels garbons*

Text 3: La cançó de l'Horta

Vullc fer-vos conèixer un raig del sol de la meua terra, una floració d'alegries que, quan el temps estiuenc és a la plenitud, podeu gaudir en la terra valenciana.

Són els dies en què la terra, estovada i voluptuosa, rep el bes de foc que el sol li envia, i esclata en or de forment; i en mig de l'alegria dorada, surten les rialles roges de les roselles, verges folles dels camps...

La séquia porta sa frescor d'aigua en sinuositats plaentes. Al marge, encatifat de verdor, surten les fletetes que semblen guaitar admirades la corrent d'aigua tranquil·la.

De vegades hi ha un racó voltat de canyes, i murta, i moreres, i per allí passa misteriosa l'aigua; només de quan en quan fa una dolça espurna de bromera blanquíssima, com si l'aigua fos un infantó que s'amaga divertit i fes esforços per a contindre la rialla que vol esclatar joiosa; després torna el silenci en aquell lloc de verdor serena i no parla l'aigua més que en algun sospir de cristall. I l'aire ve suau de la mar, per a fer confidències a les roselles.

Allí està el camp, la plana immensa, gloriós, inundat per aquella besada del sol que tot ho purifica.

E. López-Chavarri, *Proses de viatge*

1. Eduard López-Chavarri i Marco va connectar amb els modernistes i podríem dir que és un dels pocs escriptors valencians que es dedicà a la prosa a l'inici del segle XX. Llegiu en una enciclopèdia la biografia i l'obra d'aquest polifacètic personatge. Feu una llista dels diferents gèneres que conreà i de les obres que va escriure i compondre.

2. Llegiu el text anterior i anoteu en el quadre següent els elements naturals i els sintagmes adjectius que els descriuen:

terra	estovada, voluptuosa

3. Expliqueu aquestes expressions on l'autor descriu els elements amb gran apassionament:

- (sol) *una floració d'alegries*
- (terra) *rep el bes de foc que el sol li envia i esclata en or de forment surten les rialles roges de les roselles, verges folles dels camps...*
- (aigua) *dolça espurna de bromera blanquíssima*

4. Imagineu-vos l'estat d'ànim del poeta i descriuiu-lo. Després, expresseu en belles imatges el paisatge de la vostra terra.

5. Definiu els termes següents, que formen part d'aquest espai natural:

sèquia: _____

marge: _____

canyes: _____

murta: _____

moreres: _____

roselles: _____

6. A la comarca de l'Horta us proposem de visitar València. Per a això és necessari que us documenteu. Primerament hauríeu d'aconseguir un plànol de la ciutat i després marcar-vos un itinerari. Per saber què visitar, ajudats de la informació que en podeu treure d'una enciclopèdia, feu una llista de tot allò que us agradaria conèixer: palaus, catedral, construccions urbanes i fortificacions, personatges històrics de la ciutat, museus, etc. Per a documentar-vos sobre la ciutat de València podeu llegir també alguna novel·la de Ferran Torrent, de Joan Francesc Mira o d'Isa Tròlec (J. B. Mengual).

Text 4: Vora el barranc dels Algadins

*Vora el barranc dels Algadins
hi ha uns tarongers de tan dolç flaire
que per a omplir d'aroma l'aire,
no té lo món millors jardins.
Allí hi ha un mas, i el mas té dins
volguts records de ma infantesa;
per ells jo tinc l'ànima presa
vora el barranc dels Algadins.*

*Vora el barranc dels Algadins,
s'alcen al cel quatre palmeres;
lo vent, batent ales lleugeres,
mou son plomall i els seus troncs fins.
En ells, millars de teuladins
fan un soroll que el cor enxisa.
¡Qui ouir pogués sa xillerissa
vora el barranc dels Algadins!*

*Vora el barranc dels Algadins
l'aigua corrent els camps anega;
en sos espills el sol llampega,
i trau l'arròs verdosos brins.
Sona el tic-tac en los molins;
i al caure el sol, caçadors destres,
a joca van d'ànets silvestres
vora el barranc dels Algadins.*

*Vora el barranc dels Algadins
mourà demà les palmes l'aire,
li donaran los horts son flaire,
i sa cantúria els teuladins.
Lo mas demà guardarà dins
dolços records i imatges belles;
ijo no podré gojar ja d'elles
vora el barranc dels Algadins!*

Teodor Llorente, dins *La Renaixença valenciana i Teodor Llorente*

Els Algadins, partida del terme municipal d'Alginet, a la Ribera Alta, va servir de tema a una de les poesies més conegudes de Teodor Llorente, al qual s'ha reafirmat com un dels puntals de la Renaixença al País Valencià. Lligat a la tasca global de la Renaixença a Catalunya, va saber donar un gran impuls a la llengua en el seu vessant literari.

1. Estudieu la figura de T. Llorente i situeu-la en el marc de la Renaixença, tot relacionant-lo amb els escriptors de la Renaixença a Catalunya, com «lo gaiter del Llobregat» (Rubió i Ors) i Marià Aguiló.

2. Informeu-vos sobre «lo Rat Penat»: qui el va fundar, amb quin motiu, per a quina finalitat... Feu-ne un breu article informatiu.

3. Feu l'anàlisi del poema «Vora el barranc dels Algadins». Estudieu el vers i l'estrofa. Fixeu-vos que els versos es troben enllaçats de quatre en quatre, i d'una manera simètrica les estrofes van passant de la descripció (les dues primeres) a fets presents i a un futur esperançador on es reuneixen tots els elements descrits anteriorment. Comenteu-ho.

4. El ritme és alegre i cançoner gràcies a la tornada que repeteix el vers inicial. Expliqueu aquest tipus de composició anomenada «composició en anell».

5. Expliqueu què ve a dir el poeta i resumiu el contingut de cada estrofa.

6. Llegiu la poesia de Teodor Llorente «València i Barcelona», que podreu trobar en el llibre citat anteriorment. Marqueu aquells versos que expressin el sentiment fraternal que va contribuir a establir la germanor entre els poetes catalans i els valencians.

Text 5: Xàtiva

El mur baixa per la falda de la muntanya, però l'alcàsser queda en la cresta, vigilant i dur. Hi ha un gran espai buit, escarpat, dins del cinturó emmerlat: ací, on avui prolifera el garrofer, l'olivera, la mata silvestre, es trobava la ciutat antiga, protegida.

Joan Fuster, *El País Valencià*

1. Llegiu tot el capítol sobre Xàtiva de Joan Fuster. A continuació emmarqueu cronològicament totes les cultures que es van establir en el seu castell.

2. Llegiu el passatge sobre el setge de Xàtiva del *Llibre dels fets de Jaume I*, capítol 339. També podeu llegir el capítol XLIX de la *Crònica de Bernat Desclot*.

3. Després de documentar-vos bé, digueu quins quatre aspirants a reis van sofrir presó en aquest castell. Informeu-vos sobre quines corones pretenien.

4. En l'estudi històric de Xàtiva haureu trobat referències als Borja. Feu un paral·lelisme de la relació que hi ha entre aquest llinatge i l'època d'esplendor viscuda al segle XV.

5. Ompliu la fitxa que trobareu al final d'aquest capítol.

4. LA VALL D'ALBAIDA I LA SAFOR

Text 1: La Vall d'Albaida

Però després el camí se'n puja muntanya amunt, i els horts queden allà baix, petits, com alcatifes verdes, i la sènia sembla un ull obert enmig de la terra (algun gegant moro que mira al cel i espera que el deslliuren del seu encantament), i els arbres vénen amorosos a donar ombra al caminant, i el bosc du l'alegria de la seva vida, i la joventut de sos arbres sempre verds...

Anàvem per dins d'aquell encant qui sap el temps, quan de sobte s'obrí la muntanya al davant nostre: era el coll. I per allí, quina meravella! Tota la vall plena d'arbres en flor, i de séquies rialleres, i d'hortes, i d'alqueries blanques, i de poblets alegres! ... la Vall d'Albaida, encisadora!

E. López-Chavarri, *Proses de viatge*

1. Aquest paisatge descriu el camí de Xàtiva a la Vall d'Albaida. Situeu aquest enclavament natural en un mapa de les comarques del País Valencià. Marqueu els accidents orogràfics amb els quals limita.

2. Documenteu-vos sobre la història de la comarca i ompliu la fitxa que trobareu al final de l'apartat sobre la seva capital: Ontinyent.

3. Un dels fills il·lustres d'Ontinyent fou el pare Fullana. Informeu-vos sobre la seva tasca com a lingüista.

Text 2: El puig del Cudol

*Conec aquests turons.
El verd rusc del romaní,
l'altre punxent de l'argelaga orca,
aquell entorcillat de l'antiga olivera,
els verderols dels pins.
Els conec.
I si el sol, amb l'agut soroll dels seus arcs,
aquest acord hagués badat,
tot fóra ja distint, fóra groguenc,
llimons ferits i verds al temps mateix.
¿Canvia ... .. en els ulls ja la llum?
¿Fins a ... .. Tot
brusc contrast desapareix ... ..
... .. El paisatge és una aquarel·la.*

Josep Piera, *Dictats d'amors*

1. El puig del Cudol es troba al terme de Llutxén. Encara que Josep Piera és de Beniopa, comarca de la Safor, sent la percepció de la terra, d'allò que li era molt familiar. Llegiu el poema. Relacioneu el canvi produït en el poeta amb algun fet de la seva vida.

2. Fixeu-vos en la segona part del poema, a partir de l'oració condicional. Alguna cosa ha canviat a partir d'aquest moment: les imatges, els objectes, els paisatges... Un canvi produït per un fet molt important, tal vegada un fet relacionat amb la llengua. Comenteu-ho i al mateix temps amb l'ajuda pertinent intenteu esbrinar la realitat dels fets exposats.

3. Expliqueu els darrers versos, els punts suspensius i el missatge final: *El paisatge és una aquarel·la*.

Text 3: La Safor

Todo el campo de Gandía fue llamado por los moros «La Conca de la Safor», que quiere decir en arábigo «campo de repasto y hartura», como aquellos que conocieron bien el migajón de la tierra. I -afegim això a Escolano- en efecte: la terra és bona; la pluviositat, una mica major que en la resta del país; el Serpis i nombroses fonts li prodiguen l'aigua de reg; i les muntanyes del seu límit Nord la resguarden dels vents freds i de les seves calamitats.

Joan Fuster, *El País Valencià*

1. Com podeu veure la comarca gaudeix d'una situació privilegiada entre mar i muntanya. En el seu ambient es respira una rica herència històrica que es reflecteix en els seus monuments i en la seva gent. Després de llegir el capítol dedicat a Gandia de l'obra de Joan Fuster *El País Valencià*, ompliu la fitxa que trobareu al final d'aquest capítol.

2. Documenteu-vos sobre el ducat de Gandia: digueu a qui havia pertangut i qui el va comprar.

3. Els Borja van ser una gran saga filla de Gandia. Informeu-vos en una enciclopèdia o en un diccionari d'història sobre els papes Calixt III i Alexandre VI i la seva família. Estructureu els seus arbres genealògics. Enumereu els personatges més importants, les seves efemèrides i els seus alts càrrecs fins a Sant Francesc de Borja, IV duc de Gandia¹⁸.

4. Escriviu en forma de relat curt la vida de Lucrecia Borja (recentment s'ha publicat la novel·la de Maria Bellonci, *Lucrecia Borja*).

5. Altres fills il·lustres de Gandia foren el poeta Ausias March i el cavaller Joanot Martorell. Sobre Joanot Martorell i la seva obra *Tirant lo Blanc* trobareu infinitat d'activitats a *Tirant lo Blanc, propostes didàctiques*, entre altres obres.

¹⁸ Podeu trobar més informació als articles «500 anys de Borja» i «Els Borja a debat» del setmanari *El Temps*, núm. 417 i 418 respectivament.

6. Informeu-vos sobre la figura d'Ausias March i el seu parentiu amb Joanot Martorell. Documenteu-vos sobre el monestir de Sant Jeroni de Cotalba i la seva relació amb la família March.

7. Sobre l'obra d'A. March, escolteu els poemes musicats per Raimon en el disc *Raimon canta Ausias March*. Després llegiu-los i comenteu-los a l'aula.

8. Estudieu les diferències d'estil d'Ausias March respecte els seus predecessors, com ara Pere March.

9. Després de llegir alguns dels poemes d'Ausias March, englobeu en camps semàntics: la terminologia marinera, bèl·lica, de dolor, etc. que l'autor utilitza per a parlar de l'amor. Estudieu algunes de les comparacions utilitzades pel poeta gandià.

10. Un dels escriptors actuals més representatius de la narrativa valenciana és Josep Franco. L'escriptor de Sueca, en la seva novel·la *L'últim roder*, a més de dur-nos a recórrer les comarques que estem tractant ens remarcarà una història de bandolerisme a les terres valencianes. Un cop llegida la novel·la, treballeu les activitats següents:

a) Definiu la figura del *roder*. Compareu els cànons del bandolerisme que trobareu en l'estudi previ amb el protagonista, Eugeni «el frare».

b) Estudieu la temàtica de la novel·la i les subtemàtiques dividides en tres etapes i després prepareu un debat per confrontar posicions sobre la pervivència o no de les inquietuds del protagonista.

c) Estructureu la novel·la, fixeuvos si el relat dels fets és lineal, si l'ordre temporal és progressiu o si es trenca... Dividiu els itineraris en tres nuclis.

d) Compareu la figura d'Eugeni «el frare» amb la de Joan de Serrallonga o Perot de Rocaguinarda. Marqueu les diferències i afinitats. Per obtenir més informació podeu consultar *El bandolerisme català a Literatura i llegenda*, de Joan Fuster.

5. LA MARINA, L'ALCOIÀ, L'ALACANTÍ I EL BAIX VINALOPÓ

Text 1: El Montgó

Al passar davant de Montgó, que com un sentinella avançat, guaita el cap de Sant Antoni i lo golf de València, surt lo sol per entre les muntanyes d'Ivissa, que són forçades, formant dues puntes agudes i dues altres muntanyes més planes. Semblen los massissos merlets d'una ciutat enfonsada.

Montgó és verament imponent: és alt i d'ampla tossa, que sembla més estreta mirant-lo des de migdia; una de ses arrels forma el cap de Sant Antoni. A banda de ponent

té Dénia, blanca i hermosa, com una mora que, banyant sos peus en l'ona del Mediterrà, s'hagués quedat aquí sorpresa per la host victoriosa del rei en Jaume.

Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges*

1. Jacint Verdaguer, de camí cap a la costa africana, no pot deixar de descriure la serra de Montgó. Llegiu el text i després escriviu una definició de la serra tot canviant els elements poètics per elements geològics.

2. Llegiu tot el capítol on parla de la comarca de la Marina i d'altres muntanyes imponents, com l'Aitana. Remarqueu la comparació que en fa amb el Puigmal. Dibuixeu en un mapa tot el que J. Verdaguer va descrivint.

3. Dénia, enclavament ibèric, grec i romà, té també història a l'interior de les seves muralles. Documenteu-vos sobre el municipi mariner tot omplint la fitxa que trobareu al final d'aquest capítol. Marqueu-vos un itinerari per la ciutat. Informeu-vos dels principals monuments històrico-artístics i de les possibles visites pels voltants, com per exemple Xàbia.

4. Diferencieu per èpoques històriques: el regne de Dénia, el comtat de Dénia, el marquesat de Dénia i el ducat de Dénia. Expliqueu la història de cadascun, qui el regia i quin territori abarcava.

Text 2: Del cap de Sant Antoni al cap de la Nau

El trajecte és brillant: pins redoblats, bancals de tant en tant, de terra rogenca, i la penya grisa o d'un ocre ardorós, es confronten amb el blau delirant del Mediterrani. És gairebé una postal agençada i perfecta. Al cap de Sant Antoni, un far i un balcó sobre l'horitzó inflexible: des d'ací -com des del Sant Antoni, i millor encara des del cim del Montgó-, en els dies nets, s'ataïlla el perfil de les Balears, almenys el d'Eivissa...

Joan Fuster, *El País Valencià*

1. Fuster descriu el paisatge costaner com si es tractés d'una postal, amb tots els elements disposats ordenadament com en un aparador. Ompliu el quadre següent tot col·locant i confrontant els colors i qualitats -sintagmes adjectius- dels elements tal com ho fa el text, separant clarament els que descriuen elements terrencs dels que ho fan d'elements marítims:

Elements terrencs	Descripció	Elements marítims	Descripció

2. A continuació definiu cada sintagma adjectiu indicant la qualitat que defineix. Per exemple: Quin color creieu que representaria *el blau delirant del Mediterrani*? Quan Joan Fuster diu que és *delirant*, quina caracterització creieu que li vol donar, al color blau?

Text 3: El color blau de l'Alcoià

El que abasta la vista, des de la porta del mas, és, però, un paisatge pla, sense gens d'afectació. Les carrasques, esparses arreu, li donen el sabor de carrascar tan propi de les comarques del sud. Això és inconfusible, tant com el color blau-grisenc de les muntanyes. També hi ha pins i oliveres, una constant que no es perd enlloc del Mediterrani. Alguna noguera i els ametllers, que tremolen de fred, les branques despullades a l'aire, fins que els vinga el moment gloriós de la florida. [...]

A l'Alcoià, quan es fa de nit, però en el punt dolç en què el cel encara és blau -un blau intens, un blau opac-, el relleu adquireix una consistència especial. Els perfils de les muntanyes es marquen com si acabassen d'ésser dibuixades, en una ratlla precisa i neta.

Aleshores, les muntanyes s'aproximen a la vista i diria's que les pots tocar amb la mà. És un efecte òptic, fruit, segurament, de l'especial transparència de l'aire i de la llum del sol enfocada a l'esquena de les muntanyes, el mateix efecte que els decorats d'un teatre. Fa molta impressió quan ho veus per primer cop.

Isabel-Clara Simó, *Món d'Antoni Miró*

Text 4: Paisatge alcoià

A cada pas girem la vista amb inquietud i sorpresa cap a qualsevol punt cardinal: tot és orografia brusca, fantasia calcària, detallada en corregades i en crestes, successiva, interminable, deserta. Tres serres imponents, la Mariola, l'Aitana i la de Benicadell, limiten aquesta comarca d'Alcoi i l'omplen amb els seus contraforts barrejats i capriciosos. Des del port de la Carrasqueta es descobreixen de vegades llunyanies amb neu, en els pics robustos. La carretera, en cornisa sobre el precipici, continua

sent un mirador impagable. Una altra serra, el Carrascal d'Alcoi, plana a la nostra esquerra. Es repeteixen les restes de bosc, i el matoll s'insinua pels repetjons i les trencadures. Algunes masies s'oculten en les escarpes o presideixen greus replans cultivats. I després, Alcoi.

Joan Fuster, *El País Valencià*

Text 5: La serra de Mariola

Situada al nucli muntanyenc del sud del País Valencià, a cavall entre les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, la serra de Mariola és una de les més extenses del País, com també una de les més conegudes popularment i científicament. La bellesa i agressivitat dels seus paisatges i l'indubtable valor del seu patrimoni natural l'han dotada d'una merescuda fama, i n'han fet símbol d'identificació per als habitants dels pobles que viuen als seus peus.

Com correspon al seu caràcter de serralada bètica, està formada quasi exclusivament per materials càlcics, amb una orientació predominant de sud-oest a nord-est. El punt culminant de Mariola, l'Alt Montcabrer, és amb els seus 1.389 metres, un dels cims més importants de les comarques del sud del País Valencià.

L'aigua és una de les grans riqueses naturals de la serra: pertot arreu sovintegen fonts i brolladors, molts dels quals brollen tot l'any amb un cabal important. A més, les aigües de Mariola donen lloc a tres rius importants: el Vinalopó, l'Alcoi i el Clariano. D'altra banda, Mariola atresora un notable valor paleontològic: almenys nou jaciments de fòssils, alguns d'ells de primera magnitud, han estat catalogats fins ara a la serra.

J. R. Nebot/C. M. Mansanet, «La serra de Mariola»

Us hem triat tres textos que descriuen amb finalitats diferents la comarca de l'Alcoià. El primer vol comunicar d'una manera poètica com el paisatge de la zona influeix en l'obra pictòrica d'Antoni Miró, artista alcoià. El segon descriu amb rigorositat el paisatge que podem trobar i veure si viatgem per la comarca, camí d'Alcoi. I el tercer, en canvi, ens fa una descripció científica, com si es tractés de la fitxa tècnica de la serralada.

1. Identifiqueu els elements que diferencien els estils de cadascun dels textos llegits.
2. A qui creieu que anirien adreçats? Quins registres lingüístics creieu que han fet servir els autors? Comenteu-ho.
3. Llegiu tot l'article «La serra de Mariola»¹⁹. Separeu els temes per àrees: allò que fa referència a la naturalesa, a la història i a l'ecologia. Després descriuiu en forma d'article

¹⁹ *El Temps*, núm. 408 (13 d'abril de 1992).

periodístic el vostre reportatge sobre la serra, segons l'enfocament que li vulgueu donar: científic, històric o ecològic.

4. Informeu-vos sobre les plantes que s'hi poden trobar i descriuiu-les: *espígol, menta, sàlvia, ginebre, farigola, àrnica, romaní, majorana, romerola, ginesta, donzell*.

5. Feu una sortida als boscos o paratges més propers i busqueu amb l'ajuda del seminari de Ciències de la Naturalesa, plantes que siguin medicinals o tinguin facultats culinàries. Classifiqueu-les i formeu el vostre propi herbari.

6. Abans de visitar la comarca, documenteu-vos sobre Alcoi i voltants. Comenceu per la reconquesta d'Alcoi: *Crònica del rei Jaume I*²⁰ i *Crònica de Bernat Desclot*²¹ i demaneu informació sobre la festa de «moros i cristians». Després, ompliu la fitxa que trobareu al final d'aquest capítol.

7. Per complementar l'estudi de la zona podeu llegir *Júlia* o *El Mas del diable* de l'escriptora alcoiana Isabel-Clara Simó. Sobre l'última, trobareu propostes didàctiques a *Isabel-Clara Simó, Una ombra fosca com un núvol de tempesta* («El gust per la lectura», 1992-93).

Text 6: La Penya Roja

La Penya Roja és un pic molt gros i enlairat i de ben difícil accés, puix que es troba voltat de cingles torbadors i de barrancs negres i aspres, i moltes vegades roman hores i dies i fins setmanes i tot, dins els espessos núvols que puguen carregats d'aigua des del Mediterrani.

Enric Valor, «Les velletes de la Penya Roja»

1. Busqueu en un mapa les serres de la Penya Roja i de la Foia de Castalla. Situeu les principals poblacions que les flanquegen.
2. Definiu en terminologia científica què és una foia i digueu on abunda principalment com a topònim. Poseu-ne exemples i documenteu-vos sobre la foia de Castalla i la Penya Roja.
3. Estudieu la indústria de la zona, principalment de Xixona, d'Ibi i d'Onil.
4. Llegiu el capítol «Alacant i els alacantins», op. cit. de Joan Fuster. Diferencieu allò que és element de crítica, d'allò que és narració de fets històrics o anecdotaris i d'allò que és descripció del lloc.

²⁰ Capítol 556.

²¹ Capítol XII, pàg. 440-444.

Si voleu treballar les rondalles d'Enric Valor «La rabosa i el corb» o «Les velletes de la Penya Roja» us proposem que utilitzeu les activitats de l'apartat II del dossier *Rondalles i llegendes*, «El gust per la lectura» 1991-92.

Text 7: Elx: el palmerar, el Misteri i la Dama

Tres coses acudeixen a l'interès del turista quan s'acosta a Elx: el palmerar, el Misteri i la Dama. El palmerar el veiem de seguida, abrigant la ciutat pel Nord, l'Est i el Sud: un bosc de plomalls zumzejants, remorós en la brisa, verd damunt la impecable tela blava del cel. Un pensa en els àrabs, no pot evitar-ho; el decorat encaixa perfectament amb el tòpic. Però no; Elx té palmeres des de molt abans de la vinguda dels moros. Potser les importaren els fenicis. Encara que, sens dubte, els moros les estendrien i en tindrien cura amb la nostàlgia dels seus paisatges llunyans.

Joan Fuster, *El País Valencià*

1. Tal com diu Fuster, hi ha tres coses d'interès a Elx: el palmerar, el Misteri i la Dama. Llegiu el que diu l'escriptor sobre aquestes tres coses en el capítol «Elx i el seu camp», del llibre *El País Valencià*.
2. Aconseguiu un plànol de la ciutat d'Elx, busqueu informació i marqueu els llocs més importants per visitar.
3. Sobre el palmerar, a part del que explica Joan Fuster, podeu llegir l'article «Elx, una ciutat entre palmeres»²². Situeu els principals palmerars de la ciutat en el plànol d'Elx.
4. La Dama d'Elx és una bellesa arqueològica considerada com la peça capital de l'escultura ibèrica. Documenteu-vos-en: època, on i quan fou trobada, per què la van vendre, a qui, i on es troba actualment. Després, descriuiu-la.
5. Informeu-vos sobre la llegenda que diu que Amílcar Barca va ser mort aquí i sobre la seva relació amb l'antiga *Illia* ibèrica.

La més famosa de les representacions assumpcionistes és el *Misteri d'Elx*, que encara és representat a l'església de Santa Maria d'aquesta ciutat els dies 14 i 15 d'agost de cada any. És un cas evident de persistència de teatre de tipus medieval, representat dins d'un temple, escoltat i seguit amb autèntic fervor.
6. Llegiu la versió que trobareu dins de *Teatre Medieval i del Renaixement*. Podeu interpretar-la tot llegint-la a l'aula o solament comentar-la, com a mostra de teatre medieval. Documenteu-vos sobre l'espai escènic: decorats, ginys i efectes especials com la «magrana».

²² *El Temps*, núm. 459 (5 d'abril de 1993).

7. Cerqueu informació sobre les consuetes. Després informeu-vos sobre quantes se n'han conservat del *Misteri d'Elx* i si són musicades o no.

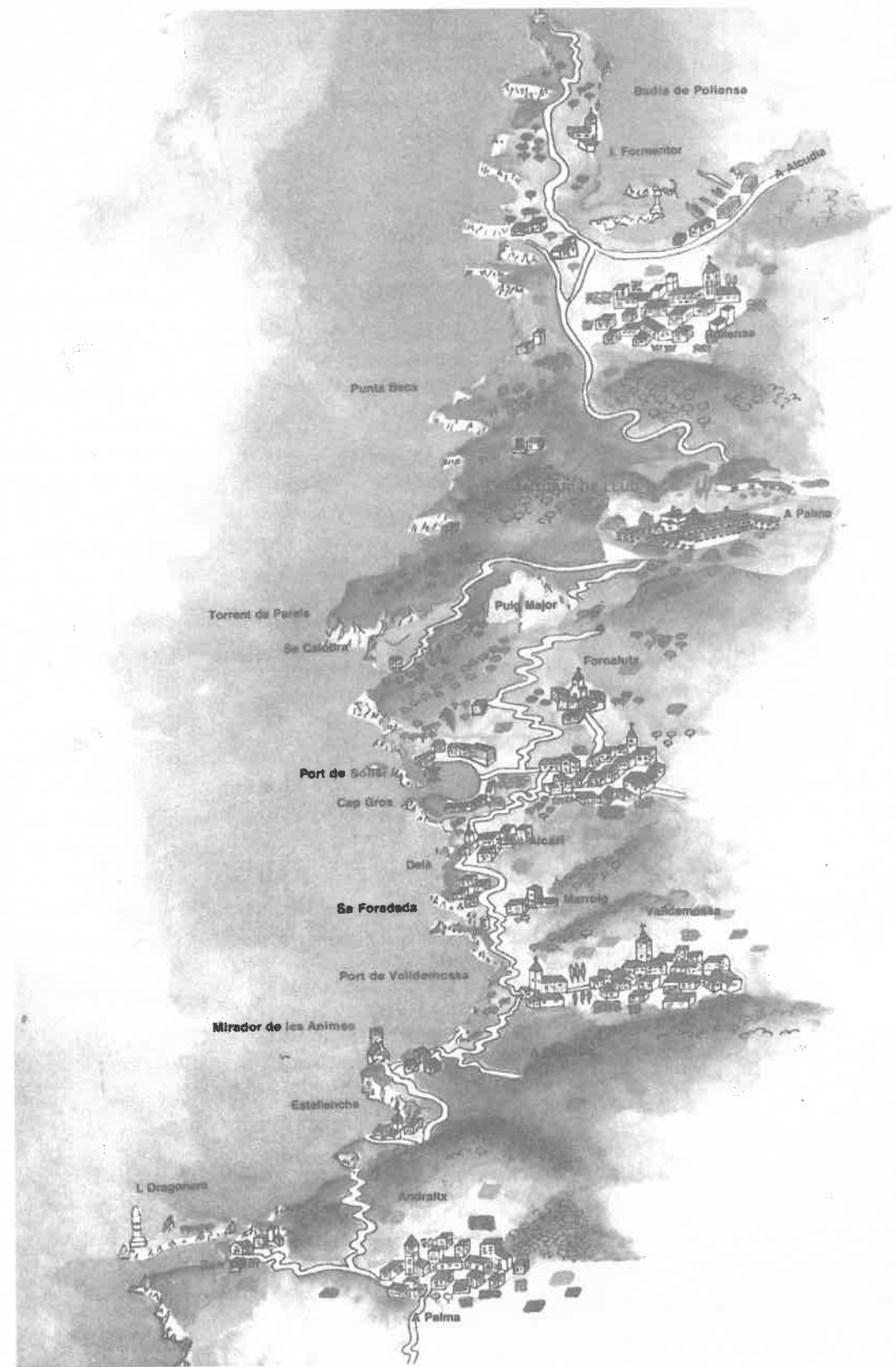
8. Documenteu-vos sobre altres mostres de teatre medieval i de la seva persistència fins els nostres dies. Podeu utilitzar el vídeo *La festa o misteri d'Elx*, editat per Diario Información el 1990. A la primera part, hi trobareu un resum comentat del *Misteri* i a la segona, una síntesi documental de la representació.

FITXA

Aquesta fitxa us ajudarà a esquematitzar l'estudi de les principals poblacions que us hem demanat al llarg de tot aquest capítol. Hi incloem les dades bàsiques -per saber si es tracta d'una ciutat gran o no-, els sectors de treball -per conèixer a què es dedica principalment la població activa-, els principals monuments històrics i artístics -com ara museus-, la manera d'arribar-hi -molt important a l'hora d'estudiar la geografia i les comunicacions de la zona-, si hi ha nascut o viscut algun personatge i, finalment, els llocs d'interès del voltant, per poder fer alguna excursió. No cal dir que aquesta fitxa es pot utilitzar en altres apartats del dossier.

DADES BÀSIQUES	COM ARRIBAR-HI
Població: Habitants: Comarca:	
SECTORS DE TREBALL	CIUTADANS IL·LUSTRES
Serveis: Agricultura: Indústria:	
MONUMENTS HISTÒRICO-ARTÍSTICS	LLOCS PROPERS D'INTERÈS

(Aquesta fitxa és una adaptació de la publicada en el setmanari *El Temps*, núm. 475, del 26 de juliol de 1993).

VI. MALLORCA

1. DE CIUTAT A POLLENÇA

Text 1: Ciutat de Mallorca

Passada la punta de Cala Figuera, des de la coberta del vaixell que el duu a Palma, el viatger, fascinat per la visió de la meravellosa badia -que ha estat comparada amb el golf de Nàpols- notarà a mesura que va avançant com la ciutat, embolicada amb un polsim de roca seca, s'acosta als seus ulls i se li tira al damunt. Retallat contra un meravellós fons de muntanya, que a l'hivern, si la visibilitat és bona, es presenta nevat i brillant, veurà un caseriu blanc molt dilatat. El caseriu s'allarga per les dues banyes de la badia. A la dreta veurà el pla de l'illa sobre el qual destaca la muntanya de Randa, i la costa blanquinosa fins al Cap Enderrocat. A l'esquerra contemplarà l'extensió de la ciutat sobre la ribera de ponent, caient sobre la falda de la muntanya, davant del mar. Quan el vaixell s'atansi a la boca del port, els detalls s'imposaran. Per damunt del caseriu de la ciutat, entre els pals velers, dipositada sobre la muralla, veurà les cresteries de la catedral, i al seu costat la mola del palau de l'Almudaina. A l'esquerra, ran de terra, la Llotja de Mar. Més a l'esquerra, a la riba de ponent, sobre un graciós turó literalment cobert de pins, apareixerà el castell de Bellver amb el seu perfil inconfusible, ple de gràcia. Entre aquests dos monuments veurà uns molins desmantellats sobre una pinzellada vermellosa.

Josep Pla, *Mallorca, Menorca i Eivissa*

1. Iniciem el nostre itinerari des de Palma amb la visió que ens ofereix Josep Pla de la seva arribada al port. El text descriu el paisatge que es presenta quan el viatger s'apropa a la costa. Situeu en un plànol de Ciutat els indrets següents: la catedral, el palau de l'Almudaina, el castell de Bellver i la Llotja.
2. El Castell de Bellver es troba als voltants de Palma i serví de presó a diversos presoners polítics en anys fatídics d'absolutisme. De quin segle data i per ordre de quin rei es construí? Quin arquitecte en va dirigir la construcció? A quin estil arquitectònic pertany?
3. L'edifici de la Llotja es féu necessari quan l'illa de Mallorca mantingué les millors relacions amb les repúbliques italianes: la puixança del comerç mallorquí féu necessària una casa de contractació que correspongués a l'esplendor econòmica. Què és una llotja? Quina és la seva finalitat? Quins altres edificis d'aquest tipus coneixeu?
4. El setembre de l'any 1229, quan l'expedició liderada pel rei Jaume I es dirigia a l'illa de Mallorca, fou sorpresa per una forta tempesta. El rei Jaume va prometre que si l'empresa tenia èxit, faria edificar un temple en honor a la Mare de Déu. El resultat fou la construcció de la catedral, que ofereix una visió inoblidable al viatger que arriba a Palma per mar, un matí clar i net. Informeu-vos sobre aquest edifici: estil arquitectònic, reformes, arquitectes, dependències, etc.
5. A la dreta de la catedral trobem el palau de l'Almudaina, antic palau dels reis moros. Qui va fer reconstruir aquest palau? Quin ús va tenir l'edifici?

6. Busqueu més informació de Ciutat: geografia, història, demografia, institucions administratives, economia, edificis, gastronomia, etc.

Text 2: Andratx

La costa va des de Camp de Mar fins a la Torre Nova, formant caps enormes, incivils, de rocam gris fosc vetejat de vermellors, coronats de pinar: Andritxol, la Mola, Na Galinda, Fabioler, Galera... A Camp de Mar, cala ampla i penetrant, l'aigua d'un blau exacerbat, s'hi belluga una acumulació turística internacional. A Cala Llamp, de paisatge repelenc, mineral, comença una urbanització que penja del penyalar. A Cala Degos, hi vaig a vegades, en barca, amb amics, i sobre les bales llises ens mengem un meló, fresc i dolç, tot bevent vi blanc, mentre esperem que el peix sigui fregit. I xerrem fins a posta de sol.

I el Port d'Andratx, una olla entre pinars i horts, mansa l'aigua, immòbils els pals dels iots i de les barques, lluminós. A l'horabaixa s'encén la farola, encara dèbil, i l'aigua queda de plom, acerada, estampa malenconiosa. A la nit, les llums somortes, de color taronja, es reflecteixen amb irisació vacil·lant. Les al·lotes que es passegen per damunt el moll són d'una bellesa neta, com una fruita. Es fa tard, la nit és càlida. Entra, enfonsada fins als embornals, una barca de bou o una gambera.

A Sant Telm, gran cala oberta a l'horitzó, en punt de migdia la mar és un centelleig agut. L'illot del Pantaleu, com un pa verd, és allí davant, amb els virots que xisclen, ocellots mossegadors. Darrera, la Dragonera llarga i dentada, illa de sargantanes. Pel Freu, entre la Dragonera i terra, hi ha sempre correntia, i amb el mal temps s'arbora l'onatge, pitja escopint bromera.

Baltasar Porcel, *Les illes, encantades*

1. Des de Palma de Mallorca, vorejant la costa de Ponent descobrim Andratx i el seu port. Després de llegir el text de Baltasar Porcel sobre el paisatge andritxol, busqueu el significat dels mots següents pertanyents al lèxic marítim:

Mot	Significat
<i>bala</i>	
<i>iot</i>	
<i>embornal</i>	

<i>barca de bou</i>	
<i>gambera</i>	
<i>correntia</i>	

2. El text anterior es caracteritza per la varietat cromàtica. Localitzeu els adjectius o expressions que denotin aquest fet.

3. Localitzeu sobre un mapa de l'illa de Mallorca els següents accidents geogràfics del text: Andratx, Camp de Mar, Cala Llamp, Cala Degos, Port d'Andratx, Sant Telm, el Pantaleu i la Dragonera.

4. Informeu-vos sobre la vila d'Andratx. Quants habitants té, aproximadament? A quines activitats econòmiques es dediquen els seus habitants i a quines d'il·legals es dedicaven els avantpassats? Quines característiques paisatgístiques tenen els seus voltants? Quina finalitat tenia el sistema de torres de vigilància que caracteritza la costa d'Andratx? Quins moviments migratoris es produïren en aquesta localitat? Serviu-vos del relat de Baltasar Porcel «El món d'Andratx», publicat en el recull d'articles *A totes les Illes*.

5. Un dels components essencials de la narrativa de l'escriptor i periodista Baltasar Porcel, andritxol de naixement, és la mitificació i evocació del passat de la població, de la seva vida quotidiana, del seu paisatge, de tot aquell món en clar procés de desintegració. Interesseu-vos per la vida i l'obra de Porcel. Feu una llista de les obres que ha escrit i agrupeu-les per gèneres. Quines es desenvolupen en el marc d'Andratx? Trieu-ne algun fragment i comenteu-lo.

Des d'Andratx, seguirem el camí, que transcorre paral·lel entre la serra de Tramuntana -llarga serralada septentrional que protegeix l'illa dels furiosos vents del Nord- i la costa. El primer pas és Valldemossa.

Text 3: Valldemossa

La serra de Valldemossa puja passant d'uns planells que s'estreten a uns altres fins a una mena d'embut voltat de muntanyes altes i tancat al nord pel vessant d'un últim planell, a l'entrada del qual hi ha situat el monestir. Els cartoixans suavitzaren, amb un treball immens, l'aspror d'aquest romàntic indret. Convertiren el sot amb què acaba la serra en un extens jardí, envoltat de murs que no tapen la vista, i al qual una vorada de xiprers de forma piramidal, disposats de dos en dos en plans diferents, dona l'aspecte arreglat d'un cementiri d'òpera.

Aquest jardí, plantat de palmeres i d'ametllers, ocupa tot el fons inclinat del sot i s'enfila pels primers plans de la muntanya formant extenses grades. [...]

La Cartoixa, situada al darrer pla del coll de muntanyes, dona al nord a una vall espaiosa que s'eixampla i puja fent un pendent suau fins a a l'escarpada costa, que el mar bat i soscava a la base. Un dels braços de la serra va cap a Espanya i l'altre cap a l'orient. Així, des d'aquesta pintoresca cartoixa, es domina el mar per totes dues bandes.

George Sand, *Un hivern a Mallorca*

1. Llegiu la descripció del paisatge de Valldemossa de l'escriptora George Sand. L'escriptora ens n'ofereix una visió panoràmica. Quins elements paisatgístics selecciona per fer aquesta descripció? Localitzeu els elements reals del paisatge i els elements subjectius de l'autora.
2. A partir d'una fotografia panoràmica de la vostra ciutat o poble, feu-ne una descripció detallada i, a continuació, compareu-la amb la de la resta de companys i destrieu els elements més objectius d'aquells que són més subjectius.
3. Recolliu informació sobre Valldemossa. En quina zona de l'illa de Mallorca està situada? Com s'anomena la serra que l'envolta? Quines visites culturals s'hi poden realitzar?
4. Un dels elements més característics de Valldemossa és la seva cartoixa. Què és una cartoixa? Quin sant va fundar l'orde religiós dels cartoixans i en quin any? De quina localitat francesa és originari? Quin tipus de vida duen els monjos cartoixans? Quins productes elaboren? Informeu-vos a la *Gran Enciclopèdia Catalana* sobre les cartoixes existents o que han existit als Països Catalans.
5. Prepareu una visita a algun monestir o convent dels voltants del vostre poble o ciutat. Informeu-vos sobre la seva història i sobre el tipus d'edifici: a quin orde religiós pertany, a què es dediquen els seus integrants, etc.
6. Valldemossa se situa en una vall d'esplèndida bellesa. Es va fer mundialment famosa quan l'hivern de 1838 i 1839 va allotjar a la Cartoixa el compositor polonès Frédéric Chopin i la seva companya, l'escriptora francesa George Sand, i els seus dos fills. Chopin, malalt de tuberculosi, hi compongué la major part dels seus preludis. George Sand escriuria dos anys més tard un llibre bell i polèmic, *Un hivern a Mallorca*. Redacteu una biografia de Frédéric Chopin i elaboreu una llista completa de totes les seves composicions musicals i dels diferents gèneres musicals a què pertanyen.
7. Escolliu alguna de les composicions musicals de Chopin i prepareu una audició per als vostres companys. Informeu-vos sobre les peces seleccionades i feu-ne una introducció explicativa.
8. George Sand és un pseudònim. Quin és el nom autèntic de l'escriptora? Informeu-vos sobre la seva vida i la seva obra. Coneixeu alguns detalls polèmics sobre la seva vida? A quin moviment literari va pertànyer? Quines són les característiques principals de la seva obra? Enumereu les obres més importants.

9. Comenteu a classe el següent text de Santiago Rusiñol sobre l'estada de George Sand a Valldemossa.

Text 4: La George Sand

De qui varen protestar, va ser d'ella. No de les seves idees, que ni les podien saber; ni de la seva rebeldia, que no s'havia declarat; sinó de la seva conducta, que aquells homes naturals no la trobaven natural. D'això de la humanitat i de la religió pagana, en varen anar traient la conseqüència, que volia dir no anar a missa. De lo de l'«amor espontani», que els amors amb el «seu malalt» no els havien passat per l'iglésia, i de lo de la llibertat, que volia dir anar per les seves.

Santiago Rusiñol, *L'illa de la calma*

Text 5: Dejà

15 d'abril de 1914

Sr. D. Joan Alcover

Molt estimat Don Joan: En arribar a Barcelona no puc menys de dir-li el molt agrait que estic per la seva gentilesa, i els dies agradables que he passat a Mallorca a la vora de vostè.

A l'última hora vaig poder veure a Mossèn Miquel Costa, al moment que ell venia a acomiadar-me a l'hotel.

L'excursió que férem a Valldemossa i Miramar, em va impressionar d'una manera molt gran; després passàrem per Deyà, allí vaig recordar els seus versos.

*Crivell de la serra
dins un solc de terra
tanca un paradís.*

Vertaderament Deyà és un paradís, jo guardo una flor molt olorosa que hi vaig collir al cementiri.

La tornada la férem per Sóller, no cal dir-li que tot era per mi meravellós; aquesta fou la darrera impressió del paisatge de Mallorca, i crec que no se m'esborrarà en tota la vida.

He volgut veure en Carner i parlar-li de la publicació de la Maria Antònia però en Carner és a Girona.

Don Joan, moltes mercès, espero veure'l aviat. Son afm. servidor i amic.

JOSEP M. DE SAGARRA

Josep M. de Sagarra, *Memòries*

1. Llegiu la carta que l'escriptor Josep M. de Sagarra tramet a l'escriptor mallorquí Joan Alcover. Pareu esment en els personatges citats en aquesta carta. Evidentment es tracta de Josep M. de Sagarra, Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera, Josep Carner i Maria Antònia Salvà. Informeu-vos amb bibliografia adient sobre els personatges anteriors. Durant quins anys de les respectives vides varen coincidir? Quina procedència tenen aquests personatges? Quin és el vincle que els uneix? Intenteu formular les principals característiques del Modernisme i del Noucentisme, i les semblances i diferències entre ambdós moviments. Quins són els escriptors més representatius de l'un i de l'altre?

2. Redacteu una carta a un amic explicant l'experiència d'un viatge que us hagués impressionat particularment i l'itinerari que vau recórrer. Us podeu ajudar del model següent:

Model:

(A) ENCAPÇALAMENT: (1) Data, (2) Salutació.

(B) COS: (3) Introducció, (4) Exposició, (5) Conclusió.

(C) PEU: (6) Comiat, (7) Signatura, (8) *Post Escriptum*.
(eventualment)

	(1) _____
(2) _____	
(3) _____	
(4) _____	
(5) _____	
(6) _____	
	(7) _____
(8) _____	

Miramar és un sector de la zona costanera del nord de Mallorca, situada entre Valldemossa i Deià, que ofereix una esplèndida visió panoràmica del mar que ha servit de font d'inspiració a nombrosos poetes i artistes. Ramon Llull hi fundà, sota la protecció del rei de Mallorca, Jaume II, i sota l'aprovació del papa Joan XII, un col·legi missional on s'estudià teologia i llengües orientals, per promoure la formació d'una dialèctica de conversió dels infidels. Fou

la primera escola de missioners creada en el món cristià. Queden poques restes de l'antiga fundació. Del 1876 al 1913 hi visqué l'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador, que esdevingué un gran coneixedor de les illes i un personatge molt popular a Mallorca.

3. Busqueu a la *Gran Enciclopèdia Catalana* informació sobre la figura de l'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena-Borbó. A quines activitats culturals es dedicà? Quines obres sobre les illes va escriure? En quina novel·la de l'escriptor mallorquí Llorenç Villalonga apareix com a personatge?

Text 6: Sóller

Després, per uns llaços, el tren baixa a la vall de Sóller, immensa cassola de muntanyes que tanquen en rodó la vall més delicada del país. En aquesta circumval·lació muntanyosa es pot veure a llevant el pic més alt de Mallorca, el Puigmajor, que ara té una mica de neu a sobre, neu rosada amb el sol i de color de menta a l'hora del crepuscle.

La vall de Sóller té tots els encants que es poden desitjar en aquesta vida: tranquil·litat, silenci, un clima suau, un aire tebi i dolç com un coixí de plomes. La part alta de la vall està voltada d'una anella prodigiosa d'oliveres -que en dies de tramuntana fa una anella d'escuma blanca. La base de la vall té una gran densitat botànica: llimoners, tarongers i els horts plens de fruiters. Els ametllers en flor semblen voltats d'eixams de papallones blanques. El poble és una mica ombrívol i amuntegat, com és natural atesa la seva ancianitat, però té moltes cases amples i confortables. [...]

Un petit tramvia uneix Sóller al mar. El port de Sóller forma una espiral tancada, una forma marina molt elegant. Sota les copes d'un rest de pins hi ha una filera de cases d'aspecte popular arcaic. A Mallorca hi ha, encara, moltes formes intactes. Les cases dels pescadors, la caserna dels carrabiners, els pailebots del cabotatge, tremolen sobre el mirall de l'aigua encantada.

Josep Pla, *Notes de Mallorca*

1. La descripció d'aquest paisatge mostra les característiques generals d'un espai i, després, va acostant-se a un punt concret d'aquest espai. Indiqueu les etapes d'aquest moviment de la descripció.

2. Com ja haureu pogut comprovar, Josep Pla ens descriu el paisatge des del tren a mesura que s'acosta a Sóller. El trajecte de Palma a Sóller s'ha convertit en un atractiu turístic de primer ordre. L'any 1906 es va projectar aquesta línia amb la col·laboració de tot el poble de Sóller. L'any 1913 es va establir el tramvia que uneix Sóller amb el port, que ja ha esdevingut una característica fonamental del paisatge d'aquesta contrada. Busqueu un plànol de Mallorca que contingui l'itinerari que realitza el ferrocarril de Sóller i indiqueu les localitats i accidents geogràfics que recorre.

3. En la descripció es fa referència als arbres que formen part del paisatge, de la fesomia i de la història de l'illa. Esbrineu la procedència de cadascun d'ells. Amb quin dels arbres al·ludits

es relaciona més la idiosincràcia mallorquina? Quin és l'arbre amb més presència al pla de Mallorca? Segons l'estat de l'ametller en el text, podríeu saber en quina època de l'any es realitza la descripció?

4. Informeu-vos sobre Sóller a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. Quants habitants té? Quina és l'explotació agrària principal dels sollerics? Amb quines localitats sostingueren relacions comercials?

5. Diversos poetes de la literatura mallorquina han evocat en els seus versos aquesta població i el seu paisatge. Entre ells podríem esmentar Bartomeu Rosselló-Pòrcel -«Sóller»-, Joan Alcover -«Record de Sóller»- o Josep Lluís Pons i Gallarza -«Els tarongers de Sóller»-. Localitzeu els poemes d'aquests autors i feu-ne una lectura. Comenteu, després, amb la resta dels companys, les diferències d'estil i sensacions que s'estableixen entre ells.

Text 7: Lluc

Emprenguérem, doncs, la caminada. Al cap de poc, un gros penyal isolat allà prop del camí, em sobtava amb poderosa atracció; després vaig saber que allò era el Cavall Bernat, nom per demés suggestiu que ja m'havia encativada abans, només de sentir-lo. I seguíem envant per aquell bé de Déu d'altures i de fondals. Bell i estimadíssim era per mi el pla, però l'espectacle de la muntanya era una cosa incomparable. [...] Amb quina avidesa guaitàrem el Salt de la Bella Dona!, seguírem la inacabable llangonissa, voltàrem un puig i un altre que semblaven barrar-nos el pas, i a la bella matinada, arribàrem per fi a Lluch, el sospirat terme del viatge. En primer lloc, acusant-se per una espessura de polls de brancatge altíssim la Font coberta, [...] i un poc més envant, la gran plaça de Lluch -la Plaça dels noguers, que deia la gent vella-, poblada d'arbres i amb el brollador enmig. La gran plaça respirant l'alegria de la diada era enbanderada de gallarets, i a l'enfront s'hi havia alçat el gran altar a on sempre seguit es deien misses i es donava la comunió a la immensa gentada allà reunida i a la que encara anava acudint de muntanyes enllà.

Maria Antònia Salvà, *Entre el record i l'enyorança*

1. En el punt més inaccessible i envoltat de puigs de més de 1.000 metres es desclou somrient l'extensa vall de Lluc, a uns 500 metres sobre el nivell del mar. Busqueu en el text anterior un sinònim de cadascun dels mots que teniu a continuació i escriviu-lo al costat:

sorprenia: _____
 dejorn: _____
 aïllat: _____
 gernació: _____
 deler: _____
 incitant: _____
 sortidor: _____

2. Digueu el significat dels mots següents:

Mot	Significat
<i>penyal</i>	
<i>encativada</i>	
<i>fondal</i>	
<i>salt</i>	
<i>poll</i>	
<i>gallaret</i>	

El santuari de Lluc se situa al terme municipal d'Escorca, en una ampla vall a 525 metres d'alçada sobre el nivell del mar. Aquest santuari ha esdevingut centre de pelegrinatge dels mallorquins. Aquí es venera la imatge de «La Moreneta de Lluc», patrona de l'illa i que segons conta la tradició fou trobada per uns pastors l'any 1239.

3. El text anterior ens descriu el trajecte i l'arribada a Lluc el dia de la coronació pontifícia de la imatge de la Mare de Déu de Lluc, l'any 1883. Durant la ruta, l'escriptora ens parla del Cavall Bernat i del Salt de la Bella Dona. Busqueu informació sobre el Cavall Bernat a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. El Salt de la Bella Dona és el nom d'un precipici de les muntanyes de Lluc i alhora el títol d'una llegenda recollida per Gabriel Janer Manila en el seu llibre titulat *Les Llegendes de les Terres de Lluc*. Intenteu localitzar el llibre esmentat i documenteu-vos sobre les velles històries i la tradició de les terres de Lluc.

4. Una de les institucions del santuari de Lluc és l'Escolania d'Al·lots Blaus, o els també anomenats blavets, pel color blau de la sotana, que al llarg dels segles ha esdevingut una institució musical infantil de fama reconeguda. Una de les interpretacions que més expectació provoca és el Cant de la Sibil·la, que es representa, la nit de Nadal, a totes les esglésies de Mallorca i d'una manera especial al santuari de Lluc.

5. Amb l'ajut dels vostres professors, localitzeu el vídeo *Pervivència del teatre medieval català*²³, el qual ens explica els orígens del Cant de la Sibila i ens n'ofereix la representació al santuari de Lluc. Una vegada vist el vídeo, responeu a les preguntes següents:

- Què era una sibil·la?
- En l'antiguitat clàssica, quines eren les sibil·les més famoses?
- D'on i de quin segle prové la versió musical més antiga que existeix del Cant de la Sibila en text català?
- On s'ha conservat aquesta tradició nadalenca fins als nostres dies?
- Quins motius van fer prohibir el Cant de la Sibila l'any 1572?
- La sibil·la al·ludida en aquest acte és Eritrea. Què havia vaticinat la sibil·la Eritrea segons la tradició cristiana primitiva?
- De quines estrofes es compon el Cant de la Sibila?
- A quin cicle del nostre teatre religiós medieval pertany aquest cant?

Text 8: Pollença segons Pla

El port de Pollença és un dels centres més actius del turisme de Mallorca. Té molts hotels i són innombrables les edificacions que s'han bastit damunt mateix de la platja, sobre la deliciosa platja ombrejada de pins. Aquí, els jocs de la llum sobre el mar - de vegades blau fosc, de vegades blanquinós, o gris- produeixen un espectacle colorístic innumerable, d'una delicadesa, d'una digitació, d'un gir i una palpitació riquíssims.

Josep Pla, *Mallorca, Menorca i Eivissa*

Text 9: Pollença segons Villalonga

Vora la mar, al peu de les muntanyes de pins olorosos, s'alcen els grans hotels: Hotel Oriana, Hotel Mare Nostrum, Hotel Pollentia... A Pollença -i això és simbòlic- un llamp acaba de destruir el romàntic pi que va immortalitzar un poeta gloriós. Al mateix lloc on el tità desafiava els elements, les estrangeres banals riuen amb rialles argentines i lleugeres, en maillot de bany. L'augusta majestat dels paratges es veu torbada per la dinàmica dels esports, els indecorosos balls moderns i les veus en llengües estranyes.

Llorenç Villalonga, *Mort de dama*

1. Arribem ara al punt més septentrional de l'illa de Mallorca -on fineix la serra de Tramuntana-, que s'obre al mar per la badia de Pollença. Llegiu i compareu la visió del port de Pollença dels autors anteriors. Quin text reflecteix una visió positiva? I quin text reflecteix

²³ Col·lecció de vídeos educatius dels Serveis de Cultura Popular. Produït per TV3.

una visió negativa? Quin fet és el responsable del deteriorament del paisatge segons Villalonga? Llegiu el poema de Miquel Costa i Llobera que reproduïm més endavant i relacioneu-lo amb la visió de Villalonga.

2. Busqueu fotografies o postals antigues dels voltants del vostre poble o ciutat i compareu-les amb una d'actual. Pregunteu a alguna persona gran com era aquest paisatge abans. El paisatge d'aquest entorn resta igual? Quines diferències hi ha? Quins creieu que han estat els motius que han motivat aquests canvis?

Text 10: El pi de Formentor

*Mon cor estima un arbre! Més vell que l'olivera,
més poderós que el roure, més verd que el taronger,
conserva de ses fulles l'eterna primavera,
i lluita amb les ventades que atupen la ribera,
com un gegant guerrer.*

*No guaita per ses fulles la flor enamorada;
no va la fontanella ses ombres a besar;
mes Déu unguí d'aroma sa testa consagrada
i li donà per trone l'esquerpa serralada,
per font l'immensa mar.*

*Quan lluny, damunt les ones, renaix la llum divina,
no canta per ses branques l'aucell que encativam;
el crit sublim escolta de l'àguila marina,
o del voltor qui passa sent l'ala gegantina
remoure son fullam.*

*Del llim d'aquesta terra sa vida no sustenta;
revinclu per les roques sa poderosa rel,
té pluges i rosades i vents i llum ardenta,
i, com un vell profeta, rep vida i s'alimenta
de les amors del cel.*

*Arbre sublim! Del geni n'és ell la viva imatge:
domina les muntanyes i aguaita l'infinit;
per ell la terra és dura, mes besa son ramatge
el cel qui l'enamora, i té el llamp i l'oratge
per glòria i per delit. [...]*

Miquel Costa i Llobera, *Horacianes i altres poemes*

1. Realitzeu el següent exercici de vocabulari sobre el poema anterior:

Mot	Significat
<i>atupen</i>	
<i>ungí</i>	
<i>testa</i>	
<i>esquerpa</i>	
<i>llim</i>	
<i>revincla</i>	
<i>oratge</i>	
<i>delit</i>	

2. Assenyaleu les següents figures retòriques del text:

- anàfora: _____
 polisíndeton: _____
 comparació: _____
 apòstrofe: _____
 prosopopeia: _____
 paral·lelisme: _____

3. Analitzeu la mètrica del poema:

- fenòmens de contacte vocàlic
- pauses
- rima interna i externa
- ritme
- tipus de vers
- tipus d'estrofa

4. Formentor és una península formada per l'extrem oriental de la serra de Tramuntana situada al municipi de Pollença. Des del 1646 fins al 1928, la gran possessió de Formentor fou propietat de la família Costa, nissaga del poeta Miquel Costa i Llobera, que escriví el poema un fragment del qual hem reproduït anteriorment. Costa i Llobera va compondre «El pi de

Formentor» als vint-i-un anys, i aquest poema ha estat considerat com la culminació de la nostra poesia romàntica i el poema més perfecte del segle XIX. Segons el poema de Costa i Llobera, què simbolitza el pi de Formentor? En què ho podem detectar?

5. Informeu-vos sobre Miquel Costa i Llobera i la seva obra: podem distingir alguns períodes en la seva producció?

6. Informeu-vos també sobre el concepte d'Escola Mallorquina. Quins eren els seus integrants? Quines formulacions teòriques sostenien?

2. DE CIUTAT A RANDA

Des de Ciutat ens dirigirem al llevant mallorquí, on apareix majestuós entre la plana el massís de Randa, vora Lluçmajor.

Text 1: Randa

14. Aprés, doncs, totes aquestes coses, muntà-se'n lo dit reverend mestre alt en una muntanya apellada Randa, la qual no era molt lluny de la sua casa, per ço que aquí millor posqués nostro Senyor pregar e servir. E, com hagués estat aquí quasi per vuit dies, e un dia estigués contemplant e tenint los ulls los ulls vers lo cel, en un instant li vénc certa il·lustració divinal, donant-li orde e forma de fer los dits llibres contra les errors dels infeels: de la qual cosa molt alegre lo dit reverend mestre, ab grans llàgremes féu moltes gràcies a nostro Senyor d'aquella gràcia tan meravellosa; e encontinent, davallant de la dita muntanya, anà-se'n prestament al monestir de la Reial, per ço que pus apertament posqués ordonar los dits llibres; e de fet ordonà un molt bell llibre, lo qual apellà la Art major, e aprés la Art general sots la qual art aprés molts llibres compilà, per la capacitat dels hòmens il·literats; e, com lo dit reverend mestre hagués la dita obra acabada, muntà altra vegada al puig de Randa, e en aquell lloc on ell rebé aquella gran il·lustració, ell féu edificar un ermitori, en lo qual estec per espai de quatre mesos, dia e nit suplicant a nostro Senyor que aquella Art que havia ordonada fos a honor sua e profit de la santa fe catòlica, e que li plagués aquella prosperar.

Anònim, *Vida coetània*

El 1311, Ramon Llull va fer un relat als seus deixebles sobre els principals esdeveniments de la seva vida, que es conserva en llatí i en una traducció catalana una mica posterior, relat al qual hom dóna el nom de *Vida coetània* i del qual reproduïm una part que ens narra una de les etapes fonamentals en la vida i en l'actitud de Ramon Llull.

1. Com ja haureu pogut notar, el text anterior està redactat en català antic. Busqueu la forma actual i, si convé, el significat dels mots següents, i classifiqueu-los per categories gramaticals:

Mot	Forma actual o significat	Categoria gramatical
<i>après</i>		
<i>apellada</i>		
<i>ço</i>		
<i>infeels</i>		
<i>llàgremes</i>		
<i>encontinent</i>		
<i>prestament</i>		
<i>pus</i>		
<i>apertament</i>		
<i>ordonar</i>		
<i>ermitori</i>		

2. Subratlleu les formes verbals del text anterior. Classifiqueu-les i analitzeu-les segons l'exemple del quadre adjunt:

Formes verbals	Anàlisi morfològica	Infinitiu	Forma actual
<i>muntà</i>	3a pers. sing. pret. perf. simple ind.	muntar	muntà

3. Rescriviu el text anterior al català actual. Si cal, afegiu o suprimiu nexes.

4. En quina zona de Mallorca està situat el puig de Randa? Quins edificis religiosos podem visitar actualment en el massís de Randa?

5. Llegiu la *Vida coetània*, que trobareu en el llibre *Vida de Ramon* de Luisa Costa Gomes, informeu-vos sobre la biografia de Ramon Llull i escriviu per ordre cronològic els principals esdeveniments de la seva vida. Quin episodi narra el text anterior? Per què Ramon Llull és conegut com a «doctor il·luminat»? Reflectiu en un mapa els viatges realitzats per Ramon Llull i esbrineu el nom actual dels països on va anar a predicar.

6. Feu un inventari de l'extensa obra de Ramon Llull i classifiqueu la seva obra per gèneres.

7. El poeta Miquel Costa i Llobera també immortalitzà en un poema la il·luminació de què va ser objecte Ramon Llull, a la muntanya de Randa, fet que ha esdevingut una tradició de les terres mallorquines:

Text 2: La mata escrita del Puig de Randa

*Sobre el pla de Mallorca el Puig de Randa
eleva l'alt planell de sa miranda,
com un enorme, primitiu altar.
Lluny dels gegants ombrívols de la serra,
ell qui les boires i la neu desterra,
vers l'Àfrica a lo lluny sembla guaitar. [...]*

*Bé l'antic nom de Randa fou profètic,
que de tal puig sobre l'altar ascètic,
candelabre de Déu, s'alçà Ramon;
e il·luminat pel Sol que transfigura,
esclatà en flor, vessant des de l'altura
olor de Crist als quatre vents del món. [...]*

*És fama antiga que a tal punt escrita
quedà la mata per senyar la fita
d'on l'asceta va ser il·luminat;
quedà de sa ciència com a proya
i com a símbol de sa vida nova
consagrada a l'immens apostolat. [...]*

M. Costa i Llobera, *Tradicions i fantasies*

BIBLIOGRAFIA

LECTURES

- ANDRÉS ESTELLÉS, V. *El gran foc dels garbons. A: Obra completa. Vol. 1: Recomanen tenebres.* València: Eliseu Climent Editor, 1982. (3 i 4, la unitat; 9)
- ANÒNIM. *Vida coetània.* A: COSTA, L. *Vida de Ramon.* Barcelona: Edicions 62, 1992. (El Balanci)
- BARBAL, M. *Mel i Metzines.* Barcelona: La Magrana, 1991. (Les ales esteses; 44)
- BARBAL, M. 1935: *Excursió als estanys. A: La mort de Teresa.* Barcelona: Empúries, 1986. (Tros de paper; 17)
- BLADÉ DESUMVILA, A. *El castell de Miravet.* Barcelona: Rafael Dalmau, 1988. (Episodis de la història; 80)
- BOFILL, J. (GUERAU DE LIOST). *La muntanya d'ametistes (1933). A: Obra poètica completa. Proses literàries.* Barcelona: Selecta, 1983. (Biblioteca Perenne)
- BOFILL, J. (GUERAU DE LIOST). *Antologia poètica.* Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1987. (MOLC; 61)
- BOSCH DE LA TRINXERIA, C. *Records d'un excursionista.* Barcelona: Selecta, 1978. (Ciutats i paisatges; LXI)
- CARNER, J. *Obres completes.* Barcelona: Selecta, 1969. (Biblioteca Perenne; 23)
- CATALÀ, V. *Marines. A: Obres completes.* Barcelona: Selecta, 1972. (Biblioteca Perenne; 28)
- CERDÀ, J. P. «La Cerdanya al setembre». A: *Poesia Completa.* Barcelona: Columna, 1988.
- COLL, P. *La mula vella, del Pirineu al Caixmir.* Barcelona: Empúries, 1989. (L'Odissea; 44)
- CONDÒ, J. «Era Maladeta». A: *Aran 2, Cicle Mejan.* Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1989.
- COSTA i LLOBERA, M. *Tradicions i fantasies. A: Obres completes.* Barcelona: Selecta, 1947. (Biblioteca Perenne)
- COSTA i LLOBERA, M. *Horacianes i altres poemes.* Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1982. (MOLC; 87)

- DESCLOT, B. *Llibre del Rei En Pere. A: Les quatre grans cròniques*. Barcelona: Selecta, 1971. (Biblioteca Perenne; 26)
- DESPUIG, C. *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona: Curial, 1981. (Biblioteca Torres Amat; 12)
- ESPINÀS, J. M. *A peu per la Terra Alta*. Barcelona: La Campana, 1989.
- ESPRIU, S. *Cementiri de Sinera. A: Obres completes. Poesia*. Barcelona: Edicions 62, 1977. (Clàssics Catalans del Segle XX)
- FUSTER, J. *El País Valencià. A: Obres completes. Vol. 3: Viatge pel País Valencià*. Barcelona: Edicions 62, 1984. (Clàssics Catalans del Segle XX)
- GASCONS, S. *Tossa i el seu Pelegrí*. Barcelona: Selecta, 1982.
- GAZIEL. *Sant Feliu de la Costa Brava. Burgesos, navegants, tapers i pescadors*. Barcelona: Aedos, 1963.
- GENÍS, M. *Dos albatx de mitja pompa. A: Novel·les vigitanes*. Barcelona: Curial, 1989. (Biblioteca Popular Curial; 15)
- JAUME I. *Llibre dels feits. A: Les quatre grans cròniques*. Barcelona: Selecta, 1971. (Biblioteca Perenne; 26)
- JUAN ARBÓ, S. *Obra catalana completa. Vol. 1: Terres de l'Ebre. Camins de nit. Tino Costa*. Barcelona: Columna, 1992.
- JUAN ARBÓ, S. *L'espera*. Barcelona: Club editor, 1992.
- LÓPEZ-CHAVARRI, E. *Proses de viatge*. València: Institució Alfons el Magnànim. Diputació provincial de València, 1983.
- LLOR, M. *Laura a la ciutat dels sants*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1988. (MOLC; 15)
- LLORENTE, T. «Vora el barranc dels Algadins». A: GUARNER, L. *Renaixença valenciana i Teodor Llorente*. Barcelona: Edicions 62, 1985. (L'Escorpí; 54)
- MANENT, M. *El vel de maia*. Barcelona: Destino i Edicions 62, 1985. (Llibres a mà; 21)
- MONCADA, J. *El Cafè de la Granota*. Barcelona: La Magrana, 1985.
- MONCADA, J. *Camí de sirga*. Barcelona: La Magrana, 1988. (Les ales esteses; 39)
- NEBOT, J. R.; MANSANET, C. M. «La serra de Mariola». *El Temps*. [València] (13 d'abril de 1992), núm. 408.

- ORS, E. d'. *La Ben Plantada/Gualba, la de mil veus*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1985. (MOLC; 34)
- PERUCHO, J. *Històries apòcrifes. A: Obres completes. Vol. 3: Narracions 2*. Barcelona: Edicions 62, 1987. (Clàssics Catalans del Segle XX)
- PIERA, J. *Dictats d'amors [Poesia 1971-1991]*. Barcelona: Edicions 62, 1991. (Poesia. Sèrie gran; 4)
- PLA, J. *Notes de Mallorca. A: Les Illes*. Barcelona: Destino, 1970.
- PLA, J. *Mallorca, Menorca i Eivissa. A: Obra completa. Vol. 30: Tres guies*. Barcelona: Destino, 1992.
- PLA, J. *Costa Brava. A: Obra completa. Vol. 30: Tres guies*. Barcelona: Destino, 1976.
- PLA, J. *Catalunya. A: Obra completa. Vol. 30: Tres guies*. Barcelona: Destino, 1976.
- PLA, J. *De l'Empordanet a Andorra. A: Obra Completa. Vol. 9: Viatge a la Catalunya Vella*. Barcelona: Destino, 1976.
- PLA, J. *Reflexions sobre l'Empordà. A: Obra completa. Vol. 7: El meu país*. Barcelona: Destino, 1974.
- PLA, J. *El meu poble. A: Obra completa. Vol. 7: El meu país*. Barcelona: Destino, 1974.
- PLA, J. *Contraban*. Barcelona: Destino i Edicions 62, 1990. (Llibres a mà; 75)
- PLA, J. *Navegació d'estiu*. Barcelona: Destino i Edicions 62, 1985. (Llibres a mà; 27)
- PLA, J. *Pla, de viatge*. Barcelona: Destino i Edicions 62, 1988. (Llibres a mà; 71)
- PORCEL, B. *Les illes, encantades. A: Obres completes. Totes les Balears*. Barcelona: Proa, 1991.
- RUSIÑOL, S. *L'illa de la calma*. Barcelona: Selecta, 1982. (Biblioteca Selecta; 6)
- RUYRA, J. *Pinya de rosa*. Barcelona: Selecta, 1969. (Biblioteca Selecta; 19)
- SAGARRA, J. M. *Memòries. A: Obres completes. Prosa*. Barcelona: Selecta, 1967. (Biblioteca Perenne)
- SALVÀ, M. A. *Entre el record i l'enyorança*. Palma de Mallorca: Moll, 1981.
- SAND, G. *Un hivern a Mallorca*. Barcelona: Edhasa, 1992. (Clàssics moderns)

- SIMÓ, I. C. i OLZINA, F. *Món d'Antoni Miró*. València: Edicions de la guerra. Institut de cultura Juan Gil-Albert d'Alacant, 1989.
- SOLDEVILA, L. *Jacint Verdaguer*. Argentona: L'Aixernador, 1992.
- VALOR, E. «Les velletes de la Penya Roja». A: *Obra literària completa*. Vol. 1. València: Gorg, 1976.
- VAYREDA, M. *La Punyalada*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1980. (MOLC; 40)
- VERDAGUER, J. *Aires del Montseny*. A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1974. (Biblioteca Perenne)
- VERDAGUER, J. *Canigó*. Barcelona: Selecta, 1978. (Biblioteca Selecta; 2)
- VERDAGUER, J. *Pàtria*. A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1974. (Biblioteca Perenne)
- VERDAGUER, J. *Excursions i viatges*. A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1974.
- VERGÉS, G. *Long play per a una ànima trista*. Barcelona: Proa, 1986. (Els llibres de l'Óssa Menor; 137)
- VILLALONGA, L. *Mort de dama*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa". (MOLC; 63)
- XIRINACHS, O. *Zona marítima*. Barcelona: Planeta, 1986.
- XIRINACHS, O. *Música de cambra*. Barcelona: Destino, 1982.
- XIRINACHS, O. *Al meu cap una llosa*. Barcelona: Proa, 1985.

ESTUDIS, OBRES DE CONSULTA I LECTURES COMPLEMENTÀRIES

- ALBEROLA, M. «Entrevista a Joan Fuster». *El Temps*. [València] (13 d'abril de 1992), núm. 408.
- ALBEROLA, M. «Adéu a Joan Fuster». *El Temps*. [València] (29 de juny de 1992), núm. 419.
- ALCOVER, J. *Cap al tard*. A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1951. (Biblioteca Perenne)
- ALTARRIBA, E.; BALUJA, J. coord. *La catedral de Tarragona*. Tarragona: Consell Comarcal del Tarragonès, 1990.

- ALTARRIBA, E.; BALUJA, J. coord. *La catedral de Tortosa*. Vila-rodona: La bola de vidre, 1991.
- ANDRÉS ESTELLÉS, V. *Tractat de les maduixes*. Barcelona: Empúries, 1985. (Tros de paper; 9)
- ANDRÉS ESTELLÉS, V. *Antologia poètica*. Barcelona: Barcanova, 1991. (Biblioteca didàctica de literatura catalana; 19)
- ANTON, F. M. «Elx, una ciutat entre palmeres». *El Temps*. [València] (5 d'abril de 1993), núm. 459.
- ARAGON, A. «El gra de Fajol, l'últim mirador de Núria al mar». *AVUI, Cap de setmana*. [Barcelona] (24 d'abril de 1992)
- ARENY, M. [et al.] *Cinc poetes contemporanis*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1991. (El gust per la lectura)
- ARENY, M. [et al.] *La tradició de la poesia visual*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1991. (El gust per la lectura)
- ARENY, M. [et al.] *Romanços i cançons*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1992. (El gust per la lectura)
- ARENY, M. [et al.] *Rondalles i llegendes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1992. (El gust per la lectura)
- ARENY, M., M. [et al.] *Tirant lo Blanc. Propostes didàctiques*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1990. (Eines de treball per a l'ensenyament del català; 9)
- Atlas universal català*. Barcelona: Enciclopèdia catalana, SA, 1983.
- BAYO, E.; BIOSCA, M. *Guia de lectura de Jesús Moncada*. Barcelona: La Magrana, 1992. (L'Esparver llegir; 34)
- BECH, S., comp. *Rondalles*. Barcelona: Barcanova, 1990. (Biblioteca didàctica de literatura catalana; 3)
- BIARNES, C. *Moros i moriscos a la Ribera d'Ebre (710-1615)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1972. (Episodis de la història; 163)
- BIARNES, C. *La implantació de l'orde del Temple a la Ribera d'Ebre (1148-1210)*. Ascó: Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, 1986.
- BOADA, M. *Hivern al Montseny*. Tarragona: El Mèdol, 1993. (El Mèdol-Narrativa)

- BONNER, A. *Ramon Llull*. Barcelona: Empúries, 1991. (Biografies)
- BOU, E. *La poesia de Guerau de Liost*. Barcelona: Edicions 62, 1985. (Llibres a l'abast; 199)
- BRUCH, M. L. [et al.] *Miquel Martí i Pol. Selecció de poemes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1993. (El gust per la lectura)
- CAMPS, J.; JUBANY, A., coord. *La muntanya. Antologia de textos*. Barcelona: Edicions 62, 1991. (El Garbell; 38)
- CANAL, J. *Olot*. Girona: Diputació de Girona/Caixa de Girona, 1989. (Quaderns de la Revista de Girona; 22)
- CANALS, J. *Mallorca, paisatge i poesia*. Palma de Mallorca: Miquel Font, 1993. (Imatges d'ahir; 8)
- CASTELLET, J. M.; MOLAS, J. *Antologia general de la poesia catalana*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1984. (MOLC; 23)
- CATALÀ, V. *Solitud*. A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1972. (Biblioteca Perenne; 28)
- CHAVARRIA, J.; PONT, M. *Isabel-Clara Simó. Una ombra fosca com un núvol de tempesta*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1993. (El gust per la lectura)
- CIRIT. *El front marítim català*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1989. (Actes; 8)
- CLARA, J. *Trens i carrilets*. Girona: Diputació de Girona i Caixa de Girona, 1987. (Quaderns de la Revista de Girona; 13)
- COLL, J. *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava*. Barcelona: El Mall, 1986. (Sèrie oberta)
- COROMINA, E. *Pràctiques d'expressió i comunicació*. Vic: Eumo, 1987. (Didàctica; 3)
- COSTA, L. *Vida de Ramon*. Barcelona: Edicions 62, 1992. (El Balancí; 249)
- COSTA i LLOBERA, M. *Horacianes i altres poemes*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1982. (MOLC; 87)
- Diccionari d'història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992.
- El Montseny i les Guillerries. Paisatge, mite i literatura*. Argentona: L'Aixernador, 1990. (Rutes literàries; 2)
- Els rius de Catalunya*. Barcelona: Premsa Catalana, SA, col·leccionable del diari *Avui*, 1993.
- ESCALAS, J. *Guia de Mallorca*. Palma de Mallorca: Escalas, 1990.

- ESPINÀS, J. M. *A peu per l'Alt Maestrat*. Barcelona: La Campana, 1991.
- ESPINÀS, J. M. *A peu per la Llitera. Viatge a la frontera de la llengua*. Barcelona: La Campana, 1990.
- ESPINÀS, J. M. *A peu per l'Alt Maestrat*. Barcelona: La Campana, 1991.
- FEBRÉS, X. *Les havaneres, el cant d'un mar*. Girona: Diputació de Girona i Caixa de Girona, 1986. (Quaderns de la Revista de Girona; 5)
- FERNÁNDEZ, M. *Osona*. Barcelona: Barcanova, 1989. (Comarques de Catalunya; 1)
- FOLCH, R. *La vegetació dels Països Catalans*. Barcelona: Ketres, 1986.
- FORTIÀ, R.; FRANCH, J. *Els Aiguamolls del Baix Empordà*. Girona: Diputació de Girona i Caixa de Barcelona, 1987. (Els espais naturals de les comarques gironines; 1)
- FRANCO, J. *L'últim roder*. Alzira: Bromera, 1986. (Els nostres autors; 2)
- FUSTER, J. «Nota -provisional i improvisada- sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés». *El Temps*. [València] (12 d'abril de 1993), núm. 460.
- FUSTER, J. *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial, 1982. (Biblioteca de cultura catalana; 23)
- FUSTER, J. *Ser Joan Fuster. Antologia de textos fusterians*. Alzira: Bromera, 1991. (Els nostres autors; 14)
- FUSTER, J. *Literatura i llegenda, Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: Edicions 62, 1992. (Clàssics Catalans del Segle XX)
- FUSTER, J. *Contra el nacionalisme i altres textos*. Barcelona: Barcanova, 1990. (Biblioteca didàctica de literatura catalana; 14)
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Fauna catalana*. Barcelona: Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, col·leccionable del diari *Avui*, 1992.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Illes Medes*. Barcelona: Direcció General de Turisme, 1988.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Mapa comarcal de Catalunya*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1990.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Parc Natural Delta de l'Ebre*. Barcelona: Direcció General de Turisme, 1988.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà*. Barcelona: Direcció General de Turisme, 1988.

- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Senders de gran recorregut*. Barcelona: Direcció General de Turisme, 1988.
- GIRONELLA, J. *Antics costums, tradicions i llegendes de l'Alt Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 1988.
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1981-1985. 19 v.
- Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana S.A., 1981-1982. 15 v.
- Gran Larousse Català*. Barcelona: Edicions 62, 1990-1993. 10 v.
- Jacint Verdaguer en el centenari de l'Atlàntida*. Barcelona: Barcino, Fundació Carulla-Font, 1977. (Nadal del 1977)
- JANER, G. *Les Llegendes de les Terres de Lluç*. Mallorca: Publicacions del Santuari de Lluç, 1984.
- JIMÉNEZ, A. *Sant Feliu de Guíxols*. Girona: Diputació de Girona i Caixa de Girona, 1986. (Quaderns de la Revista de Girona; 8)
- JUAN ARBÓ, S. *La vida trágica de Mosén Jacint Verdaguer*. Barcelona: Planeta, 1970.
- LAMUELA, X. *Català, Occità, Friülà: llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema, 1987. (Assaig Minor; 3)
- LLEONART, J.; MUNDET, P. *Tossa*. Girona: Diputació de Girona i Caixa de Girona, 1987. (Quaderns de la Revista de Girona; 14)
- LLOBET, S.; COLL, X. *El Montseny*. Granollers: Alpina, 1990. (Guies cartogràfiques)
- Lluç. Per la paraula i la imatge*. Palma de Mallorca: Postales Color CYP, 1987
- LLULL, R. *Llibre de les bèsties*. Barcelona: Barcanova, 1991. (Biblioteca didàctica de la literatura catalana; 25)
- MALUQUER, J. *Els ocells de les terres catalanes*. Barcelona: Barcino, 1981.
- MALLARACH, J. M. *Els volcans*. Girona: Diputació de Girona/Caixa de Girona, 1989. (Quaderns de la Revista de Girona; 21)
- MANENT, M. *Antologia Poètica*. Barcelona: Proa, 1978. (Els llibres de l'Óssa Menor)
- MARAGALL, J. *Les muntanyes*. A: *Obres completes. Obra Catalana*. Barcelona: Selecta, 1970. (Biblioteca Perenne)

- MAREMA, A. «Saber olorar les tragèdies». *El Temps*. [València] (25 de maig de 1992), núm. 414.
- MARTINELL, J. *Josep Pla, vist de prop*. Barcelona: Pòrtic, 1972. (Llibres de butxaca; 62)
- MASGRAU R.; FERNÁNDEZ, M. *Vallès Oriental*. Barcelona: Barcanova, 1989. (Comarques de Catalunya; 5)
- MASSIP, J. F. *Teatre religiós medieval als Països Catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1984. (Monografies de teatre; 17)
- MASSOT, J., comp. *Teatre Medieval i del Renaixement*. Barcelona: Edicions 62 i "La Caixa", 1983. (MOLC; 95)
- MAUROIS, A. *Lélia o la vida de George Sand*. Madrid: Alianza, 1973.
- MEZQUIDA, L. M. *La batalla del Ebro*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1968.
- MIRA, J. F. *València. Guia particular*. Barcelona: Barcanova, 1992. (Clar País; 1)
- MOLAS, J. *Lectures crítiques*. Barcelona: Edicions 62, 1975. (Llibres a l'abast; 121)
- MONCADA, J. *Històries de la mà esquerra*. Barcelona: La Magrana, 1988. (Llibres de butxaca; 5)
- MUNAR, G. *La Muntanya dels tres santuaris*. Lluçmajor: Impremta moderna, 1991.
- Nou Atlas de Catalunya, econòmic, geogràfic, històric*. L'Hospitalet: Ibis SA, 1990.
- OLLER, N. *Memòries literàries*. Barcelona: Aedos, 1962.
- OLLER, N. *Pilar Prim*. Barcelona: Selecta, 1979. (Antflop; 5)
- ORDEIG, R. *Llegendes vigatanes*. Vic: Estudis Històrics, 1987. (Monografia; 1)
- PASCUAL, R. *Guia dels arbustos dels Països Catalans*. Barcelona: Pòrtic, 1990. (Conèixer la natura; 10)
- PÉREZ MONTANER, J. «La bellesa de les coses nues i directes». *El Temps*. [València] (12 d'abril de 1993), núm. 460.
- PERUCHO, J. *Les històries naturals*. A: *Obres completes*. Vol. 4: *Novel·la*, 2. Barcelona: Edicions 62, 1989. (Clàssics Catalans del Segle XX)
- PLADEVALL, A. *El general Josep Moragues*. Girona: Diputació de Girona i Ajuntament de Sant Hilari Sacalm, 1988.

- PORCEL, B. *A totes les illes*. Palma de Mallorca: Moll, 1990. (Biblioteca Bàsica de Mallorca; 33)
- PORCEL, B. *Els argonautes*. Barcelona: Edicions 62, 1979. (El Cangur)
- PORCEL, B. «El jove Pla». *AVUI, Cultura*. [Barcelona] (13 d'abril de 1991)
- PUERTAS, F. J. «Diccionari Borja (1)». *El Temps*. [València] (15 de juny de 1992), núm. 417.
- PUIG, V.; CATALÀ, F. *Veure Mallorca, Menorca i Eivissa*. Barcelona: Destino, 1986.
- RAIMON. *Raimon canta Ausias March*. [Enregistrament sonor] Madrid: RTVE, 1989.
- RIBER, L. *La minyonia d'un infant orat*. Ciutat de Mallorca, 1935. (Biblioteca Les Illes d'Or; 7)
- RIBOT, P.; CAMPRUBÍ, R. *El Montseny*. Barcelona: Destino, 1976.
- RIQUER, M. de [et al.] *Història de la Literatura Catalana*. Barcelona: Ariel, 1987. 10 v. *Romancer català*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1980. (MOLC; 47)
- ROSSELLÓ, V. M. *Les Illes Balears. Resum geogràfic*. Barcelona: Barcino, 1977. (Popular Barcino; 232)
- RUYRA, J. *Jacobé i altres narracions*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1979. (MOLC; 24)
- SAGARRA, J. M. de. *Obra completa. Poesia*. Barcelona: Selecta, 1962. (Biblioteca Perenne; 19)
- SAGARRA, J. M. de. *Cançons d'abril i de novembre. A: Obres completes. Poesia*. Barcelona: Selecta, 1962. (Biblioteca Perenne)
- SALVAT-PAPASSEIT, J.; ROSSELLÓ-PORCEL, B.; TORRES, M. *Poesia*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1987. (MOLC; 75)
- SEBASTIÀ J. «Dolor, record i homenatge al voltant de Joan Fuster». *El Temps*. [València] (29 de juny de 1992), núm. 419.
- SEBASTIÀ, J. «Tornar a Burjassot». *El Temps*. [València] (12 d'abril de 1993), núm. 460.
- SIMBOR, V. *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900-1939)*. Barcelona: Biblioteca Sanchis Guarner. Institut de filologia valenciana. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- SOLDEVILA, L. *Jacint Verdaguer*. Argentona: L'Aixernador, 1992. (Els escriptors i el país; 1)

- SOLDEVILA, L., coord. *Una ruta planiana. Guia de viatge*. Argentona: L'Aixernador, 1990. (Rutes literàries; 1)
- SORIA, E. «Ser Joan Fuster, Reflexionar, Debatre, Donar llum». A: *L'Illa*. Alzira: Bromera, 1992. (Revista de lletres; 6)
- TORRENTS, R. *Ruta verdagueriana de Folgueroles*. Folgueroles: Amics de Verdaguer, 1992.
- TRÒLEC, I. *Mari Catúfols*. València: Eliseu Climent, 1978. (3 i 4, la unitat; 39)
- TRÒLEC, I. *Ramona Rosbif*. València: Eliseu Climent, 1984. (3 i 4, la unitat; 27)
- Valldemossa*. Barcelona: Escudo de Oro, 1990.
- VAN LAWIK, H. «Els Borja a debat» i «Diccionari Borja (2)». *El Temps*. [València] (22 de juny de 1992), núm. 418.
- VAN LAWIK, H. «500 anys de Borja». *El Temps*. [València] (15 de juny de 1992), núm. 417.
- VILA, R. III.- *L'Osona*. Mataró: Memòria editorial, 1993. (Catalunya, esqueixos d'un passat)
- VILA, M. A. *La Geografia en la Crònica de Desclot*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1993. (Episodis de la història; 296)
- VILAR, P., dir. *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1987-1990. 8 v.
- VINYETA, R. *Matagalls*. Torelló: Foto-Sport. (Art i Paisatge)
- XAMENA, P. *Resum d'història de Mallorca*. Palma de Mallorca: Moll, 1987. (Les Illes d'Or; 119)